

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЛЕОНТЬЄВА Оксана Федорівна

УДК 81'371=161.2

**СМИСЛОВІ КОНОТАЦІЇ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ
У КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК ПРО
ТВАРИН)**

10.02.01 – українська мова

дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник

Леута Олександр Іванович,

кандидат філологічних наук, доцент

Київ 2003

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 СУЧАСНЕ НАУКОВЕ РОЗУМІННЯ СТРУКТУРИ ЗНАЧЕННЯ ТА СМISЛУ ДІЄСЛОВА	13
1.1. Вихідні засади аналізу структури значення та смислу дієслова.....	13
1.2. Сучасні підходи до визначення дискурсу	14
1.3. Поняття значення та смислу в сучасній лінгвістичній літературі ..	18
1.4. Значення і смисл дієслова у структурі речення	25
1.5. Сучасні підходи до визначення конотації.....	28
1.6. Категорії учасників дискурсивної ситуації.....	30
1.7. Семантичні підходи до проблеми ролі дієслова у казковому дискурсі.....	33
РОЗДІЛ 2 РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ В ДИСКУРСИВНИХ СТРУКТУРАХ	39
2.1. Принципи класифікації учасників ситуації у казковому дискурсі за участю тварин.....	39
2.2. Особливості комунікативних актів у казковому дискурсі	50
2.3. Утворення конотацій у комунікативних актах	60
2.4. Конотативні системи	76
2.5. Когнітивна система	89
2.6. Психологічна система	97
2.7. Функціонування конотативних систем у дискурсивних структурах	110
2.8. Відтворення комунікативного акту у дискурсивних ситуаціях....	119

2.9. Ядерна система	134
2.10. Системи сприйняття та відтворення.....	143
ВИСНОВКИ.....	157
ЛІТЕРАТУРА	162

ВСТУП

За останні десятиріччя ХХ століття у галузі теорії комунікації та лінгвістичної прагматики спостерігається посилення уваги дослідників до нових методів та способів аналізу текстів та текстових структур. Це пояснюється, перш за все, активними міжмовними контактами та посиленням інтересом суспільства до ефективного спілкування. Для аналізу залучається все більше нових аспектів розгляду тексту як за спрямуванням, так і за способом відбору мовного матеріалу. У цілому дослідження в галузі тексту на сьогодні є досить перспективними і розвиваються у нових підходах, зокрема будь-який текст може розглядатися як дискурсивна структура, що враховує не лише лінгвістичні, але й позалінгвістичні чинники, які активізуються при організації мовлення. Такий аналіз, із одного боку, дозволяє вивчати мову на глибинному семантичному рівні і розглядає її як когнітивний феномен, що уможливорює використання методів та матеріалу деяких суміжних наук, наприклад, логіки, прагматики, психоаналізу тощо. З іншого боку, з'ясування особливостей глибинних рівнів тексту допомагає визначити його структурну модель, яка забезпечує реалізацію інформації про предмети і явища навколишнього світу у мовленнєвих формах та їх інтерпретацію у текстових структурах. Низка досліджень присвячена виявленню структурно-оцінного шару тексту та його взаємодії із глибинним та поверхневим рівнем мови. У роботах досліджуються ситуативні (Т. ван Дейк [1]) та семантичні моделі різних текстових структур (Ч. Філмор [2], А. Вежбицька [3], [4], [5]).

Менш дослідженими на сьогодні залишаються казкові тексти. До цього часу у лінгвістичній науці вони аналізувалися з погляду морфологічної структури (В. Пропп [6]), особливостей логічної побудови і структурно-типологічного вивчення (Є. Мелетинський [7], [8], [9], [10], К. Леві-Стросс [11]) казкового матеріалу, а також еволюції епічних традицій (Л. Дунаєвська [12]). В

основному всі ці дослідження стосувалися вивчення загальної структури, сюжетних та функціональних особливостей казкових текстів.

В українському мовознавстві існує низка досліджень, присвячених казці. У цих працях аналізуються конструкції з прямою мовою (Т. Вавринюк [13]), семантично-синтаксичні структури казкових речень (С. Шевчук [14]), а також досліджується мовна картина світу в українській фантастичній казці (С. Лавриненко [15]). Незважаючи на мовознавчий інтерес до вивчення казки, поза увагою дослідників залишаються ситуативно-сміслова організація та мовне наповнення казкових текстів.

Казка має притаманну саме їй смислову організацію текстових структур, яка пов'язана із діяльністю слухача та мовця по забезпеченню функціонування позатекстових реалій у казковій площині, що уможливорює її розгляд як дискурсивної моделі. У казковому дискурсі про тварин ці структури організовуються так, що створюється ефект проговорювання, тому про них існує думка як про тексти, що говорять. Зрозуміло, що йдеться про комунікативну дискурсивну направленість казок. Такого типу тексти, як правило, вивчаються із позицій аналізу їх ситуативно-сміслових домінант, якими для казок про тварин є комунікативні одиниці. До складу комунікативних одиниць входять дієслова лексико-семантичної групи мовлення. У сучасному українському мовознавстві дослідженням словотворчих полів коренів із значенням мовлення займалася М. Голянич [16], [17], але вони стосуються дериваційних утворень та внутрішньої валентності слова.

Пропоноване дисертаційне дослідження присвячене вивченню смислової організації комунікативних одиниць казкового дискурсу, а саме утворенню смислових конотацій дієслів мовлення та їх впливу на розвиток комунікативних дискурсивних ситуацій. У роботі конотації розглядаються як необхідні структурні елементи смислу із чіткою внутрішньою організацією, що здатні створювати моделі комунікативних ситуацій та відтворювати їх у мовних

формах. Детально аналізується специфіка комунікативних актів та визначаються механізми їх відтворення у казкових дискурсивних структурах.

Актуальність дослідження смислових конотацій у казковому дискурсі зумовлена стійким теоретичним інтересом сучасної лінгвістики до проблем аналізу дискурсивних структур різного спрямування, вивчення специфіки й особливостей функціонування структурних смислових елементів у різних типах текстів, а також важливістю комплексного аналізу конотацій, які відіграють значну роль у смисловій організації текстових ситуацій.

В основу дисертаційного дослідження покладена проблема специфіки та ролі конотативних складових смислу комунікативних дієслів, зокрема дієслів мовлення, у дискурсивних структурах казки.

Необхідність проведення дослідження зумовлюється такими чинниками:

- 1) відсутністю теоретичних досліджень семантичної структури казки, зокрема її конотативних складових;
- 2) необхідністю вивчення глибинного рівня – смислових семантичних типів казкового тексту та їх впливу на розвиток ситуації;
- 3) посиленням інтересом суспільства до ситуативної (практичної) комунікації, що пов'язане із проблемою оперування смислами та їх компонентами-конотаціями;
- 4) подальшим використанням результатів у практичних та теоретичних лінгвістичних дослідженнях.

Розв'язання проблеми полягає в аналізі базових компонентів смислових конотацій та умов використання їх при створенні комунікативних дискурсивних ситуативних моделей, які реалізуються у сюжетному полотні казки.

Пропоноване дослідження є першою спробою здійснення структурно-семантичного аналізу конотативних систем смислових компонентів тексту української казки на основі характеристики комунікативних дієслів, зокрема

мовлення, які репрезентують різні жанрові і функціональні типи мовленнєвих дискурсивних ситуацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження тісно пов'язаний із темою кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Лінгводидактичний опис функціонування української мови”, яка передбачає діахронне і синхронне вивчення граматичної будови української мови, зокрема функціонування дієслів лексико-семантичної групи мовлення.

Об'єктом дослідження є україномовні тексти казок про тварин. Обраний матеріал становить найдавніший культурний шар, універсальні тексти якого дійшли до нас і зберігають інформацію про індивідуальні та колективні способи пізнання навколишнього світу. Вважається, що ці тексти протягом тривалої історії свого існування не зазнавали структурних трансформацій та перетворень і, отже, зберегли власне онтологічну структуру викладу та порядок подання інформації (логічна послідовність викладу), тому типові ситуації, які представляються у свідомості читача (слухача) та відтворюються казковим дискурсом, практично не змінилися. Тим самим можна вбачати в казках дуже ранню універсальну систему, яка містить не тільки правила побудови тексту взагалі, але й умови та мовні форми існування думки як такої.

Метою дисертаційного дослідження є структурно-семантичний аналіз смислових конотацій комунікативних дієслів, зокрема мовлення, та їх реалізаційна специфіка в українському казковому дискурсі про тварин.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- подати концептуальну розробку понять смислової конотації та дискурсивної ситуації;
- визначити особливості класифікації учасників ситуації та їх зв'язок із інформаційною системою казкового дискурсу;
- з'ясувати способи реалізації комунікативного акту у казці та його зв'язок із комунікативною дискурсивною ситуацією;

- охарактеризувати комунікативні дієслова, зокрема дієслова мовлення, з погляду їх семантичного та ситуативно-сміслового наповнення;
- виділити та системно описати конотативні компоненти смислових одиниць комунікативних дієслів;
- визначити типи організації конотативних систем дієслів мовлення та механізми і способи їх інтерпретації у казкових дискурсивних структурах;
- виділити ситуативно-сміслові домінанти комунікативних моделей та способи їх реалізації у мовних формах і дискурсивних структурах.

Методи дослідження. Використаний у дисертації метод компонентного аналізу уможливив дослідження семантичного наповнення дієслів мовлення у різних казкових дискурсивних ситуаціях, його варіативності, що пов'язана із значенням, ситуативними можливостями та генетично-психологічними параметрами, які забезпечують функціонування комунікативних дієслів у текстовій структурі.

Використані елементи описового методу уможливили представлення, вивчення та опис типів комунікативних дискурсивних ситуацій, репрезентованих казками, а також дослідження деяких структурних особливостей смислових конотацій та критеріїв їх виділення.

Метод ототожнення дав змогу залучити позалінгвістичні (паралінгвістичні) чинники для аналізу психо-генетичного наповнення конотативних систем смислу, перетворюючи казкове полотно у дискурс. Він, у свою чергу, розкриває значно ширші можливості для семантичного аналізу компонентів конотацій на глибинному рівні.

Джерелом дослідження послужила укладена картотека, яка містить понад 4 тисячі позицій, вибраних із 500 україномовних казкових текстів про тварин. Приклади подають окремі речення із представленим безпосереднім

комунікативним актом, а також речення із опосередкованою комунікацією, в яких увесь комунікативний акт відтворюється одним дієсловом.

Для уточнення семантики був використаний 11-томний “Словник української мови” [18], за яким звірялися безпосередні значення всіх комунікативних дієслів, що зустрічаються у казкових текстах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві виділено та проаналізовано складові компоненти смислу комунікативних дієслів, зокрема мовлення, в українських казкових текстах. На підставі проведеного дослідження доведено, що:

- складові компоненти смислу дієслів у казці системно організовані;
- така організація компонентів смислу дозволяє поєднувати в одній системі як основні, так і допоміжні семантичні параметри;
- домінантою у групі дієслів мовлення виступає онтологічно (семантично) нейтральне дієслово “казати”, яке при виділенні конотативних систем розглядається як їх системоутворювач;
- конотативні системи смислу дієслів у казковому дискурсі мають певну істотну відмінність від загальноприйнятих у механізмах відтворення комунікативного акту завдяки внесеній допоміжними семантичними параметрами специфіці, притаманній лише такого типу текстам.
- конотативні системи казкового дискурсу реалізуються у комунікативних ситуаціях за допомогою генетичних, психологічних та ситуативних ознак.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що висновки та узагальнення праці можуть застосовуватися в подальших дослідженнях із семантики, зокрема семантичної структури речення, висловлювання, тексту. Використаний теоретичний матеріал та результати дослідження смислових конотацій допоможуть осмислити механізми сприйняття індивідом

навколишнього світу через текстові реалії як універсальну систему знань та виділити типи смислових універсалій, якими він оперує у процесі пізнання навколишнього світу. За допомогою таких конотативних смислових універсалій можна прогнозувати тип ситуації, її логічне завершення та можливі результати, яких можна досягти у мовленнєвій комунікації. Результати дослідження допоможуть розробляти питання про механізми творення думки, етапи її формування та індивідуальні фактори її сприйняття. Проблема факторів пов'язується з існуванням їх як абсолютно незалежних, інакше як інтерпретація універсальності та її вияв у мовних формах.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можна використати у практиці викладання дисциплін мовознавчого циклу для навчання студентів та школярів теорії і практиці комунікації, вмінню оперувати смислами, правильно організовувати, адаптувати та інтерпретувати мовцем картину світу у мовотворчому процесі, для осмислення явищ та предметів об'єктивної дійсності й адаптації їх у поняттєвій системі та реалізації у мовних формах, а також для аналізу та розробки концепції індивідуальної мислетворчості, встановлення закономірностей її розвитку, універсального та індивідуального характеру. Одержані результати знайдуть своє застосування у підготовці наукових праць із теорії комунікації, при укладанні словників різних типів.

Особистий внесок здобувача. У роботі досліджено та проаналізовано близько 500 українських народних казок про тварин, які ввійшли до збірників “Казки про тварин” за ред. І. П. Березовського [19], “Казки про тварин” за ред. І. П. Березовського [20] та “Про лисичку-сестричку та вовчика братика: казки про диких тварин” за ред. С. А. Мірошніченко [21]. Ці казки за своєю структурою переважно схожі на подібні їм в інших слов'янських мовах, зокрема російські народні казки про тварин. Компоненти смислових елементів у структурі казкового речення піддавалися детальному семантичному аналізу та зіставленню. Виділення конотативних систем смислових елементів складає

теоретичну основу всієї роботи і передбачає можливі висновки, які конкретизуються та закріплюються практичним експериментом. В експериментальному дослідженні детально аналізуються компоненти смислової структури казки як реалії, що здатні впливати на саму казкову ситуацію.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися: на V Міжнародній конференції “Семантика мови та тексту” (м. Івано-Франківськ, 30 вересня – 2 жовтня 1996 р.), на Міжнародній конференції “*Slowo I czas*” (м. Ополе (Польща), жовтень 1998 р.). Основні ідеї та висновки дисертації обговорювалися на засідання кафедри української мови Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Робота представлена такими публікаціями:

1. Леонтєва О. До питання комунікативної семантики // Матеріали V Міжнародної конференції “Семантика мови і тексту”. – Івано-Франківськ: ПДПУ ім. В. Стефаника, 1996. – Ч. 1. – С. 111.

2. Леонтєва О. Семантична структура казки (на матеріалі українських народних казок) // Збірник: Матеріали V Міжнародної конференції “Семантика мови і тексту”. – Івано-Франківськ: ПДПУ ім. В. Стефаника, 1996. – Ч. IV. – С. 83-89.

3. Леонтєва О. Семантика смислових корелятивів казкового дискурсу (на матеріалі українських народних казок про тварин) // Ж. *Slowo I czas*. – Opole, 1998. – С. 133-148.

4. Леонтєва О. Відображення співвідношення значення і смислу в казковому дискурсі // ж. Наукові записки. – Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя, 1999. – С. 77-81.

5. Леонтєва О. Дієслова на позначення комунікативного акту: спільне і різне в їх смислах // г. Українська мова та література. – № 165. – 5 лютого 2000. – С. 12.

6. Леонтьєва О. Особливості учасників ситуації у казках про тварин // зб. “Система і структура східнослов’янських мов”. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. – С. 186 – 192.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку літератури. Загальний обсяг дисертації становить 174.

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНЕ НАУКОВЕ РОЗУМІННЯ СТРУКТУРИ ЗНАЧЕННЯ ТА СМИСЛУ ДІЄСЛОВА

1.1. Вихідні засади аналізу структури значення та смислу дієслова

Для науково достовірного дослідження обраної теми потрібно враховувати сучасні теоретичні та методологічні розробки у галузі конотативної граматики, які мають стосунок до аналізу текстових структур, їх смислового наповнення та семантичної організації, семантики граматичних структур, тобто окремих речень, та їх поєднання у загальні текстові структури. Сучасні лінгвістичні праці аналізують тексти різних типів та різного семантичного наповнення – від художніх до наукових та публіцистичних, як усних, так і письмових. Актуальними залишаються розробки, присвячені значенню та смислу слів і висловлювань, адже вони дають змогу по-новому осмислити місце мови та мовлення у суспільній діяльності людини, розширення меж її пізнання навколишньої дійсності.

У роботі над темою визначальним є теоретично-експериментальний напрямок дослідження, оскільки він уможлиблює не лише глибокий аналіз та осмислення всіх існуючих семантичних теорій та концепцій, але й використання їх як базових в експериментальному дослідженні особливостей семантики комунікативних дієслів в українських казкових текстах.

Загальна методика проведення дисертаційного дослідження з теми "Смислові конотації дієслів мовлення в українських казках" передбачає такі основні напрямки діяльності:

1. Аналіз сучасних загальнотеоретичних тенденцій у дослідженні значення та смислу. Цей етап роботи передбачає осмислення найсуттєвіших семантичних теорій та концепцій, представлених вітчизняними і зарубіжними науковцями.

2. Теоретичний аналіз досліджень семантики дієслова, який уможливить обов'язкове врахування основних та додаткових семантичних параметрів в експериментальному дослідженні смислу комунікативних дієслів та сприятиме їх глибшому і детальнішому аналізу.
3. Одним із напрямків експериментального дослідження є розгляд й аналіз смислових зв'язків між учасниками ситуацій та інформаційними одиницями. Завдяки такому підходу аналізуватимуться типи учасників ситуацій казкового дискурсу, особливості їх вираження та встановлюватимуться зв'язки між ними.
4. Другим напрямом дослідження інформаційних одиниць, зокрема групи комунікативних дієслів, за допомогою яких створюються казкові дискурсивні ситуації. Група обраних для дослідження дієслів диференціюється на підгрупи, основою для розмежування яких слугує певна семантична ознака, що виступає як домінуюча у кожній із них. Смислові групи розглядаються як конотативні системи, визначаються їх основні ознаки та особливості реалізації елементів системи у комунікативних дискурсивних ситуаціях.
5. Використовуючи дані експериментального дослідження, у роботі виводяться теоретичні обґрунтування особливостей смислу комунікативних дієслів, зокрема мовлення, в українських казкових текстах. Теоретичні узагальнення подаються у вигляді схем.
6. Висновки впливають із загальних результатів дослідження і вказують на теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Укладається система рекомендацій щодо використання здобутих результатів.

1.2. Сучасні підходи до визначення дискурсу

У середині ХХ століття у філософії, літературознавстві, а згодом і в мовознавстві з'являється поняття і термін “дискурс”, щодо якого Ц. Тодоров зазначає: *“Дискурс – одне з найскладніших понять структурально-семіотичних досліджень літератури, яке найважче піддається чіткій дефініції”* [22].

Поняття “дискурс” розробив відомий французький учений Мішель Фуко [23]. Дискурс – це спосіб бачення світу, що відбився у мові. Він знаходить вираз у найрізноманітніших, не тільки вербальних, практиках, а отже, не лише відбиває світ, а й проектує та створює його. Сам М. Фуко в “Археології знання” писав про це так: *“Завдання полягає не в тому, щоб розглядати їх як практики, що систематично створюють об’єкти, про які вони говорять”* [23, 14], а в тому, щоб ці практики розглядати як проекцію думки на суспільно-природні реалії. Інакше, поняття “дискурс” містить у собі суспільно прийняті способи бачення та інтерпретації навколишнього світу, бачення дії людей та інституціональні форми організації суспільства, що впливають із нього.

Разом із поняттям “дискурс” у мовознавчі студії входить і основний метод дослідження дискурсу – дискурсивний аналіз, який розглядає увесь словесний матеріал, що сприймається та аналізується суб’єктом, як текст. Але, на відміну від інших методів текстових досліджень, які займалися пошуком прихованого смислу, використовуючи різні, фактично не пов’язані з лінгвістикою, методи, дискурсивний аналіз займається вивченням синтаксичної та семантичної структури тексту (або мовних одиниць, більших від одного речення). Дискурсивний аналіз вважає, що не можна бути абсолютним володарем смислу висловлювання, історія та несвідоме вносять свою непрозорість у наївне уявлення про прозорість смислу для мовця. При дослідженні тексту основна увага приділяється його лінгвістичному та соціокультурному вимірам, на чому наголошував і М. Фуко. Суть концепції дискурсу полягає у тому, що він розглядається як механізм висловлювання та інституціональний механізм, отже, у його основі закладене лінгвістичне дослідження умов творення тексту. Дискурсивний аналіз як метод дослідження тексту враховує два важливі фактори – ідеологію та психоаналіз. Звідси випливає, що текст, на відміну від звичайних уявлень, не формується тільки на основі зв’язуючих його елементів, а обов’язково враховує внутрішні фактори та зовнішні обставини, тобто психологічні особливості думки суб’єкта, які

повністю відтворюються у ньому, та національну, етнічну тощо специфіку, які впливають на оцінну сторону тієї ж таки думки, тобто не-висловлене, імпліцитне є складовою будь-якого дискурсу. Виходячи з цього, ідеологія розглядається як певний соціокультурний фон, який стає підґрунтям для створення текстів та їх смислового (етнічного, морального, правового, інтелектуального тощо) наповнення. Психоданаліз подає бачення моделей та типів інтелектуальної поведінки суб'єктів ситуацій, тобто допомагає детальніше проаналізувати смислові структури тексту.

Дискурсивний аналіз виділяє суб'єкта дискурсу. Це питання пов'язане із зверненням суб'єкта до ідеології та настирливим пошуком співвідношення із суб'єктом несвідомого. Мова розглядається не лише як засіб спілкування та висловлення думки, вона також відіграє вирішальну роль у формуванні особи як носія певної інформації. Суб'єкт дискурсу виділяється на базі основної властивості мови, а саме: формування суб'єкта висловлювання. На думку Е. Бенвеніста, будь-який мовець здатний конституювати себе як суб'єкта [24]. Варто зазначити, що мовець існує реально і до того ж він говорить. Існування суб'єкта висловлювання починається одночасно з актом комунікації. Він утворюється в самому акті висловлювання і не існує до нього, тому він розглядається як категорія дискурсу, реальність мови, на відміну від реального у матеріальних вимірах індивідуума [25].

Теорія дискурсу у рамках теорії ідеології сформувалася також як теорія матеріальності смислу, яка обґрунтовує феномен необхідної ілюзії або світобачення суб'єкта, що уявляє себе володарем свого мовлення та джерелом того, про що він говорить. Концепція смислу полягає у тому, що семантична одиниця не може утворюватися як постійна та однорідна проекція “комунікативного наміру”, вона утворюється швидше як певний вузол у конфліктному просторі, як певна, завжди незакінчена стабілізація у грі різноманітних сил. Роль семантичної одиниці зводиться до відновлення руху висловлювання, яке перебуває під подвійним натиском уже сказаного і

проговорюваного, тому враховує вимоги і мови, і різноманітних ситуативних факторів (інтралінгвістичне середовище її творення), тобто зв'язків між різними видами текстів. Взагалі, дискурсивний аналіз оперує трьома концептами – інтердискурсом, прекоконструктом та інтрадискурсом. Поєднуючись між собою, вони наводять на думку про те, що дискурс утворюється з дискурсивного завжди-вже-тут існуючого, що “воно говорить “завжди, до, поза, незалежно” і що незатверджена предикація передує та панує над затвердженою предикацією. Враховуючи вищесказане, дискурсивний аналіз доводить: текст набуває значення лише відповідно до умов його створення та тлумачення. Отже, предметом дослідження дискурсивного аналізу є тексти у прямому розумінні цього слова, створені в інституційних рамках, які накладають певні обмеження на акти висловлювання та мають історичну, соціальну, інтелектуальну спрямованість [25, 27].

Цікавим видається і підхід дискурсу до поняття та місця семантики у дискурсивному дослідженні. На думку М. Пеше [25], традиційна семантика, предметом якої є значення, ігнорує головне: суспільні відносини. Дослідник пропонує ввести поняття дискурсивної семантики, оскільки власне значення перевершує компетенцію лінгвістики, науку про мову. Семантика не виводиться лише із лінгвістики, тому не може існувати і розглядатися лише як один із рівнів мови: фонологічний, граматичний чи синтаксичний. Це пояснюється тим, що зв'язок, який існує між значеннями, притаманними даному тексту, та соціально-історичними умовами створення цього ж таки тексту – не другорядний, а є складовою цих значень. Отже, дискурс імпліцитно пов'язаний з ідеологією, про що вже йшлося.

Існують певні розбіжності між поняттям значення та смислу у дискурсивному аналізі й поняттям значення та смислу у лінгвістичних дослідженнях.

1.3. Поняття значення та смислу в сучасній лінгвістичній літературі

Сучасна лінгвістична наука широко оперує поняттям “значення”. У науковій літературі подані різноманітні тлумачення та специфічні особливості поняття “значення”, серед яких виділяються: абстрактне, дериваційне, додаткове, естетичне, граматичне, інтенціональне, категоріальне, конкретне, конотативне, комунікативне, лексичне, номінативне, основне, переносне, релятивне, синтаксичне, стилістичне тощо [26], [27], [28], [29], [30], [31], [32]. Фактично, кожне з них відтворює певну концепцію або ж підхід до дослідження мовних явищ.

Поряд із поняттям “значення” у лінгвістичних дослідженнях широко використовується поняття “смісл”.

Поняття “значення” та “смісл” перебувають у тісному взаємозв'язку і розглядаються як дві взаємодоповнюючі й одночасно взаємовиключаючі сторони одного і того ж денотата (предмета), реально заданого та реально існуючого у мовному просторі.

Концепція двонаправленості денотата розглядається у філософських дослідженнях і використовується при визначенні власне поняття та його внутрішньої суті. Фактично, філософська основа визначення та тлумачення поняття “значення” поклала початок його використанню та аналізу у лінгвістичних дослідженнях. Подавши поняття “значення” у трьох основних формах (основних можливостях): як таке, що представляє ідеальне буття (або ж існує у свідомості як зв'язок між світом смислів і актами свідомості) [33], [34], характеризує якість предмета (або ж як сутнісну визначеність (суть), реалізовану через сукупність властивостей як певних відношень, що вказують на спільне та відмінне у цього предмета з іншими, тобто через мисленнєву реалізацію), процес (прояв думки або діяльність, акт творення ідеального буття) [35], дослідники чітко окреслили його межі. Визначальними при формуванні “значення” вважаються процес, свідомість, думка, якість. В усіх існуючих теоріях поняття “значення” обґрунтовувалося через розуміння

смислу, хоча спочатку у наукових дослідженнях ці поняття ототожнювалися і розрізнялися досить умовно.

Г. Фреге, спираючись на філософські засади концепції Е. Гуссерля, чітко розмежував поняття “значення” та “смисл”, виділивши два різні аспекти: предмет та зміст, інакше спосіб позначення предмета. Досліджуючи їх, Г. Фреге [36], [37], [38] закріпив за кожним із них окрему назву: для першого, власне предмета, – *Bedeutung* (значення, смисл з нім.), що перекладається як *denotation* (позначення, лінгв. предметна віднесеність з англ.) [39], [40], або ж як *reference* (відношення, компетенція з англ.). Для другого аспекту, змісту предмета, – *Sinn* (смисл, усвідомлення з нім.), *meaning* (смисл, значимість з англ.), *seans* (смисл) [40]. Г. Фреге запропонував у семантичній структурі назви розрізняти значення – предмет, який позначається ім`ям, та смисл – інформація, яка міститься в імені, бо *“сама назва (слово, знак, комбінація знаків, висловлення) виражає своє значення, замінює будь-чим або позначає те, до чого воно належить. За допомогою знака ми виражаємо його значення та позначаємо його предмет”* [36].

У своїх дослідженнях видатний український мовознавець О. Потебня також піднімає питання про розмежування поняття “значення” та “смисл” у семантичній структурі слова, але, на відміну від попередника, вказує на глибинний психологічний зв’язок між словом, його структурою та думкою, що існують як самостійна і цілком завершена система. Слово, на думку О. Потебні, має зовнішню та внутрішню форми, з одного боку, у ньому закладений зміст, що об’єктивується за посередництвом звука, з іншого – воно виступає як спосіб вираження змісту [41].

О. Потебня розрізняє два суттєві аспекти у понятті “значення”: один із них зіставляється із предметом безпосередньо, а інший – із думкою про цей предмет (аналогічно до Г. Фреге). У першому випадку “значення” трактується як сукупність ознак, які знаходяться в образі слова, в іншому – як зміст думки або смисл.

Значення, на думку О. Потебні [42], [43], тісно пов'язане із звуком та утворюється нами самостійно, тобто воно об'єктивується у зовнішній формі слова або у самому предметі.

Зв'язок між словом та думкою (внутрішня форма) розглядається як інформаційне наповнення або смисл, адже слово є вираженням думки, але лише настільки, наскільки є засобом її творення. Значення внутрішньої форми або єдиного об'єктивного змісту слова полягає у видозміні та вдосконаленні тих агрегатів сприйняття, що створюються у душі, адже у зв'язку “слово – думка” поєднується чуттєвий образ із його усвідомленням. Саме завдяки цьому слово має здатність пристосовуватися до нових ознак, яких воно набуває через пізнання або нове знання про предмет. Кожне таке пристосування розширює межі змісту слова [41, 222].

Сучасні підходи до розв'язання проблеми “значення” аналізують різні рівні поняття і спираються на погляди О. Потебні, Г. Фреге та інших дослідників. Вони подають досить широкий спектр його розуміння, який окреслюється предметом та його знаковим вираженням, властивостями його самого і внутрішньою властивістю думки, відношеннями зовнішніми – між знаками та знаком і предметом, та внутрішніми – між знаком та думкою про предмет і діяльністю людей, між людьми, які спілкуються за допомогою знаків [44, 87]. Крім того, дослідники прийшли до думки, що значення функціонує як у мові, так і у мовленні. Конкретне позначення певного об'єкта з усіма його відношеннями та зв'язками, інакше смислом, є фактом мовлення, а безпосереднє значення – фактом мови [45].

Як факт мови значення досліджується у граматиці (визначаються значущі форми мови), лексикографії (визначаються форми-синоніми, що ідентифікують значення), семантиці, зокрема в теорії семантичних змін або ж семантичних перетворень (вивчається зміна значень слів та закономірності цих змін) [46].

Як факт мовлення значення тісно пов'язане з комунікативним актом, тому розрізняються комунікативний та логічно-комунікативний підходи до його визначення та тлумачення.

Комунікативний підхід поняття “значення” зіставляє з когнітивним змістом висловлювання, семантичною інтерпретацією (П. Сгал) [47] або інтерпретацією інформації про референти (М. Кочерган) [48], комунікативною дією (А. Бауер) [49], породженою референтними та оцінними компонентами у розповіді, із зв'язком між мовцем та слухачем у процесі різноманітної передачі однієї і тієї ж думки та здатності її семантичного ототожнення (О. Жолковський) [50], [51].

Представники логічно-комунікативного підходу, зокрема Н. Арутюнова [52], [53], [54], виділяють ряд суттєвих факторів, здатних впливати на формування значення, а саме: 1) екзистенціальні відношення та відношення тотожності і характеристики; 2) виконувана словом логічно-комунікативна функція суб'єкта та предиката судження; 3) тип здійснюваної словом референції; 4) місце висловлювання в дискурсі.

На думку сучасних лінгвістів, значення слова безпосередньо пов'язане з висловлюванням і формується у ньому, а контекст уточнює значення. Розглядаючи зовнішню та внутрішню структури слова, дослідники відтворюють елементарні зв'язки у ній: зовнішня структура зіставляється із значенням взагалі, а внутрішня – із контекстом висловлювання [55]. Контекст розуміється як сума зв'язків, породжених мисленнєвою та комунікативною поведінкою людини, і характеризує засвоєну нею систему для формування значення. Значення трактується як "конфігурація" та "сегментація досвіду" [56], [57], [58], [59], що інтерпретується у висловлюванні. Контекст – своєрідний регулятор значення слова [60] і як уявлення зберігається у пам'яті людини [1]. У ролі контексту може виступати вся мовна система [55]. У процесі спілкування контекст ситуації дозволяє уникнути будь-якої двозначності і встановити необхідну для розуміння однозначність слів та словосполучень [61].

Пов'язуючись із значенням, контекст виконує ряд функцій стосовно нього: добирає та актуалізує потрібне значення [62], [63], [64], модифікує смисл у рамках одного значення, формує okazіональні значення, синкретизує, десемантизує та гіперсемантизує слова [65, 7].

Засвоєна людиною система для формування значення або контекст може розглядатися як “семантичне поле” (один із методів визначення значень, запропонованих Л. Вайсгербером, Й. Тріром, В. Порцігом, Г. Іпсеном та іншими). “Семантичні поля” формують картину світу і створюють ієрархію цінностей даної мови.

Характерна ознака семантичного поля – здатність створювати лексико-семантичні групи, які утворюють слова, поєднані спільним значенням (наприклад, їхати – нестися, летіти, йти тощо) [66]. Системна організація одиниць лексико-семантичної групи виділяє спільну категоріально-лексичну сему (архісему) або інваріант та варіант [66, 71], зміст якого визначається в умовах типізованого контексту, специфічного для нього (відомості про такий контекст, як правило, подаються у словниках). Основне значення (інваріантне) є одним із його лексико-семантичних варіантів і відзначається автосемантичністю (можливістю його позаконтекстного осмислення) [67]. Лексико-семантичні групи слів аналізуються А. Йолесом, Г. Зейлером, В. Порцігом, Г. Мюллером, Ф. Шейдвелером, А. Уфімцевою [68], [69], [70], Д. Шмельовим [71], [72], С. Бережаном [73], [74], В. Ващенком [75], Л. Сахарним [76], [77], О. Тараненком [78], [79], Е. Кузнецовою [80], [81], [82], [83], Л. Васильєвим [84], [85], [86], [87], [88], І. Гайсиною [89].

Мовна картина розглядається як інтерпретація світу людиною [3], [4], [5], що відтворює не стільки об'єктивні риси реальності, скільки культурно значущі способи соціальної взаємодії. У свідомості людини з'являється не лише певна система думок, як логічна картина світу, але й деяка побічна картина – мовна картина світу, яка частково відповідає логічній картині світу, зберігаючи свою відносну самостійність. Мовна картина світу відтворює у словесних одиницях

оточуючу нас дійсність і пов'язується із значенням та смислом. Значення виступає як абсолютна властивість одиниць мови, їх субстанціональна риса, яка існує, на думку Н. Слюсарєвої, О. Бондарка та інших, як реалізація відтворюючих здібностей людської свідомості [90], [91], [92] і формується у системі мови [93, 484], [94, 37-38], [95, 31-32], [96, 22-23], [97], [98]. Породжене інтерпретацією значення виступає як необхідність відтворення або результат цієї необхідності [56], [57] і є відображенням реальних позамовних даностей, пов'язаних із мисленням [99], тобто розглядається як згорнута у категорії мови ідеальна форма існування світу, його властивості, зв'язки та відношення [100].

Отже, значення визначається, з одного боку, як реляційна сутність, з іншого – як психічна або ж відтворююча сутність, що зіставляється з такими психічними явищами як уявлення, емоції, поняття, судження тощо [88, 12].

Трактуючи значення як "сукупність елементарних смислів, "сем" [46], [101], [102], [103], [104], [66], ми стираємо чітку межу між значенням та смислом. На думку сучасних дослідників, зокрема Ж. Соколовської та В. Гака [105], [106], [107], смисл розглядається як модель семантичних відношень із складною горизонтальною та вертикальною багат шаровою ієрархією елементарних смислів або сем, які, у свою чергу, відтворюють структуру відповідного явища об'єктивного світу. У мовній картині світу значення існує як реалізація, необхідність реалізації реального світу у мовних формах, а смисл – як усвідомлена або неусвідомлена мисленнево-психічна структура (будова) цього світу. На думку Л. Виготського, О. Леонтьєва, Є. Веліхова, В. Зінченка, Н. Гордєєвої [108], [109], [110], [111], [112], значення породжують смисли, бо слово - інтегральна частина лексичного складу мови - розглядається як узагальнена абстрактна й одночасно конкретна діалектична словесна смислова величина [113, 16], [114], [115], яка поєднує у собі значення та смисл.

Смисл слова – це конкретний зміст, якого воно набуває у контексті, сукупність усіх психологічних чинників, що виникають у нашій свідомості завдяки слову [110, 369]. Смисл є невід’ємною частиною пізнання світу, яке полягає в умінні орієнтуватися у цьому ж таки світі й, інтерпретуючи його, породжувати смисли про об’єкти пізнання та побудову його концептуальної картини як процесу організації інформації про цей світ. У такій картині світу смисл слова та речення пов’язується із можливими світами, які формуються на основі уявлень, переконань, думок, припущень, прагнень, бажань, сумнівів тощо мовців, тобто свідомість мовця відтворює або реально існуючий світ із його індивідуумами, або змодельований ним світ із можливими індивідуумами [116].

Фактично, носії мови на інтуїтивному рівні знають, що таке смисл, адже він, по-перше, розглядається як думка про дійсність, інтерпретація того, про що повідомляється у тексті (Л. Новиков [117], [118], Н. Слюсарева [90] та ін.). По-друге, смисл розглядається як область, у якій здійснюється перехід від нижчих форм мислення (уявлення) до вищих (понять), де конкретний зміст тексту (чи висловлювання) замінюється меншою кількістю одиниць та набуває більш ширшої символічної значимості [105], [106], [107]. Дослідники передбачили існування особливої, не даної у прямому спостереженні “семантичної мови”, якою думки зберігаються та записуються у психіці людини [119]. Словами "семантичної мови" є деякі елементарні семантичні ознаки (семантичний компонент, семантичний множник) на зразок "дія", "суб’єкт", "каузувати", "мати", "знати", "переставати", "починати", "не" тощо, які розглядаються як такі, що складають смисл слова або речення. Комбінації цих семантичних ознак утворюють значення слів природної мови.

Звідси стає зрозумілим, що смисл слова ніколи не вичерпується тлумаченнями словника (О. Падучева [120], Н. Хомський [121]). Попри словникового визначення смисл будь-якого слова поповнюється смислами слів, які утворюють це тлумачення, контекстом тексту, в якому подане слово,

ситуацією, яку воно репрезентує, та комунікативними постулатами, які воно маніфестує. Інакше, смисл утворюють такі компоненти: лексичне значення слова, граматичне значення слова, синтагматичний контекст, асоціативний контекст, енциклопедична інформація [48, 8]. Крім визначених чинників на смисл слова впливає також "несинтаксична словозмінна морфологія – вид, час дієслова, число іменника тощо, та комунікативна, тобто лінійно-акцентна структура [121, 5].

Усі численні тлумачення значення та смислу можна подати та охарактеризувати у їх зв'язку.

- 1) Значення та смисл утворюють рефлексивний шар свідомості.
- 2) Смисл тісно поєднується з думкою, є відтворенням реалій дійсності та інтерпретацією їх у мовленні, є невід'ємною частиною пізнання світу людиною та реально існує (актуалізується) у контексті, враховуючи всі екстралінгвістичні чинники, характеризується когнітивною та ситуативною варіативністю, універсальністю характеру.
- 3) Значення організується як мовна одиниця, розкриває ідеальний (константний, первинний, потенційний, інваріантний) зміст слова, онтологічно закріплений за ним, характеризується відносно стійкою стабільністю, виступає як культурно значущий потенціал, ідеальна форма існування світу у його зв'язках та відношеннях, реалізація відтворюючих здібностей людської свідомості.

1.4. Значення і смисл дієслова у структурі речення

Досліджуючи дієслово, вчені акцентують увагу на виділенні з його структури базового елемента. Базовим вважають ядро дієслова, яке пов'язує із властивостями номінації [122], що фіксують та закріплюють за конкретним дієсловом різні семантичні ознаки, різні ракурси зв'язків дієслівної дії, процесу, стану із предметами та особами, які витворюють ці дії або підпорядковуються ним [68]. На основі базового компонента формується власне значення дієслова. Специфіка дієслова полягає у тому, що воно одночасно виражає власне

значення і значення ситуації в цілому. А це, на думку С. Бережана та Ю. Апресяна [73], [119], призводить до того, що його семантика у більшості випадків залишається менш визначеною, як це подають тлумачні словники. Тому дієслівне значення складається із ряду необхідних компонентів, які поєднуються між собою та доповнюють один одного. До них належать: граматична природа слова, яка визначається тільки у контексті: час, вид, активність/ пасивність, тощо; власне контекст [77] чи відповідна конструкція [3], але без внесення до значення дієслова контекстних елементів; ступінь залежності значень дієслівних лексем від денотативних статусів імен та їх суб'єктів [122].

Граматичній природі дієслів та їх зв'язку із значенням присвячено багато досліджень, у яких розглядається видове значення [123], структура дієслів, виражальні можливості дієслів [124], [125], категорія часу та виду [50], [51], темпоральні та модальні відношення дієслів, дієслівні категорії виду, часу, особи, способу дії [94], [95], [126], [127] та інше. Дослідники одностайно стверджують: граматичні аспекти впливають на формування значення дієслова та частково відтворюють його.

Дослідження семантики дієслова підтверджують, що його значення не розкривається у тексті безпосередньо, воно виявляє себе у синтаксичній поведінці або ж у контексті ситуації, представленій реченням або текстом. Як предикатний знак, дієслово організує речення, а отже і репрезентує ситуацію в цілому. Базою для розвитку значень дієслова слугує реальний смисл фраз, який має як конкретний, так і узагальнений характер [66]. І. Рахманкулова стверджує, що на формування значення дієслова впливає і модель речення. Основна увага приділяється контекстуально-термінологічній моделі речення, бо саме у ній дієслово отримує спеціальне значення, яке відрізняється від його основного або ж словникового [128].

Дієслово як структурно й семантично вершинний центр речення передбачає кількість учасників дії, їх якісний статус та інколи обставини

перебігу дії [127], які впливають на створення та розвиток ситуації і від яких залежить його значення [129], [119], [130]. Для визначення ступеня залежності значень дієслів від денотативних статусів імен та їх суб'єктів уводяться основні семантичні параметри, серед яких виділяються параметри із самостійним значенням. До них належать: дієслівні параметри учасників ситуації та дієслівні параметри неучасників ситуації.

Семантичні доповнення є основними при визначенні смислу дієслова. Як семантичні доповнення розглядаються індивідуальні або реляційні властивості дієслова в актуалізованих висловлюваннях [54], що пов'язуються з такими чинниками: ситуацією, яка передувала означеній дії; наступною ситуацією; фізичною або іншою ознакою суб'єкта дії; типом інструмента та знаряддя дії; способом дії; мотивом дії; метою дії; інтенсивністю дії, або градацією ознаки; кванторним характером суб'єкта та об'єкта; оцінкою.

Проводячи паралелі між значенням дієслова та його смислом, дослідники приходять до висновку, що, крім семантичних доповнень, смисл дієслова визначається через можливі граматичні сполучення з іншими граматичними конструктами речення [121]. Існує три типи семантичних поєднань дієслова із значеннями інших лексем у реченні: із смислом одного з його аргументів, із смислом ад'юнкта, із смислом пропозиції. У першому випадку учасник ситуації, передбачуваний семантикою дієслова, набуває свого референційного статусу. У другому – відбувається актуалізація того чи іншого параметра, позначуваної дієсловом ситуації, логічно необхідного, але відсутнього у словниковому тлумаченні, наприклад: час, місце, швидкість, гнучкість тощо. Внаслідок такого поєднання дієслово отримує новий компонент і ув'язує його із основним значенням: говорити голосно, швидко тощо. У третьому випадку отримуємо нову інформацію про ситуацію в цілому, оскільки дієслово поєднується із смислом пропозиції, яка вказує на сферу його дії та утворює її.

Отже, значення та смисл дієслова як предикатного знака у реченні розкривається за допомогою основних семантичних параметрів та семантичних доповнень.

- 1) Функціонально основні параметри розкривають значення дієслова, а семантичні доповнення й типи семантичних поєднань – його смисл.
- 2) До основних семантичних параметрів належать: словникове тлумачення значення дієслова, граматичні аспекти, контекст, тип моделі речення, учасники ситуації.
- 3) Семантичні доповнення представлені: типом відношення аргументу до предиката (фізичною або іншою ознакою суб'єкта дії, кванторним характером суб'єкта та об'єкта, граматичними сполученнями тощо), ситуацією, яка передує означеній дії, та наступною ситуацією, типом інструмента та знаряддя дії, способом, мотивом, метою та інтенсивністю дії, її оцінкою. Крім того, смисл дієслова розкривається через типи семантичних поєднань: із смислом одного з аргументів, із смислом ад'юнкта, із смислом пропозиції.

1.5. Сучасні підходи до визначення конотації

Сучасні лінгвістичні дослідження розглядають конотацію як необхідну умову для формування значення та смислу слова, оскільки вона поглиблює перше і розкриває останнє. Як семантичне явище конотація функціонує у мові та мовленні, утворюючи відповідні її типи: соціальну, локальну, архаїчну, конотацію технічних термінів, сленгу, непристойних слів тощо [131].

Конотація у мовленні, на думку І. Рязаніної, Л. Бабенко та інших дослідників [132], [133], виникає як реакція на нестабільність значень і трактується як своєрідна лексична модальність, сутнісні дефініції якої знаходяться на периферії лексичного значення. Як семантична сутність вона узуально чи okazіонально входить до семантики мовних одиниць та виражає емотивно-оцінне і стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності, подаючи інформацію про особу мовця, його емотивний стан,

комунікативну ситуацію, характер відносин між мовцем і співрозмовником та предмет мовлення. Емоційний стан мовця як фізичний (біль, неприємність фізичного характеру тощо), так і психічний (страх, самовдоволення, відчуття власної фізичної чи психологічної переваги тощо) у процесі акту вербалізації переходить в емотивне ставлення мовця до суб'єкта чи предмета, про який ідеться у мовленнєвій ситуації. Цей перехід і *"створює момент емоційно забарвленого значення та визначає його доцільність у мові"* [134, 11].

Із цього погляду, конотації розглядаються як продукт оцінного сприйняття та відображення дійсності у процесі номінації. Емотивно-оцінне ставлення мовця до позначуваного є, на думку В. Говердовського [135], [136], [137], смисловим компонентом конотації.

З іншого боку, конотації базуються на сталих асоціативних виразах, закладених предметним (або власне) значенням і відтворюють культурні положення або догмати.

Оскільки у словнику є і слова, які за природою свого значення містять не тільки інформацію про сам предмет, процес чи явище, але й генеративну інформацію про емоційний стан суб'єкта мовлення, який він переживає у момент мовлення, то виникає питання про наявність функціональних типів конотацій. Сучасна лінгвістика розрізняє три такі типи [138]: змістовий або характерологічний, експресивно-оцінний та нормативний.

Конотативні системи дієслів мовлення мають досить широкий вибір номінативних одиниць такого типу, які вказують на емотивне ставлення суб'єкта мовлення до слухача або до предмета мовлення. Можемо розглядати вибір слова на позначення будь-якого комунікативного акту як мовленнєвий вчинок, який не лише розкриває ставлення мовця до адресата чи предмета, але й програмує власне мовленнєву ситуацію і впливає на подальше розгортання подій у казковому дискурсі. Такий мовленнєвий вчинок містить певний ефект впливу на адресата, *"тому належить до прагматики мовлення як діяльності, яка оперує мовою як інструментом зміни справ у світі"* [138, 9].

1.6. Категорії учасників дискурсивної ситуації

Категорія учасників ситуації є одним із значимих критеріїв при визначенні семантики дієслова. Існує декілька підходів до класифікації учасників ситуації: семантико-граматичний (семантико-синтаксична модель), відображуючо-референційний (онтологічна модель) та синтаксично-рольовий (функціональна модель).

Перший тип класифікації учасників ситуації пов'язаний із реалізацією семантичних параметрів предикатів, зокрема їх найбільш узагальнених класів – предикатів дії та предикатів стану. Відповідно, предикати дії пов'язуються з активним предметом або діячем, від якого походить дія, а предикати стану – із пасивним предметом (як істотою, так і неістотою), носієм стану, якому належить стан або приписується відповідний стан [129]. У цьому розумінні учасники ситуацій виступають як денотати імені, а предикати – як денотати дії.

Близькою до семантико-синтаксичної моделі класифікації учасників ситуації є онтологічна модель, яка презентує відображуючо-референційний підхід [139], [140], [141], [142], [143], [122]. Суть її в тому, що будь-який процес не мислиться без субстанції, яка служить його місцеперебуванням. Місцеперебуванням процесу є суб'єкт, адже не можна мислити рух, шум, колір, життя, страждання тощо без суб'єкта. На думку дослідників, суб'єкт як понятійна категорія імпліцитно міститься у переважній більшості дієслів, бо у поняття дієслівності обов'язково входить відношення до особи, якою б не була ця остання: відомою чи ні, справжньою чи фіктивною [122, 91].

Тип значення дієслівного предиката залежить, на думку Т. Булигіної, Р. Гайсиної, Г. Сильницького та інших дослідників, від подання мовцем референційної природи імені суб'єкта, яка, в свою чергу, підкреслюється значенням дієслівного предиката [144], [89], [145], [146], [147], [148], [149]. Лінгвістичні дослідження вказують на функціональний та відображуючий зв'язок іменника (субстанції) та дієслова (активної ознаки) у структурі речення й існування референтних класів іменників на зразок людина, тварина, машина,

функціонально та відображуюче налаштованих на відповідні класи дієслів. Відмінність у дії між живими істотами та іншими типами референтів полягає у тому, що "...діяти" можуть лише живі істоти, решта ж предметів не "діють", а лише рухаються. Живі ж істоти діють тому, що вони рухаються за власною волею, довільно [150, 98-99].

Синтаксично-рольовий підхід представлений функціональною моделлю класифікації учасників ситуації. В основу такої класифікації покладені функції або ролі, які пов'язуються із трьома типами учасників: особою, що здійснює дію, особою, на яку спрямована дія, особою, на користь або на шкоду якої здійснюється певна дія.

У семантиці учасники ситуації розглядаються як актанти [151]. Актанти відіграють важливу смислорозрізняючу роль і виступають як обов'язкові учасники запрограмованої дієсловом ситуації [122]. Як актант може виступати будь-який учасник процесу (істота чи неістота), який відповідає вимогам хоча б однієї із типових актантних категорії (або ролей, які може виконувати учасник процесу у реченні), серед яких виділяється: об'єкт; аналізатор; мотиватор; організатор; наповнювач; інструмент; мутант; володар; той, що бере; той, що дає; той, що отримує; той, що має; генератор [152].

З огляду формальної семантики основна функція носіїв мови (актантів) полягає в тому, що вони відтворюють свою інтерпретацію світу, свої моделі (представлення), тому їх способи вираження не можуть бути довільними. Отже, аналіз предиката неможливий без встановлення чітких зв'язків між ним та актантами [151], [153], [154], [155], [156], [157], [158], [159].

У неформальній семантиці, крім актантів, існують і факультативні учасники ситуації або сирконстанти [120], [119], [160], [152], [161]. Роль сирконстанта периферійна і полягає "в уведенні учасника у кадр тільки своєю присутністю у реченні" [109, 8]. Сирконстант розглядається як обставина процесу. Існує три сирконстантних параметри: початок, слідування, інтенсивність.

У функціональній граматиці відповідно до виконуваних функцій у структурі речення учасники ситуації розглядаються як реляції підмета (суб'єкта – subject), прямого додатка (прямого об'єкта – direct object) та адресатного непрямого додатка (непрямого об'єкта – indirect object) [151] або ж як агенс, пацієнс, об'єкт та інструмент. Як правило, у ролі агенса виступає підмет – це головний учасник, який проводить дію, пацієнс – пасивний учасник ситуації, особа на яку спрямована дія або яка спостерігає за дією чи об'єктом [162], [1].

У функціональних граматиках доводиться, що синтаксична структура функціонально пов'язана із глибинними семантичними репрезентаціями, що складаються із предиката та аргументів і відтворюють різноманітні рольові відношення такі, як актант, пацієнс, інструмент, мета. Цей зв'язок вказує на будову наших моделей дійсності [1].

У теорії комунікації представлені дві групи учасників ситуації – мовці та слухачі. Виділяється декілька типів мовців (мовотворців): індивідуальний, колегіальний, колегіально-кооперативний, колективний [163]. Роль слухача зводиться до побудови гіпотез відносно можливих комунікативних актів, вибору глобальних тем та висловлювань (фрази, тексти). У прагматичних дослідженнях слухачі трактуються як адресати. Залежно від ролі, яку адресати виконують у ситуації, виділяють три їх типи: безпосередній адресат, випадковий адресат та опосередкований адресат [164].

Отже, сучасна лінгвістична наука подає основні напрямки тлумачення категорій учасників ситуацій, під якими розуміються як живі, так і неживі істоти, та реалізує їх за основним семантичним чинником у таких моделях:

- 1) семантико-синтаксична модель репрезентована семантико-граматичним підходом, учасники ситуації розглядаються як іменні денотати;
- 2) онтологічна модель репрезентована відображуючо-референційним підходом, де учасники ситуації подаються як референти – суб'єкт та об'єкт;

3) функціональна модель репрезентована синтаксично-рольовим підходом і виділяє такі типи учасників ситуації, відповідно до їх функцій або ролей у реченні: мовець та слухач, адресант та адресат, агенс та пацієнс, аргументи, які пов'язані із предикатом.

1.7. Семантичні підходи до проблеми ролі дієслова у казковому дискурсі

Казка як об'єкт дослідження протягом тривалого часу привертала увагу представників різних шкіл та галузей науки, зокрема фольклористів, літературознавців, лінгвістів тощо. Вивчалися її структурні, граматичні, семантичні, синтаксичні особливості та зв'язки з іншими текстами.

Перше ґрунтовне дослідження у галузі вивчення структури казки В. Проппа “Морфологія казки” [6] спричинило до суттєвих змін у методиці лінгвістичних досліджень. Нові перспективи у вивченні казки як певної реалії культури розвивалися на тлі лінгвістичної семантики та лінгвістичної теорії тексту. Казка стала об'єктом аналізу структури тексту, текстових та позатекстових реалій і почала досліджуватися на структурно-семантичному та мовно-семантичному рівнях, що уможливило її розгляд як однієї з форм інтерпретації світу суб'єктом [165], [166], [167], [11], [7], [8], [9], [10]. Увагу дослідників привернув специфічний контекст казки [9], спроби аналізу якого призвели до вивчення казки у перспективних лінгвістичних галузях – прагматиці та дискурсивній семантиці. Дослідження казки, зокрема її текстових структур, проводилося у трьох напрямках: функціонально-граматичному, логічному та контекстному.

Основне завдання функціонально-граматичного підходу полягає у формуванні основних засад для структуризації казки, а саме у виділенні принципів поділу та аналізу моделей казок [168], [165], [169], [6], [170],[171], [172]. Такий аналіз передбачає зведення казкових текстів до певного набору форм, що досліджуються як постійні та змінні елементи у текстовій структурі, між якими встановлюється певний семантичний зв'язок.

В основу цього підходу покладена концепція про морфологічну будову казки як вчення “*про форми і встановлення закономірностей побудови*” [6, 7] та про зміни цих форм. Вчені доводять, що в казці постійною й динамічною є лише роль персонажу [173], яка розглядається як функція. З іншого боку, казка має особливу логічну структуру, яка базується на сегментації тексту та виділенні й описі послідовності функцій. Казкові функції структуруються за двома семантичними критеріями – метою та наслідками, і розглядаються як постійні, стійкі елементи конкретної сюжетно-сегментованої текстової інформації та позначають реально існуючі типи ситуацій. Функції у казкових текстах трактуються як діяльність, а елементи функцій - як види діяльності. Формою вираження діяльності є дієслово, яке відповідає за її інформаційно-змістовий та інформаційно-смісловий аспекти. Семантична класифікація дієслів пов’язана із аналізом граматичних структур [172], зокрема виділяються дієслова буття, перебування, руху, дієслова, які підсилюють емоційну оцінку тощо, та описом граматичних способів перенесення логічного наголосу на дієслово, емоційного його підсилення чи послаблення, що, безпосередньо, визначається функціональними особливостями казки.

Дослідники виявили існування двох структурних моделей у казці: часову послідовність дій та функції дійових осіб, що уможливило подальші дослідження конкретних текстових і метатекстових реалій та рівневої структури казки.

Один із визначальних аспектів логічного аналізу казки полягає у семантичному трактуванні функцій дійових осіб та встановленні і виділенні їх внутрішніх опозицій [7], [8], [9], [10], [173], [174], [175]. На думку Є. Мелетинського. С. Неклюдова, функції є певними формальними моделями поведінки героїв, що набувають характеру своєрідних “правил гри” [176, 88], [177]. Фактично, розвиток "правил гри" передбачає акцентуацію на об’єктах (казка-міф) та їх процесуальному перетворенні, вони формують моделі поведінки і розглядаються як логічні імплікації. Крім того, “правила гри”

створюють семантичні опозиції, які, відповідно до основного концепту – стану героя, розглядаються як ціннісні індикатори руху від негативного стану до позитивного (добрий - злий, високий - низький, скромний - нескромний тощо) і відтворюють характери та потенційно можливі типи поведінки героїв. Семантичні опозиції в сюжетній динаміці поводять себе по-різному. Це залежить і від героїв, тобто їх семантичних ознак, і від формальних моделей поведінки, які вони обирають. Відповідно до цього, функції можуть інтерпретуватися як відносини між казковими персонажами або ж предметами [178], [179]. Структурна модель дійових осіб базується на проекції волі до дії власне суб'єкта. Використана модальність при аналізі семантичних опозицій реалізує бажання героя на рівні функції.

З іншого боку, функції розглядаються як “розповідні атоми”, що, групуючись, створюють розповідь [180]. Виділяється елементарна послідовність функцій, які відповідають трьом основним фазам будь-якого процесу: можливість (поведінка та передбачувані події), реалізація можливості, завершення (досягнення певних результатів). На основі елементарної послідовності будується можливий ланцюг функцій (ланцюг послідовностей), вводиться поняття альтернативи та вибору для автора й героя. Кожен персонаж є носієм певної специфічної послідовності дій, які розглядаються як типи соціальної поведінки та системи цінностей [181], [182], [183], [184].

Як функціональні розглядаються семантичний рівень та рівень великих синтагматичних єдностей, основними одиницями яких є предикати, за допомогою них аналізується семіотична релевантність дій стосовно структури сюжету взагалі. Між синтагматичними функціями у структурі казки існують парадигматичні відношення, які пов'язані із динамікою перерозподілу ролей між конкретними казковими персонажами. Саме у виявленні взаємовідношень та взаємопроникнень дискурсивної та структурної ізотопії полягає основна мета логічного аспекту, вона передбачає зіставлення розповідних діяхронічних множин із певними трансформаціями глибинного змісту.

В основу контекстного аналізу казки покладена концепція розвитку ситуації та її інтерпретації. Досліджуючи міф, як споріднену казці текстову і смислову структуру, О. Потебня [41], [43] вказує на його лінгвістичну природу і вводить три основні положення, які пропонує враховувати при аналізі: конкретне мовне наповнення, прямий або "буквальний" смисл тексту, вищий, "жвавий" смисл, який можна вкласти, інакше "ситуативний", та "культурний контекст" [182]. Смисл тексту визначається не окремими елементами, які входять до його складу, а способом, за допомогою якого вони комбінуються. Мова такого тексту має свої специфічні властивості, які складніші за природою, ніж властивості мовних висловлювань будь-якого іншого типу [11]. Ключовим елементом в аналізі виступає ситуація та принципи її інтерпретації: контекст фрази, знання мови і знання соціологічного та етнографічного порядку. На останньому сьогодні зосереджує увагу дискурсивний аналіз. Лінгвістична ж частина враховує: 1) словесний контекст; 2) граматичний контекст; 3) паралінгвістичний контекст; 4) культурний контекст, який об'єднує а) ситуативний контекст, б) спеціальний культурний контекст (соціологічні та етнографічні знання).

Подальші дослідження у вивченні казки базувалися на концептуалізації семантичного елемента у структурно-типологічному аналізі. Згодом структурно-типологічний аспект набув нових форм і казка стала об'єктом дослідження лінгвістичної семантики, теорії тексту та когнітивістики. Аналізуються семантичні явища, характерні для текстів казок, встановлюються та розглядаються зв'язки між текстом та контекстом, вивчається внутрішня будова казки, її граматичні текстові структури [186], а також проводяться дослідження із штучного інтелекту [187] та семіотики [188].

Компаративістика займається проблемами семантичної схожості між казковими висловами та образними висловами і висловами з інших текстів [189], [190]. Так, на думку Дж. Коена та Т. Добжинської, контекст визначає не тільки конкретне семантичне значення, але й уможливорює його

розгляд як метафори, яка утворюється у тексті завдяки поєднанню словникового та контекстного значення дієслів. Важливу роль відіграє й метатекстова інформація, яка створює жанрову рамку тексту. У казковому світі події, предмети, їх властивості та зміни чітко обмежуються.

Аналіз діалогу як основи сюжетної структури казки знаходимо у дослідженнях Б. Огібеніна [191]. Розглядаючи діалогічну структуру казки, дослідник встановлює особливий семантичний зв'язок, що передбачає маркування відповіді у порівнянні із запитанням за ознакою більшої протяжності. Кожна наступна відповідь має більшу протяжність (часову, інформаційну, структурну), ніж відповідь попереднього персонажа. Виділяючи два типи діалогів – попередній та наступний, вчений доводить, що вони складаються із досить обмеженого інвентаря граматичних та лексичних одиниць, які однаково комбінуються у межах висловлювання. Кожен наступний діалог залежить від обраних для казкової ситуації імен та дієслів і може відновлюватися шляхом зіставлення структури завершальних фрагментів, яка містить лексичний код діалогів, із структурою діалогу на основі притаманних завершальному фрагменту зв'язків між лексичними одиницями.

Отже, із сказаного випливає:

1. Казка є своєрідною базовою моделлю культури, яка розглядається та аналізується у функціонально-синтагматичному та функціонально-парадигматичному планах. Класифікація уможливує визначення типології моделей культури на структурному рівні.
2. Основні елементи та структурні (сміслові) одиниці (функції у В. Проппа, Є. Мелетинського, А. Греймаса, К. Бремена та ін., міфеми у К. Леві-Стросса, мотивеми у А. Дандіса) виділяються на основі сегментації тексту казки. Вона подає схематичний опис казки.
3. Структурні одиниці розглядаються не лише на рівні метасюжету, а й на глибинному, що включає семантичний та логічний рівні. Основу логічного рівня складає аналіз відношень між основними структурними

одинацями. Семантична система та структура казки описуються на семантичному рівні.

Проведений аналіз відомих досліджень казки підтверджує, що майже не розробленим на сьогодні все ж таки залишається семантичний рівень. Це стосується і семантичної специфіки української казки. У сучасній лінгвістичній науці бракує праць із аналізу смислових структурних одиниць казкового тексту, їх глибинних зв'язків. Поза увагою дослідників залишилася характеристика ЛСГ дієслів, які використовуються у казкових текстах, прояв їх універсального характеру та національних особливостей. Відкритим залишається питання про конотації смислу дієслів та аналіз власне дієслів, які створюють комунікативні дискурсивні ситуації.

Усі названі питання вимагають проведення подальшого ґрунтовного дослідження семантичного рівня казки. Дослідження конотації смислу дієслів мовлення у казкових текстах сприятиме виявленню особливостей національної специфіки різних казок та встановленню їх універсальності, що передбачає наявність певних типових законів розвитку колективної мислетворчості та створює загальнолюдську мовну картину світу. Вона індивідуалізується, набирає характерних національних рис і створює національну мовну картину світу. Порівняння універсального та індивідуального згодом уможливуватиме визначення загальних характеристик та індивідуальних особливостей процесу мислетворчості, і як його різновид – мовотворчості, що, в свою чергу, сприятиме формуванню мислення підростаючого покоління.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ В ДИСКУРСИВНИХ СТРУКТУРАХ

2.1. Принципи класифікації учасників ситуації у казковому дискурсі за участю тварин

У казковому дискурсі всі учасники ситуації перебувають між собою у певних взаєминах, які формують та визначають систему зв'язків між ними у тексті. Класифікація необхідних учасників дискурсивної ситуації за участю тварин виходить із природних особливостей її учасників, із тих умов, які забезпечують певне співіснування дійових осіб і довкілля, в якому вони перебувають.

За основу класифікації було взято:

- 1) генетичні та онтологічні характеристики учасників ситуації;
- 2) характери та передбачувані психотипи учасників ситуації, їх функції;
- 3) середовище існування та особливості поведінки учасників у ньому.

Класифікації враховує певні біологічні і фізичні ознаки тварин-учасників дискурсу та приписувані їм психологічні особливості.

В основу онтологічної ознаки покладено реальне існування суб'єктів-учасників казкового дискурсу у природному середовищі. Специфіка казок такого типу полягає у відсутності міфологізованих об'єктів. Виділяється декілька груп учасників за їх загальними ознаками: 1) звірі: вовк, лев, ведмідь, лисиця, заєць, дика свиня, кіт; 2) плазуни: змія, гадюка; 3) птахи: чапля, журавель, ластівка, горобець, сорока, ворона, голуб, орел; 4) домашні тварини: віл, баран, цап, кіт, собака, кролик, телятко, кінь, свиня, осел; 5) домашні птахи: півень, качка, гусак; 6) земноводні: жаба.

Генетична характеристика передбачає групування учасників казкового дискурсу за спільною видовою чи то родовою ознакою: кролик - заєць, собака - вовк, ластівка - горобець, журавель - чапля тощо.

Характери та передбачувані психотипи учасників враховують їх фізичні, психологічні та інтелектуальні особливості, які семантично інтерпретуються як: а) сильний – слабкий: лис – зайчик, орел – кролик тощо; б) хитрий – безхитрісний: лисичка – курочка, лисичка – ведмідь тощо; в) розсудливий - нерозсудливий: віл - цап, баран – цап; кіт, кріт - курочка тощо.

Середовище існування - сфера функціонування суб'єкта: ліс, поле (відкрита місцевість), водойма, подвір'я, обійстя.

На основі зіставлення характерів можна подати схему класифікації учасників казкового дискурсу:

1-а група формується на основі класифікаційної ознаки – характери та передбачувані психотипи, відтворює ситуативні стосунки й у структурі казкового дискурсу представлена антагоністичними парами: лисичка - котик, кіт - вовк, віл - вовк, вовк - лисичка тощо;

2-а група формується на основі генетичної та онтологічної класифікаційної ознаки, відтворює родові стосунки і представлена генетичними парами: ластівка – горобець, журавель – чапля, собака – кінь тощо;

3-а група формується середовищем існування, учасники реалізують релятивно-зумовлені стосунки, вона поділяється на дві підгрупи: а) спільне середовище: волик, баранчик, півничок тощо; б) відмінне середовище: собака - вовк тощо.

Остання група органічно поєднує в собі як допоміжні ситуативну ознаку та ознаку психотипу учасника ситуації, які відтворюють корелятивні відносини. Спостерігається залежність характерів учасників ситуації від середовища та накладання особливостей реального середовища на проінтерпретоване. Казкові герої за певних обставин можуть змінювати свій образ, пристосовуючи його до конкретного ситуативного середовища. Наприклад, розсудливий вовк,

ототожнюючи себе із собакою (казка “Сірко”), за певних обставин (наївся на весіллі) змінює психотип обережності та розсудливості на нерозсудливість. Завдяки такій зміні відбувається перерозподіл функцій і казка отримує смислове завершення.

Сірко, що саме лучче на столі лежить, бере та подає вовкові. Обгодував так, що вовк не витерпить та каже: “Буду співать!” Сірко каже: “Не співай, бо тут тобі буде лихо!” А вовк як завис під столом... Тоді деякі люди повтікали з хати, а деякі хотіли бить вовка. А Сірко ліг на вовкові, наче хоче задушити. Хазяїн каже: “Не бийте вовка, бо ви мені Сірка уб’єте! Він сам із ним розправиться добре”. Ото Сірко вивів вовка на поле та й каже: “Ти мені добро ізробив, а я тобі!” Та й розпрощались [19, 79].

Учасники ситуації модифікуються і утворюють семантичні варіанти. Перша група представляє два типи антагоністичних пар. Пара "особа - особа" є інваріантною у казковому дискурсі, її модифікованим варіантом виступають пари "колектив - особа", "особа - колектив", "колектив - колектив".

Класифікаційна ознака здатна описувати не лише характер і психотип особи, але й колективу в цілому. Під колективом у казковому дискурсі розуміємо об’єднання осіб у кількості двох і більше учасників, створене з метою реалізації певної дискурсивної ситуації.

Структурна номінація колективу визначається:

- 1) конкретними видовими назвами суб’єктів ситуації: цап і баран; кіт, кріт і курочка ; волик, баранчик, півничок і качечка тощо;
- 2) родовими назвами: звірі (стосується лісових, диких), птахи тощо;
- 3) сукупностями відповідно до їхньої мети (цілі): збори, військо тощо;
- 4) граматичним оформленням іменника у множині: вовки, гуси, свині тощо.

Модифікований варіант "колектив - особа", "особа - колектив", "колектив - колектив" у казковому дискурсі представлений такими антагоністичними парами: кіт, цап, баран – вовки ; кіт, кріт, курочка – лисичка;

волик, баранчик, півничок, качечка – вовки; звірі – лев; військо диких звірів (військо вовка) – військо свійських тварин (військо собаки).

У семантичній структурі S1 - S2 учасники ситуації (S1 і S2) описувалися у номінативно-поняттєвих термінах: віл, баран, військо, звірі тощо. Уточнена схема набуває вигляду Sn1 - Sn2, де Sn – суб'єкт номінативний. Для дискурсивних казкових структур у межах речення характерна заміна власне імені на будь-яку його словесну форму, що граматично виражена:

- 1) особовими займенниками: *він, вона, воно, вони, ми*;
- 2) неозначено-особовими займенниками: *хто, що*;
- 3) субстантивованими частинами мови: *стара, лінива, перша, друга* тощо;
- 4) присвійними займенниками: *жоден, кожний*.

Ця зміна відображається і на семантичній структурі, де замість одного або двох компонентів із маркуванням Sn з'являється новий семантично маркований Sg, що трактується як суб'єкт узагальнено-номінативний.

Схема структури S1 - S2 матиме такі варіанти: Sn - Sg, Sg - Sn, Sg1 - Sg2.

Розглянемо на прикладах.

Sn - Sg:

Лев як побіжить бувало на роздобичу, так всіх, хто б йому не попався по дорозі, розривав на шматки і кидав [19, 41].

Котики їй оддали їй грудочку сиру, щоб вона розділила [19, 53].

Понесла лисиця його в ліс і хотіла вже з'їсти, а він і каже: "Твоя мати не так робила!" [19, 56].

Мати розповіла їм на те, що вони не їли оріхів, бо оріхи солодкі [19, 70].

Sg - Sn:

Одного разу він лежав під дубом і дивився, як грається маленька білочка [19, 73].

Довго вона нікала лісом, боялася підходити до лева; то в один кінець поверне, то в другий і все пригадувала, як одурить лева, бо виділа смерть страшна була [19, 45].

На другий день всі пішли на роздобутки, а лев зостався дома [19, 50].

Sg1 - Sg2:

Ото пішли води дуть до моря: то я як духну, то аж до сухого, а він і рибу піймав. Я поки дров приніс, а він уже й сороку піймав! [19, 88].

Котрий прийшов до його печери дивитися, він з'їв кожного і тим піддержував собі життя [19, 53].

І вздрів він, що вона його не боїть, біжить до нього, а він з страху виліз на явір [19, 28].

Семантичні варіанти "колектив - особа", "особа - колектив", "колектив - колектив" мають також свої структурні варіанти.

Sn - Sc, Sc - Sn, Sc - Sc - початкові базові структурні схеми, які утворюють відповідні їм структурні варіанти. Позначимо Snc – суб'єкт - номінативний колектив, Sgc – суб'єкт - узагальнений колектив.

Sn - Snc:

А кіт тим часом як ходив, так і ходить без дзвіночка та ловить мишею одна по одній [19, 86].

Snc - Sn:

Вовк взяв собі ведмедя, свиню дику, а пес не мав з ким йти воювати [19, 80].

Був там медвідь, вовк, лисиця, олень, дикий кабан і інші звірі; не втерпів піти хоч одним оком глянуть і заєць [19, 50].

Snc - Sg:

Просив вовк, ведмідь, дикий кабан і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід [19, 80].

Sgc - Sn:

От вони наготовили всього, як ведмідь казав, а заєць побіг звати [19, 82].

Всі замовкли, язик прикусили, боялись, щоб не розгнівать лева [19, 32].

Sgc - Sg:

От вони злякались його та поховались в кущі та й думали, що він каже: “Ма-ло! Ма-ло!” [19, 82].

Sg - Snc:

Уже він і підплигнув сажень на п'ять вгору, і навкруги куща бігав, а комарі одно жигали [19, 73].

Наскоче він, бувало, на табун диких свиней і всіх подушить, мало яка утекла од нього, а собі для їжі він брав тільки одного [19, 41].

Sgc1 - Sgc2:

Розбрелися вони по лісу і всім кричали: “Тікайте, братці, з лісу, лев здурів, всіх задере” [19, 50].

Sg - Sgc:

Як був ти дужим, властвував над нами, не признавав нас за звірів, казнив нас без всякого жалю, думав, що тобі віку не буде... [19, 50].

Семантична структура S1 - S2 у казковому дискурсі інтерпретується як система відношень та зв'язків між суб'єктами, де знак [-] вказує на елементи інформаційних єдностей, які характеризують кожного із учасників дискурсивної ситуації. Інформаційні єдності інтерпретуються як макросемантичні поля (макрополя), які відтворюють основні функції учасників ситуації. Казковий дискурс про тварин визначає три типи макрополів:

- 1) макрополе суб'єкта описує його характерні особливості;
- 2) макрополе функції описує основні діяльнісні характеристики суб'єкта, направлені на зміну ситуації;
- 3) макрополе середовища описує вплив середовища на виконання певних функцій.

Загальна семантична інформаційна макросхема казкового дискурсу має вигляд S - Sb - F і представлена макросемантичним трикутником(Рис.2.1), де Sb – суб'єкт, S – середовище, F – функції.

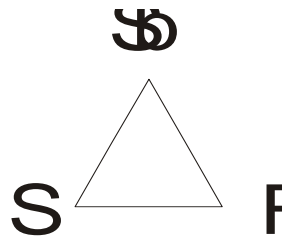

Рис.2.1 Макросемантичний інформаційний трикутник

S_b представлений мовно-психологічною комунікацією і станом особи, S – інформацією про середовище та дії, які відбуваються у ньому, F – інформацією про фізичну дію та релятивно-фізичну комунікацію.

Учасники ситуації безпосередньо існують у системі інформації. Загальна інформаційна система казкового дискурсу $ISys$ (інформаційна система) об'єднує в своїй суті елементи семантичної інформаційної макросхеми і зображається як $ISys = S_b + S + F$, де S_b поділяється на S_{bx} – мовно-психологічну комунікацію і S_{by} – стан; S – рух; F поділяється на F_y – інформацію про фізичну дію і F_x – релятивну фізичну комунікацію, де x і y – змінні величини, наповнення яких залежить від конкретної ситуації. Отже, інформаційна система в цілому виглядатиме як $ISys = \{ S_{bx} + S_{by} + S + F_x + F_y \}$ або ж $ISys = \{ S_b (x+y) + S + F (x+y) \}$.

Групи учасників комунікації, перебуваючи в інформаційному зв'язку один з одним, добирають для інформаційного обміну оптимальні елементи (найбільш сприйнятливі) з $ISys$, які визначають конкретну або типову ситуації.

Розглянемо, які елементи інформаційної системи добирають групи учасників ситуації. Якщо учасники ситуації утворюють:

- антагоністичні пари: для інформаційних зв'язків між ними використовуються всі елементи системи, а саме: опосередкована (виражена дієсловом-описом, що характеризує мовно-комунікативну ситуацію) комунікація, стан особи, рух, фізична дія, релятивна фізична комунікація (сприйняття, в т. ч. зорові відчуття, тощо);

- генетичні пари у своїх інформаційних зв'язках представлені всіма елементами інформаційної системи ISys: рух, фізична дія, стан, мовна комунікація, релятивна фізична комунікація репрезентована зоровим полем і відповідними інформаторами зорового сприйняття;
- пари, що репрезентовані середовищем, а саме:

а) гомогенне (спільне) середовище вибирає з інформаційної системи ISys лише такі елементи, як-от: рух, стан, фізична дія та мовна комунікація, незадіяними залишаються елементи релятивної фізичної комунікації. Ця група виключає його із свого інформаційного вжитку;

б) гетерогенне (відмінне) середовище з інформаційної системи ISys у сприйнятливій для пари-учасників цієї підгрупи ситуації використовує тільки релятивну фізичну комунікацію, фізичну дію і мовну комунікацію, поза увагою залишаються елементи системи стан і рух.

Кожен учасник ситуації вибирає тільки той елемент інформаційної системи ISys, якого вимагає репрезентована ними ситуація. Дієслова (інформатори) добираються відповідно до репрезентованої ситуації. Залежно від дискурсивної ситуації учасник може добирати один або декілька інформаторів.

Розглянутий нами зв'язок мовних одиниць закладений у самій природі номінативних одиниць (елементів), оскільки на момент свого виникнення вони комунікативно налаштовані на виконання однієї із двох важливих функцій: ідентифікацію об'єктів дійсності або ж предикацію останніми визначених ознак.

Відобразимо елементи інформаційної системи ISys у семантичній структурі S1 - S2 і отримаємо схеми вибору.

а) для антагоністичних пар :

$$S1=S1 \left\{ \begin{array}{l} Sb_x, Sb_y \\ S \\ F_x, F_y \end{array} \right\}$$

$$S2=S2 \left\{ \begin{array}{l} Sb_x, Sb_y \\ S \\ F_x, F_y \end{array} \right\}$$

позначки = та { } вказують на вибір інформаторів-елементів системи ISys парами-учасниками ситуації. Йдеться про ситуативно-генетичний відбір інформаторів кожним елементом пари.

Антагоністичні пари із системи інформаційного наповнення добирають такі елементи – мовно-психологічну та невербальну комунікацію, стан, рух, фізичну дію.

Медведя розгнівала (Sby) така відвага бджіл, вткнув він голову свою в дерево і висунув язик по мед, но нараз учув (Fx) такий біль, що й за свою силу забув, бо бджоли в язик, уха, ніс накололи (Fx) его страшно своїми жалами, а він, утікаючи, не слухав, як бджоли кликали за ним: “Пам'ятай, що і малі сотворіння потраплять боронитись!” [19, 74].

З западаючим смерком заняли кури свої сідала і лагодилися на нічліг, як нараз лис голодний прийшов (S) до них з новиною [19, 63].

Та тільки заплющив він очі, як лисиця підскочила і схопила (Fy) його [19, 56].

А лисиця взяла курочку, - бо бідний вовк так злякався (Sby), що й курку випустив (Fy), - та й їсть [19, 27].

Почув такі слова пес, подумав, що лисиця правду каже (Sbx) [19, 129].

б) для генетичних пар:

$$S1=S1 \left\{ \begin{array}{l} Sb_x, Sb_y \\ S \\ F_x, F_y \end{array} \right\}$$

$$S2=S2 \left\{ \begin{array}{l} Sb_x, Sb_y \\ S \\ F_x, F_y \end{array} \right\}$$

Генетичні пари із системи інформаційного наповнення добирають такі елементи – мовно-психологічну та невербальну комунікацію, стан, рух, фізичну дію.

Пішов (S) цап за ликами, коза по орішки; прийшов (S) цап із ликами, кози з орішками ніт та ніт [19, 183].

Жили (Sby) собі на болоті журавель і чапля [19, 191].

Тут оба, не думаючи довго, зачали битися (Fx) головами, зчепилися рогами, оперлися о кладку ногами і дуцкались [19, 145].

Ото вовк, діждавшись неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко сказав (Sbx) [19, 78].

Пес відкрив очі, бачить: вовк тягне (Fy) барана з кошари [19, 80].

в) для пар, пов'язаних із середовищем існування

$$\begin{array}{l}
 1) \text{ гомогенне:} \\
 S1=S1 \left\{ \begin{array}{l} Sb_x, Sb_y \\ S \\ F_y \end{array} \right\} \\
 S2=S2 \left\{ \begin{array}{l} Sb_x, Sb_y \\ S \\ F_y \end{array} \right\}
 \end{array}$$

Пари, пов'язані із гомогенним середовищем існування, із системи інформаційного наповнення добирають такі елементи – мовно-психологічну комунікацію, стан, рух, фізичну дію.

Схопився джміль - та до бджоли, крутиться та гуде (Sbx): “Бу-у-у-у! Женімся” [19, 206].

Іде (S) сокіл угору, і бджола йде (S) [19, 206].

Ведмідь весь день сидів у своїй гаврі та ждав (Sby), коли то звірі пришлють йому когось на обід [19, 47].

Но пави пізнали ю зараз, зловили (Fy) і не тільки своє пір'я, но і власне пір'я ворони повиривали своїми острими дзьобами [19, 172].

$$2) \text{ гетерогенне: } \begin{matrix} S1=S1 \left\{ \begin{matrix} Sb_x \\ F_x, F_y \end{matrix} \right\} \\ S2=S2 \left\{ \begin{matrix} Sb_x \\ F_x, F_y \end{matrix} \right\} \end{matrix}$$

Пари, пов'язані із гетерогенним середовищем існування, із системи інформаційного наповнення добирають такі елементи – мовно-психологічну та невербальну комунікацію, фізичну дію.

Орел казав (Sbx) мурашкови, що він дуже мудрий [19, 202].

Орел не міг підоймити (Fy) від землі, а мурашок, який він завеликий, який загрубий, такий ковалок узяв (Fy), виніс (Fy) на сам вершок смереки, припочив там трохи та назад ізніс (Fy) [19, 202].

Але одна гуска надибала бджолу, що пила з цвіту мед, та й хотіла її живцем задзьобати (Fx), хотіла її дзьобом роздавити (Fx) [19, 207].

Проаналізувавши основні інформаційні аспекти казкового дискурсу, ті з них, які є основними утворювачами смислу дискурсивної ситуації, можна зробити такі висновки.

1. Інформаційні параметри зводяться до наявності у текстових казкових структурах двох денотатів – денотата імені, учасників ситуації, та денотата предиката, основного інформатора ситуацій.
2. Казковий дискурс для опису учасників, передбачених текстовими ситуаціями, та їх аналізу послуговується онтологічною моделлю, а саме: а) у текстових структурах усі учасники є об'єктами номінації, адаптованої до реальної дійсності; б) при аналізі та узагальненні учасників ситуації найбільш сприйнятливим виявився референтний підхід, де всі учасники розглядаються як суб'єкти та об'єкти ситуації.
3. Лінгвістична онтологічна модель у казковому дискурсі смислово наповнюється та поглиблюється внаслідок уведення семантичних параметрів: генетичних характеристик, характерів та реальних психотипів учасників ситуації, генетичного середовища існування. У дослідженні як активні учасники ситуації аналізуються лише істоти, а як

неосновні, допоміжні, факультативні – середовище існування із актуалізацією на середовищі ситуативно необхідної діяльності. Активні учасники структуруються у пари.

4. Предикати казкового дискурсу розглядаються як інформатори (основні носії інформації про ситуації казкового дискурсу), вони узагальнюються, активізуються та утворюють інформаційну систему казкового дискурсу. Інформаційна система містить три узагальнені актуалізовані семантичні параметри предикатів, характерні для казкового дискурсу про тварин. Семантичні параметри утворюють семантичний трикутник.
5. Учасники ситуації добирають елементи інформаційної системи. Цей добір є структурно та прагматично виправданим, оскільки утворює певні ситуативні моделі. Ці моделі переходять із тексту в текст і можуть використовуватися для прогнозування ситуації у казках.
6. Для дисертаційного дослідження обираються всі групи учасників ситуації, які з інформаційної системи обирають елементи мовно-психологічної комунікації та у поєднанні з ними створюють казкові комунікативні дискурсивні ситуації.

2.2. Особливості комунікативних актів у казковому дискурсі

У дисертаційному дослідженні для аналізу взята група комунікативних дієслів, які у казках про тварин виконують організуючу роль у створенні та розгортанні дискурсивних ситуацій, більшість з них подані у “Словнику української мови” як дієслова мовлення. Вони об’єднуються в окрему комунікативно-семантичну або комунікативно-ситуативну групу. Її утворюють тематично або синонімічно пов’язані комунікативні одиниці, здатні концентрувати і закріплювати у мові той комунікативно значущий смисл, який відображає мовленнєві інтенції (наміри) мовців [192]. Інакше, це група номінативних елементів, які об’єднуються інтенцією мовця, що бажає висловити, наприклад, прохання, побажання, протест, розповісти кому-небудь про яку-небудь ситуацію тощо [122]. Іntenція мовця містить фактичну

інформацію, яка вноситься до комунікативного акту, та форму подачі інформації відповідно до умов комунікативної ситуації [193].

Ми схиляємося до думки про те, що група дієслів мовлення у казковому дискурсі є стрижневою, оскільки саме ці дієслова можуть не тільки утримувати контури ситуації, яка передувала конкретним висловлюванням, тобто зберігати обриси попереднього стану речей, але й прогнозувати або ж смислово організувати подальший розвиток подій у тексті та окреслювати їх у дискурсивних ситуаціях. Практично, потенційні контури ситуацій і є тією можливою фактичною інформацією, яка реалізується у намірах мовця. Власне, вже у словниковому значенні дієслів на позначення мовлення інтенція мовця зустрічається в узагальненому виді.

Мовленнєва комунікація тісно пов'язана із думкою і розглядається як форма її організації та реалізації. Але йдеться не про "голу" думку, тобто чистого інтелектуального або когнітивного змісту, а про думку, яка містить у собі такі компоненти, як волевиявлення, емоційні, фатичні та інші "інгредієнти" мовленнєвого акту, комунікативний зміст якого може успішно декодуватися лише за умови врахування всього цього "комплексу" [194, 8]. Кожен комунікативний акт утворює і передає конкретний смисл. Для мовленнєвого процесу характерно зосередження уваги мовця передусім на змісті повідомлення, на власних думках і переживаннях, а не на формі їх виразу [195].

У комунікативному акті основна опозиція *слово – думка* подається як відношення, яке трактується не лише як асоціативний чи нейродинамічний автоматизм, а реалізується як складний багатоступеневий процес, що *"складається із серії операцій, які послідовно наближують слухача до розуміння мовлення, та мовця до можливостей реалізації мовлення. Цей процес – наслідок не лише індивідуального, але й суспільного розвитку"* [139, 36], [194]. Існує ціла система правил комунікативної поведінки для мовця та слухача. Вони побудовані так, що програма слухача визначає програму мовця. Таким чином, реалізується основне правило комунікації – *"дія*

слухача визначається дією мовця" [163, 35], що, власне, і спостерігаємо у казці. Йдеться про певну ланцюжкову інформаційну реакцію, яка породжує наступні комунікативні етапи, тобто від обраного мовцем комунікативного дієслова залежить вибір відповідного до ситуації комунікативного дієслова слухачем (зрештою, маємо ситуативно витримане дієслово як реакцію-відповідь на отримане, інакше, спостерігається семантичне кодування інформації), бо внутрішнє мовлення у слухача та мовця різні за змістом і зіставляються із зовнішнім мовленням, що звучить у цей момент. Внутрішнє мовлення мовця наче імітує внутрішнє мовлення слухача, тоді як внутрішнє мовлення слухача, навпаки, аналізує внутрішнє мовлення мовця [108]. У комунікативному акті можна виділити такі моменти: на боці автора підготовку мовлення, "промовляння" підготовленого повідомлення, мисленнєве "примірювання" повідомлення до свідомості адресата, власне мовлення і вже на боці слухача - розуміння, включаючи моделювання задуму автора (навіщо він це сказав?) – корелят "промовляння", засвоєння зрозумілого, – уведення його до свідомості [195].

Роль учасників комунікативного акту полягає не лише в організації власне мовленнєвої комунікації, але й у створенні ситуації в цілому та прогнозуванні її результатів. Своїми діями та комунікативною діяльністю вони можуть як стабілізувати ситуацію, так і змінити чи перетворити її. Усе залежить від намірів або інтенції мовця та вибору відповідного комунікативного дієслова, коли йдеться про казковий дискурс, оскільки основну функцію по визначенню моделі ситуації, її розгортанню та результату беруть на себе саме вони. Про казку можна сказати: це тексти, що говорять. Комунікативна дискурсивна ситуація складається із трьох частин: докомунікативної, тобто події, явища або факти, які створили умови для її утворення, комунікативної та післякомунікативної, яка реалізується як наслідок комунікації. В основу комунікативної дискурсивної ситуації покладений безпосередній комунікативний акт.

Група дієслів на позначення моменту передачі та процесу передачі інформації або комунікативно-семантична група у казковому дискурсі характеризується загальними семантичними ознаками, які вказують на наявність комунікативного акту. Ці ознаки пов'язані із природою власне комунікативного акту та інтерпретуються у системі казкового дискурсу як обов'язкові. До них належать:

- 1) аргументи комунікації або учасники комунікативної ситуації (кількість учасників залежить від типу дискурсивної ситуації),
- 2) інформаційні коди (система змісту і дій, які інтерпретуються у комунікативному акті, безпосередньо пов'язані із словниковим значенням обраного комунікативного дієслова та типом комунікативної ситуації),
- 3) мовотворчість (реальний вихід інформації посередництвом комунікативного акту, спонукання об'єктів до конкретної дії або діяльності), яка реалізує комунікативну ситуацію в цілому та враховує контекстне значення або смисл.

З іншого боку, наявність семантичних ознак дозволяє розглядати цю групу як таку, що утворює певну семантичну систему, яка відтворює в цілому дискурсивну комунікативну ситуацію та у згорнутому виді містить схему комунікативного акту *суб'єкт ↔ об'єкт або ж мовець ↔ слухач*. Елементи схеми пов'язані між собою і реалізуються у комплексі як єдине неподільне ціле, до складу якого входять:

- передача інформації суб'єктом або мовцем (порядок слідування певних системно-логічних інформаційних типів, організованих в думці автора, та їх семантичне наповнення → кодування інформації, її реалізація),
- сприйняття інформації об'єктом (декодування, зіставлення із власною поняттєвою системою та системою цінностей),
- вербальна/ невербальна реакція об'єкта на отриману інформацію → відтворення.

Семантична система утворює основні семантичні моделі: реалізація, сприйняття і втілення.

У конструктивному плані будь-який комунікативний акт є складним і багатограним процесом реалізації творчого потенціалу учасників комунікативної ситуації.

Із функціонального погляду семантична система реалізується двома типами комунікативних актів, які поєднують у собі власне думку з усіма психокогнітивними компонентами, інтенцію мовця, правила комунікативної поведінки:

- 1) безпосередній комунікативний акт,
- 2) опосередкований комунікативний акт.

Безпосередній комунікативний акт у казковому дискурсі поданий прямою мовою і має чітко фіксований час звучання або мовлення, який функціонально діє як час інформаційної реалізації, сприйняття та якісно нового відображення інформації про конкретний предмет, явище чи факт. Такий тип комунікативного акту виступає як повна або розгорнута схема поведінки мовця і слухача та детально відтворює увесь набір інформаційних кодів, за допомогою яких відбувається сприйняття та розуміння сказаного слухачем, і порядок їх розташування.

Аж лежить жолудок. “Куди ти, діду, йдеш?” - “Довгомудрика бить” - “Тя з тобою” - “Ходім” [19, 147].

“Хто там?” – “Я, твоя сусідка!” – “Просимо”, – кличе дбайлива вивірка і відчиняє двері [19, 85].

Коли це біжить молодий вовк. “Здоров, дядьку!” – “Здоров” – “А чого ви тут лежите?” – “Та нездужаю вже й їсти добути. А хто ж такий будеш?” – “Та я такого-то роду, може чували?” – “Знаю, славні були увесь рід; чи і ти ж такий?” – “Е, дядьку, я чище їх усіх; ось я вам зараз їсти добуду” [19, 95].

Вовк виждав, поки одно ягня підійшло до сарми воду пить і сказав: “Ти чого тут воду каламутиш? Через тебе хоч не пивши здихай, вода меркотинням

провоня” – “Та що ж ти, вовче, неправду кажеш? Чого ж вода буде вонять, коли вона тече не в той край, де ти стоїш?” – “Мовчи, не пащекуй, іч яке зарічене! Знаю я тебе, ти не одному мені допекло. Ти і торік моєму батькові не раз грубіянило” – “Та ти що, вовче, балакаєш, торік мене ще і на світі не було, я тіко зимою знайшлося!” – “Не мороч мені голови, ледаче. Не ти, так твій брат або тітка, про мене, все рівно. Ти іще будеш мені перечити, огризатися і обличать мене в неправді? Зараз же рішу твою жисть!” [19, 99].

Опосередковані комунікативні акти у казковому дискурсі виступають як повна згорнута схема поведінки мовця і слухача та представлені двома типами:

а) релятивно-пропозиційні комунікативні акти:

А півень на жердочці кричить: “Ку-ку-рі-ку, подайте мені його сюди, я його ще лучче!” [19, 107];

б) релятивні комунікативні акти:

Та й зачали говорити, що їх мати мудра, бо дала їм їсти зерно, а не лупину. [19, 70].

От зайчик радий, прийшов у хатку та так уже ракові дякує! [19, 149].

Релятивно-пропозиційні комунікативні акти тісно пов’язані з безпосереднім комунікативним актом, доповнюють або уточнюють його, підкреслюючи значущість для суб’єкта. Акценти розставляються на умовах реалізації, фіксується час звучання комунікативного акту й визначається його місце у смисловій структурі дискурсу. Релятивність актуалізує сам комунікативний акт.

Релятивно-пропозиційні комунікативні акти підлягають певному порядку слідування у мовленнєвих дискурсивних структурах. З місцем, яке займає релятивно-пропозиційний акт у структурі речення або у групі речень, пов’язана його семантична наповненість. Вони (релятивно-пропозиційні акти) можуть займати позицію:

а) перед комунікативним актом, виконуючи функцію введення у безпосередній комунікативний акт:

Прийшла вівця в череду та й плаче на цапа. А цап каже: “А хто тобі казав за мною бігати? Я пішов та на свою голову” [19, 147].

Відповідає йому півник: “Прогнав мене дід, іду я до світлого царя найматися” [19, 182].

Заревіли, зарепетували цап та баран: “Ех ти, проклятий котище! Ми тебе на смерть заколемо! Через тебе ж нам погинуть прийдеться!” [19, 102].

Лисичка подумала й каже: “Як йти, так не кому іншому як ведмедеві. Він найдужчий і найхоробріший. Іди, ведмедю, а ми тут постережемо” [19, 106].

Кінь не звернув уваги на осла, з досадою промовив: “А мені що до того, що ти здохнеш? Туди й тобі дорога” [19, 146].

б) у середині комунікативного акту, поділяючи його на основні положення і докази:

Ох, жінко, – каже чоловік, — проженемо ми цього барана й козла, а то вже вони у нас дурно хліб їдять... [19, 99].

Та ти тільки подумай, - говорив сердито віл до коня, - я побіг би набагато швидше, ніж ти, але боюся, щоб земля не провалилася під мною [19, 143].

“Ну, – каже чоловік, – домоворімося, що буде тобі: чи зверху, чи знизу?” [19, 130].

“Будемо інакше миритися! – думає ведмідь і каже чоловіку: “Обдурив ти мене, я ледве живий залишився. Тепер возьмеш собі, що буде зверху, я візьму те, що буде в землі” [19, 131].

в) завершувати власне комунікативний акт, підсумовуючи його основні положення:

“Куди ти, півнику, з вуйком-ведмедем і братом-вовком ідеш?” - питає лисиця [19, 187].

“Я вас, гуси, поїм” - каже голодний вовк ледве чутним голосом [19, 92].

Стара качка задумала пуститися в мандрівку. Треба було знайти собі товариша подорожі. “Вибери собі кого з-поміж нас!” – говорили птахи [19, 191].

“Тісно, їсти хочу! Пусти, або сам хоч ходи сюди!” – заголосила жука, поглядаючи на ситеньке тільце в’юна [19, 198].

Дуже здивувалася лисичка, аж рота роззявила: “ Чи то ж видано!” – каже [19, 199].

У релятивній комунікації відбувається трансформація реалізації, сприйняття та вираження в узагальнено-відтворюючі системні типи, які інтерпретуються у мовленнєвій системі за допомогою певних комунікативних дієслів.

Релятивна комунікація повністю заміщує (інтерпретує) безпосередній комунікативний акт, подає узагальнено, безвідносно у часі, акцентує увагу на результаті (наслідку) інформаційної реалізації та наступному її вираженні. Специфіка цих актів у казковому дискурсі полягає у системності прагматичної наповненості, де кожне із окремо взятих дієслів повністю реконструює власне комунікативний акт, комунікативну ситуацію та ситуацію, яка йому передувала, і розглядається як постфактум до власне комунікативного акту:

Накупив дід кіз і загадав їх пасту старшій дочці [19, 148].

Котофей зараз накричав на кухарів, і стали вони приготовлялись [19, 160].

А Котофей їм сказав, що пан Дубецький зовсім здурів і наказав всі свої вівці пану Печерецькому. Таким чином він навчив, що говорити пастухам волів, корів, свиней, гусей, качок та ін. [19, 160].

То птиці злетілися всі докупи і розпочали межі собою раду, хто з них має бути вивищений. А волове очко вилетіло з-під крила і зачало цінькати, щоби ся оголосило ще вище [19, 165].

От він і підліз і собі аж до берега, де стояла чапля, та й проситься, щоби вона однесла і його туди, де вона рибу носить [19, 195].

У дисертаційному дослідженні аналізується група дієслів, які утворюють комунікативні ситуації через опосередковані та безпосередні комунікативні акти.

Організація комунікативного акту вимагає послідовного розміщення впродовж мовленнєвої діяльності певних смислових одиниць, виражених дієсловами, здатних відтворювати індивідуально-особистісну систему мовця та слухача й адаптувати її до ситуації. Їх роль полягає у зміні або стабілізації ситуації шляхом використання внутрішніх, інакше постійних, і зовнішніх, інакше змінних, резервів. Внутрішні резерви (ціннісні, логічно-поняттєві, емоційно-вартісні) і зовнішні, які враховують позамовні чинники такі, як рух у просторі, зовнішнє середовище, природні явища тощо, стосуються і суб'єкта, і об'єкта. Дієслова мовлення закріплюють за ситуацією її основні моменти, положення, аргументи. Зовнішні та внутрішні резерви представляються семантичною системою і розглядаються як її семантичні параметри.

Семантичні системи реалізації, сприйняття і втілення мають певний набір елементів, як постійних, так і змінних. Постійні елементи визначають, формують, є початково заданими для будь-якого комунікативного акту в цілому. Вони створюють загальну модель систем реалізації, сприйняття, втілення. До таких елементів передусім належать:

- 1) наявність суб'єкта-реалізатора;
- 2) логічно-поняттєві і емоційно-вартісні моделі, якими користується суб'єкт;
- 3) психологічна модель поведінки і психологічна модель інформаційної реалізації, сприйняття, втілення;
- 4) налагоджена у думці суб'єкта комплексна система кодування і параметрування інформаційної реалізації;
- 5) система цінностей суб'єкта-реалізатора;
- 6) паралінгвістичні фактори.

Кожен із цих елементів смислово організується та реалізується у мовній системі:

- 1) я / не-я;
- 2) (не)знаю, (не)розумію і (не)відчуваю, (не)потребую, (не)сприймаю;
- 3) наміряюсь, встановлюю/ позначаю, формую тип;
- 4) конструюю, моделюю (речення);
- 5) (не)одобрюю, (не)приймаю;
- б) допомагаю, дію.

Дискурсивні комунікативні ситуації створюються завдяки різноманітному поєднанню цих елементів в одній смисловій моделі.

Ситуаційно адаптуючись, суб'єкт та об'єкт реалізують постійні і змінні елементи систем реалізації, сприйняття та втілення. Постійні елементи (модельовані структури), які онтологічно пов'язані з організацією (інакше організуючі сутності), утворюють групу із поняттям “знання” та групу із психологічною основою (наміри, почуття, установки, емоції). У лінгвістиці вони розглядаються як семантичний та граматичний пласти, які базуються на синтаксисі та морфології / лексиці [1], інакше параметри. Постійні елементи системи утворюють основні семантичні параметри. Змінні ж елементи системи – допоміжні семантичні параметри.

Змінні елементи передусім залежать від контексту ситуації, яку координують, регулюють і реалізують (відповідно, сприймають і виражають) та продукують вибір як адаптацію особистісної системи кожного із учасників комунікативного акту до умов та типу репрезентованої ними ситуації. Контекст казкової дискурсивної ситуації враховує тематику, загальні установки й оточення як просторове, інакше середовище ситуативної реалізації, так і об'єкти. Названі чинники є референційними, оскільки вказують на наявність суб'єкта та об'єктів у кожній конкретно визначеній ситуації, регламентують їх обов'язки, фіксують подію, тривалість часу комунікації, вказують на час доби тощо, а також характеризують прагматичний контекст ситуації і взаємини між

її учасниками, зміни та стабілізацію, яка відбувається з ними у процесі розгортання власне ситуації. Крім того, комунікативний акт як змінні елементи систем реалізації, сприйняття та втілення розглядає і фонологічно-фонетичний (тон, висота голосу) та фізично-психологічний (стан учасників ситуації, наміри, налаштування, ставлення тощо) аспекти, що здатні семантично наповнювати паралінгвістичну діяльність суб'єктів комунікативної ситуації.

У казковому дискурсі комунікативний акт розглядається та описується як діяльність по організації та вибору постійних (основних) та змінних (допоміжних) семантичних параметрів, які тісно пов'язані із інформаційно-психологічними аспектами мовлення, де інформація сприймається як категорія знання або когнітивна категорія, а психологічний аспект – як наміри, відчуття та емоції.

Отже, комунікативні ситуації казкового дискурсу поєднують у собі власне думку із усіма психо-когнітивними компонентами, інтенцію мовця, правила комунікативної поведінки, які реалізуються у двох типах комунікативних актів. Вони повністю відтворюють загальну інформаційну схему комунікативного акту *мовець ↔ слухач* та мають певний набір семантичних параметрів, які поєднують у собі словникове значення дієслова та його ситуативно-контекстну реалізацію. Відбувається інформаційна ланцюгова реакція, що типізується в опосередкованих комунікативних актах.

2.3. Утворення конотацій у комунікативних актах

Релятивно-пропозиційні акти у казковому дискурсі про тварин відіграють суттєву роль, оскільки вони є базою для створення дискурсивних комунікативних ситуацій, які, в свою чергу, знаходять реалізацію у відповідних комунікативних моделях. Будь-яка модель закладає основи для формування не лише структурного елемента у сюжетному полотні, але й смислово його наповнює. Комунікативна модель структурує та узагальнює власне процес смислової організації кожної комунікативної ситуації. Узагальнення відбувається шляхом поєднання двох типів комунікативних актів в одній

структурно-смісловій моделі, а саме: релятивно-пропозиційних та релятивних комунікативних актів. Залежно від послідовності їх розташування та принципів їх побудови утворюється смислова ситуативна варіативність, інакше можливі смислові реалізації. Вони розглядаються як конотації, які формуються не лише смисловим наповненням ситуації, але й специфікою її складових компонентів. Це стосується, перш за все, релятивно-пропозиційної комунікації. Як її складові компоненти розглядаються безпосередні комунікативні дієслова на зразок *казати, говорити* тощо та відтворена у безпосередній комунікації думка й бачення ситуації, що враховує не лише інформаційний аспект, але й систему цінностей суб'єкта-організатора комунікативного акту та його психологічний стан, який і визначається безпосередньо дискурсивною комунікативною моделлю. Комунікативне дієслово та комунікативний акт у казковому дискурсивному полотні розглядаються як проінтерпретована комунікативна модель, аналогічно як і в релятивній комунікації. У першому випадку запропонована модель конкретизується, розширюється та поглиблюється інформацією, поданою прямою мовою, у другому ж – узагальнюється та лаконізується, інформація не наповнює комунікативний акт безпосередньо, а створює інтелектуальний фон. Домінуючим, залежно від ситуації, виступає або психологічний, або інформаційний аспект, але з паралельним інтелектуальним фоном. У першому ж випадку психологічний аспект супроводжує інтелектуальний, інакше інформаційний, та виступає на його фоні.

Із синтаксичного погляду всі безпосередні комунікативні акти представлена 3 основними типами речень:

- а) імперативного характеру (наказові речення);
- б) питальними реченнями;
- в) спонукальними реченнями.

У цілому всі структури розглядатимуться як інтерпретація комунікативної моделі у казковому дискурсі. З цією метою ми

користуватимемося комплексним аналізом, оскільки інтерпретація розглядається як цілісна добре структурована смислова система.

Розглянемо комунікативну структуру з позицією структурного елемента, вираженого дієсловом *каже* в середині фіксованого комунікативного акту.

(1) *Та ні, – каже чоловік, – тепер ти відсіль не втечеш* [19, 37].

(2) *Я не хочу, – каже півник, – я на одній ніжці буду стояти, а голівку під крильце заховаю та й буду так зимувать* [19, 65].

(3) *Глядіть же, – каже лисичка, – хлопці не їжте пиріжка, аж поки я зайду в ліс* [19, 10].

(4) *Ох, – каже чоловік, – проженімо ми цього цапа й барана, а то за ними ні сад, ні город не вдержиться* [19, 25].

(5) *Та ти тільки подумай, – говорив сердито віл до коня, – я побіг би набагато швидше, ніж ти, але боюся, що земля провалиться підо мною* [19, 72].

Розгорнутий комунікативний акт є вказівкою на реально існуючий, що виражається семантично нейтральним дієсловом *каже*. З семантичного погляду це структура не лише вказує на комунікативний акт, але й надає йому інформаційно-психологічну оцінку. Структурний елемент на зразок *каже чоловік, каже півник, каже* тощо в середині комунікативного акту ми розглядаємо як діючі або агентивні. Основна увага тут акцентується на суб'єкті та прийнятому ним рішенні про необхідність організації комунікативного акту.

Агентивні структурні елементи знаходяться в середині комунікативного акту та поділяють його на два самостійні структурні блоки. З семантичного погляду перша частина агентивної структури виражає:

- 1) переконання з відтінком імперативності;
- 2) прояв бажання з ймовірним відтінком імперативності;
- 3) пересторогу з яскраво вираженим відтінком імперативності;
- 4) стан з слабо вираженим відтінком імперативності;
- 5) переконання з оцінно-імперативним відтінком.

Друга частина комунікативних структур відтворюється у семантичних моделях, які реалізують відповідні конотації у комунікативних ситуаціях.

(1) Заперечення можливості іншого розв'язання ситуації саме у цьому часовому проміжку: *тепер ти відсіть не втечеш* (на даний момент).

Семантична модель:

Я знаю про твої наміри.

Я реалізую ситуацію на свою користь.

Конотації утворюються на межі потенції знань та психологічного фактору, домінуючою виступає інформаційна модель ситуації.

(2) Пояснює та характеризує ситуацію, яка задана у першій частині. *Я на одній ніжці буду стояти, а голівку під крильце заховаю та й буду так зимувати*. Опис звичного для героя стану, аргументація відмови, системний поділ інформації. Чітка аргументація (небажання зробити по-іншому) зумовлена емпіричними знаннями героя (рефлекторна модель знань). Смісловий елемент цієї структури “*та й буду так зимувати*” вказує на підсумок, остаточний результат, прийняте рішення. Аргументація носить спонукальний характер.

Семантична модель:

Я (не) знаю про ситуацію.

Я маю власний досвід.

Я опираюсь лише на мій досвід.

Конотації утворюються у системі знань, психологічному фактору не відводиться суттєва роль.

(3) Висловлюється прохання та висуваються умови для його реалізації.

“Хлопці, не їжте пиріжок” – прохання

“поки я зайду в ліс” – умова.

В основу цієї комунікативної ситуації покладений психологічний мотив вчинків. Недотримання умови дасть можливість суб'єкту та об'єкту ситуації обмінятися ролями, тобто суб'єкт може за певних психологічних умов стати

об'єктом та виконуватиме пасивну роль і навпаки. Висування умови – передбачувана ймовірність іншого розв'язання ситуації. Перша частина підсилює потенцію другої частини комунікативного акту. Для утримання ситуації у полі домінування суб'єкта потрібне підсилення її відповідними психологічними моментами, зокрема імперативністю як однією із потенційних психологічних реалізацій комунікативної моделі.

Семантична модель:

Я (не) знаю ситуацію.

Я (не) відчуваю ситуацію.

Я психологічно (не) наповнюю ситуацію.

Я (не) можу контролювати ситуацію.

Конотації утворюються у психологічній системі, інформації не відводиться значна роль, вона знаходиться у підпорядкуванні і виступає як залежна.

(4) Реалізує рішення та процес прийняття рішення.

“проженімо ми” – рішення, *“ні сад, ні город не вдержиться”* – обґрунтування рішення. Характер поведінки суб'єкта впливає на поведінку об'єкта, змінюючи її. Цією комунікативною структурою закладаються передумови для розв'язання ситуації та стимулювання подальшого ходу оповіді. Такий аспект закладений комунікативною дискурсивною моделлю. Активний центр ситуації переноситься на суб'єкти – цапа й барана. Після реалізації намірів суб'єкта (господаря) вони самостійно приймають рішення про подальшу реорганізацію мотивів поведінки у дискурсивних ситуаціях, якими закладаються умови існування суб'єктів (цап та баран). Цією комунікативною структурою задається ланцюжок розв'язання потенційно можливих ситуацій шляхом прийняття певних рішень суб'єктами. З семантичного погляду ця комунікативна модель реалізується у базових ланцюжкових структурах, оскільки завдяки ним прогнозується тип ситуацій та їх семантичне наповнення.

Семантична модель:

Я (не) знаю ситуацію.

Я (не) думаю про ситуацію

Я (не) готовий прийняти ситуацію.

Я (не) хочу розв'язати ситуацію.

Конотації утворюються у психологічній системі, інформація ж розглядається як одна із психологічних можливостей реалізації системи в інформаційно-смысловому полі дискурсивної ситуації. Домінуючим у такому типі комунікативної моделі виступає психологічний чинник. Конотація утворюється у психологічному полі.

(5) Реалізує переконання шляхом можливості вибору. Смыслова аргументація спонукального характеру розглядається у системі знань та відтворюється як міркування.

“Я побіг би набагато швидше, ніж ти, але боюся” – потенційно можлива, але не реалізована ситуація.

“земля не провалилась підо мною” – ймовірне передбачення ситуації при реалізації потенційної можливості, що спирається на власні знання та переконання у їх доцільності. Міркування по аналогії: віл – важка тварина, від тягара земля може провалитися. В одних комунікативних ситуаціях ці знання набувають емпіричного характеру, в інших – інтуїтивного.

Семантична модель:

Я (не) здогадуюся про ситуацію.

Я (не) знаю ситуацію.

Я (не) відчуваю ситуацію.

Я (не) прийняв рішення.

Конотації утворюються на межі психологічної системи та системи знань.

Домінуючим за певних умов може бути або психологічний аспект, або ж інформаційний. Конотації організовуються у психологічному ситуативному полі та одночасно і в полі знань.

Повна семантична характеристика представлених комунікативних структур така:

(1) переконання у правильності розв'язання ситуації, у її позитивній результативності для організатора комунікативного акту;

(2) (не) бажання вибору, переконання у повторюваності ситуації та у позитивному її розв'язанні для організатора комунікативного акту;

(3) переконання у можливості позитивного розв'язання ситуації, що склалася;

(4) переконання у правильності прийнятого рішення, впевненість у розв'язанні ситуації саме таким шляхом;

(5) переконання у правильності власних суджень.

Отже, релятивно-пропозиційні комунікативні акти із комунікативним дієсловом всередині розглядаються як агентивні ситуаційні структури психологічного типу.

Проаналізуємо релятивно-пропозиційні комунікативні акти із активним смисловим компонентом, вираженим семантично нейтральним дієсловом *казати*, на початку структури. У казковому дискурсі вони представлені двома функціональними групами, в основу поділу на які покладений синтаксично-смисловий аспект. Це групи із типово вираженим спонукальним або імперативним та питальним характерами.

Проаналізуємо декілька комунікативних ситуацій, пов'язаних із семантично вираженою спонукальністю або імперативністю.

(1) *А лев став і каже: “Я уже не є царем...”* [19, 31].

(2) *Вона крикнула: “Як ти смієш, дурню, про таке мене питати?!”* [19, 39].

(3) *Каже він до нього: “Я, брате, такий голоден, що гину; я би щось їв; я ніц, лиш мушу тебе їсти, та й уже”.* [19, 44].

(4) *Розсердився мисливець: “Це мене так птах піддував!”* [19, 119].

(5) *Відповідає йому півник: “Прогнав мене дід, іду я до світлого царя найматися”*. [19, 137].

Ця група репрезентує докомунікативну структуру з граматичним центром, вираженим семантично нейтральним дієсловом *казати*, яке в ситуативних варіантах набирає різних семантичних відтінків, і суб'єкта-організатора комунікативного акту.

Семантичні різновиди дієслова *казати* у комунікативних ситуаціях такого типу обумовлюються:

по-перше, типом ситуації, яка потребує семантичного різновиду дієслова *казати*;

по-друге, закладеним ситуацією комунікативним актом;

по-третє, комунікативним актом, який цю ситуацію відтворює.

Казковий дискурс репрезентує різні типи інтерпретованих комунікативних актів, тому їх емоційно-психологічне наповнення передається відтінками значення, які реалізуються іншими комунікативними дієсловами. Так, наприклад, у ситуації 2 дієслово *крикнути* набуває семантичного відтінку якості, тобто крикнути – *голосно сказати, голосно проказати*. Крім того, криком у казкових ситуаціях суб'єкт виражає гнів, обурення, радість, страх. Усі ці значення характеризують його стан. Отже, використання дієслова *кричати* у комунікативній ситуації зумовлено певним психологічним станом організатора комунікативного акту. У ситуації 4 дієслово *розсердився* вказує на психологічний стан суб'єкта, що зумовлюється певними внутрішніми факторами або ж перебігом ситуації, інакше зовнішніми факторами. Таким чином можемо сказати, що є ці комунікативні ситуації презентують два шляхи творення смислових конотацій дієслів мовлення. По-перше, вони творяться ситуативно, безпосередньо інформаційним наповненням комунікативного акту. По-друге, закладеними у значенні комунікативного дієслова психологічними основами для реалізації безпосередньої комунікативної ситуації.

Докомунікативні структури виконують дві функції:

- а) введення в комунікативний акт;
- б) вираження психологічного стану організатора комунікативного акту.

У другій частині комунікативних ситуацій такого типу суб'єкт-організатор комунікації вводить у свій власний світ і чітко визначає його місце у відповідній ситуації. Докомунікативна та комунікативна частини смислово пов'язуються між собою операцією введення в ситуацію та її програвання. Цей момент сприйняття реалізується спостерігачем, який поводить себе як активно (ситуації 1, 3, 5), так і пасивно (ситуації 2, 4).

Проаналізуємо другу частину цієї комунікативної ситуації.

(1) *“Я уже не є царем”* – функціонує в інформаційному дискурсивному ситуативному полі і розглядається як конотація факту, оскільки смислово містить інформацію про результат конкретної ситуації. Вона містить приховані наміри суб'єкта переконатися у слабкості чи силі об'єкта. Наміри переконання утворюються на рівні свідомості, внаслідок чого відбувається трансформація ситуації. З іншого боку, цей результат містить наміри об'єкта стосовно суб'єкта, які можуть трансформуватися в активні і створити нову ситуацію. В умовах потенційно закладених ситуацією незвичних дій об'єкта наміри розглядаються як момент внутрішньої підготовки до реалізації в ситуації.

(2) Представляє реакцію суб'єкта на відкриті наміри об'єкта. Такий тип комунікативної ситуації задається психологічними характеристиками. У наведеному прикладі характеристиками голосу, як-от: обурення, гнів тощо.

(3) Комунікативний акт представляє ступінчасту структуру намірів суб'єкта. Перша частина подає опис стану суб'єкта та можливість виходу із цього стану за певних умов : *“я, брате, такий голоден, що гину”*. Друга частина репрезентована реальною можливістю виходу із цього емоційно-психологічного стану. Суб'єкт направляє ситуацію у потрібне йому русло – *“я би щось з'їв”*. Третя частина вказує на неможливість вибору, оскільки не існує

альтернативи. З семантичного погляду ця структура репрезентує поетапне розкриття намірів суб'єкта стосовно об'єкта ситуації.

(4) Комунікативна ситуація репрезентує розуміння суб'єктом намірів об'єкта і усвідомлення ним реально отриманого результату. Йдеться про емоційно-психологічну оцінку ситуації.

(5) Комунікативна ситуація містить причину, яка спонукала до прийняття рішення, і наміри суб'єкта, які допоможуть розв'язати ситуацію (виконати дане рішення). Сміслова ланцюгова схема ситуації: причина – рішення – наміри, як реалізація рішення. Дискурсом передбачені дві групи намірів: відкриті і приховані. Відкриті наміри розкриваються у комунікативній ситуації безпосередньо: *іду я до світлого царя найматися*, а приховані у комунікативній дискурсивній моделі.

Комунікативні ситуації із дієсловом мовлення перед безпосереднім комунікативним актом реалізуються у психологічній системі намірів. Конотації цих дієслів утворюються у психологічному полі дискурсивної ситуації.

Дещо іншу семантичну характеристику комунікативних ситуацій подають структури питального характеру.

(1) *Коли йде вовк і питається: "А чого це ти зайчику-побігайчику, плачеш?"* [19, 88].

(2) *Ото й пита ситий худого: "А куди ти йдеш?"* [19, 92].

(3) *Собака й каже: "Чого ти найжачилася?"* [19, 87].

Характерною особливістю цієї групи є наявність фізіологічно-психологічних смислових зв'язків, які створюють такий тип комунікативних ситуацій. Фізіологічна основа, сформована органами відчуття, створює умови для організації комунікативного акту. Так, у ситуації 1 фізіологічною основою для створення комунікативного акту послуговували органи слуху, а в ситуаціях 2 та 3 – органи зору. Ці комунікативні ситуації розгортаються у психологічному полі стану. Інформаційне наповнення доповнює поле відповідними знаннями про ситуацію.

Семантична інтерпретація ситуацій така:

Я (не) чую звук.

Я (не) бачу об'єкт.

Я хочу допомогти об'єкту.

У всіх наведених комунікативних ситуаціях визначається причина, яка лежить в основі вибору дії і вчинків об'єктів. Розглядається причина вибору такої ситуації. Цією причиною є мотив поведінки, адже певний психологічний стан мотивує поведінку суб'єкта. Комунікативні ситуації такого типу розглядаються як мотиваційні.

До цієї групи належить й інший структурний тип комунікативних ситуацій.

(1) *Тогда бере вовк, качається, устав і питається: “А з'їжилася на мені шерсть?”* [19, 47].

(2) *Лисиця тоді й каже: “Що ж ти мені тепер даси?”* [19, 54].

(3) *А ведмідь тоді й пита діда: “Що то таке питало?”* [19, 75].

Характерною особливістю комунікативної частини цієї структури є предметне вмотивування ситуації, інакше вона виступає як наслідок дії або уточнення предмета дії.

У ситуації 1 предметною мотивацією комунікативного акту є стан суб'єкта. Це наслідок попередніх дій (качається, устав). З семантичного погляду комунікативний акт реалізує фізично-діяльнісний аспект.

Ситуація 2 репрезентує передбачений предмет або об'єкт, який і уможливить результат ситуації.

У ситуації 3 встановлюється особа, від якої може залежати результат-рішення ситуації. Відкрите питання суб'єкта на встановлення особи (*що то таке питало?*) і, одночасно, приховані (внутрішні) роздуми (з якою ціллю? Який результат чекає на суб'єкт, що нового принесе в ситуацію). Як наслідок, передбачення результату шляхом встановлення невідомої особи.

Психологічна наповненість цих комунікативних ситуацій слабо виражена, конотації утворюються в інформаційному полі. З семантичного погляду такого типу комунікативні ситуації функціонують у комунікативній моделі як передбачена результативність.

Отже, комунікативні структури у казковому дискурсі функціонують як:

- а) наміри;
- б) мотивація;
- в) передбачувана результативність.

Граматичні структури, де комунікативний елемент займає першу позицію у реченні, представлені питальним та спонукальним комунікативними компонентами.

(1) *“А ти відколи є царем?”* – каже лев. [19, 34].

(2) *“А як же ми його заморимо?”* – знов спитав вовк. [19, 40].

(3) *“А де ж ти їх набрав?”* – питає баба діда. [19, 62].

Основною інформаційною одиницею виступає власне комунікативний акт, який відображає реакцію на попередні події. У самій ситуації не конкретизується ні об'єкт, який може змінювати ситуацію, ні предмет, який безпосередньо впливає на розв'язання ситуації.. Основна доля семантичної інформації прихована у поєднанні питання та дієслова. У варіанті (1) це семантичне поле часу (*відколи є*) та слабо виражене семантичне поле характеристики суб'єкта (*цар*). (2) варіант представлений психологічним полем впливу, що залежить від мислення та психологічної мотивації суб'єкта, а саме: *як заморим* (яким чином, яким способом ми це зробимо). Ситуація 3 аналізується у психологічно-інформаційному полі простору.

Семантично описавши ситуації матимемо:

(1) *ти є цар відколи*: особа – час;

(2) *ми як заморим*: особа – методи, способи дії;

(3) *ти де набрав*: особа – місце (простір);

Отже, семантичним ядром у цих комунікативних ситуаціях виступає семантичне поле особи з його психологічно-інформаційним наповненням.

(1) *Куди ти, півнику, з вуйком-ведмедем і братом-вовком ідеши? – питає лисиця* [19, 170].

(2) *Куди це ти зібрався? – він їх питає.* [19, 43].

(3) *Що ти тут робиши? Як попав у таку глибоку яму? – посміхаючись, запитав незнайомий.* [19, 63].

Смислове наповнення ситуацій із запитальним компонентом окреслює лише поле фізичної дії, психологічне наповнення слабо виражене. У варіантах (1) та (2) йдеться про напрям руху суб'єкта і мету, яку він переслідує. Ситуації не вимагають уточнення чи введення мотивів дії суб'єкта. У варіанті (3) конкретизується робота як процес, незрозумілий суб'єктові. Виникає, відповідно, друге запитання, яким обумовлюються виникнення ситуації, а отже мета перебування у цьому місці. Питання: *як ти попав у таку глибоку яму?* прагне відновити напрям траєкторії руху активного об'єкта.

У комунікативній дискурсивній моделі такого типу ситуації розглядаються як ситуації мети.

До цієї групи належать і ситуації на зразок питання – відповідь:

(1) *Так се ти мене налякав? Я ж тобі дам.* [19, 118].

(2) *Куди я тебе візьму? Ти ж мені саночки поламаєш.* [19, 7].

(3) *А ти для чого понеслася за мною? Я тебе не кликав!* [19, 97].

Перша частина репрезентує встановлення конкретного факту, що спричинив ситуацію, через введення інтерпретованої ситуації, яка відбулася до комунікативного акту. Ці структури є частиною діалогу, але вони розглядаються як внутрішньо самостійні, оскільки пов'язані корелятивним зв'язком. З семантичного погляду вони інтерпретуються як:

(1) переконання, що фактом здійснення ситуації став об'єкт або предмет;

(2) переконання у конкретній дії об'єкта;

(3) переконання у стихійній поведінці об'єкта (поведінка, що не збігається за результатом, метою з поведінкою суб'єкта-організатора комунікативного акту.

Друга частина репрезентує рішення-відповідь на поставлене суб'єктом для уточнення наявності факту питання.

(1) Рішення, пов'язане із фізичною дією. Ситуація вимагає саме прийняття такого рішення, яке за психологічними активами розглядається як рішення-покарання.

(2) Рішення-відмова. При виконанні умови фізичного розладу зазнає предмет, який провокує ситуацію (будуть поламані саночки).

(3) Рішення-самовиправдання, підтвердження факту непричетності до невизначеної проблемної ситуації, що склалася. Переконання у правильності своєї позиції.

З семантичного погляду вони розглядаються як ситуації прийняття рішення та мають вигляд:

(1) переконання – пошук – прийняття рішення;

(2) переконання – пошук – прийняття рішення;

(3) переконання – пошук – прийняття рішення.

Процес пошуку відбувається завдяки повторенню та самоусвідомленню факту, який сприяв створенню цієї проблемної ситуації.

Інші ситуаційні структури представлені спонукальними реченнями.

(1) *“Он гуси летять!” – закричав півень та й хотів сам за ними полетіти [19, 41].*

(2) *“А я піймав!” – одказав Пакінь [19, 99].*

(3) *“Я вас, гуси, поїм”, – каже голодний вовк ледве чутним голосом [19, 63].*

Представлені ситуаційні структури можемо поділити на дві групи:

1) реакція на фізичне поле дії, а саме на зорове поле сприйняття, яке накладається на конкретні бажання активних об'єктів і як наслідок детальне

посткомунікативне трактування власне комунікативного акту. Його можна зобразити у вигляді семантичної схеми.

X думає про у-дію, X виконує у-дію, X не виконує у-дію.

X бачить У, що виконує у-дію, про яку думає X.

X бачить У, що виконує у-дію, про яку думає X, тому X виконує ймовірно у-дію,

Ситуація 1 представляє момент реалізації намірів і прийняття рішення, але оскільки X не може виконувати у-дію, бо він не є У, а може виконувати тільки свою х-дію, то вона розглядається як реалізація рішення: X бачить У і виконує х-дію.

X думає про У (X виконує х-дію, У потребує х-дії)

X бачить Z, що трансформується в У, який потребує х-дії.

Звідси випливає, що X виконує х-дію стосовно У (якщо будуть дотримані певні умови), де X – вовк, У – їжа, Z – гуси.

Смислова реалізація цієї ситуації: X хоче виконати (збирається виконати) х-дію стосовно У.

Отже, комунікативна ситуація 3 представляє прийняття рішення і реалізацію цього рішення за певних умов (підійти, зловити гуску). Оскільки у посткомунікативній групі виконання цієї умови не простежується, то цю ситуацію розглядати як передбачувану реалізацію рішення.

Суб'єкт функціонує в цілісному орієнтаційному світі і тому володіє певною системою власних цінностей і бажань. Вони входять до системи потенційних та ймовірних можливостей, які за певних умов переходять із ймовірно можливих у потенційно можливі. Бажання ж відтворює потребу переживання, що переходить у дієвість думки про можливість чим-небудь володіти (1), так і щось здійснити (3). У казкових дискурсивних ситуаціях психологічний прояв бажання реалізується у двох функціях:

а) на рівні думки (усвідомлюється мета та будується план дії-реалізації – уявне виконання бажання);

б) на рівні перетворення (трансформації) думки у реальну дію, яка базується на потенційних можливостях суб'єкта. Запропоновані для аналізу структури представляють другу функцію, яка або розв'язує, або не розв'язує поставлене завдання. Перша функція реалізується дієсловом “хотіти” (1) та семантичною парою “поїм – голодний” (3).

Х та У розглядаються у системі потенційних та ймовірних можливостей.

Х {х-дія, у-дія}, У {у-дія}

У системі Х х-дія – потенційно можлива, у-дія – ймовірно можлива.

У варіанті (1) Х – півень, У – гуси,

Х бачить У, що виконує у-дію, про яку думає Х, тому Х виконує х-дію (потенційно можливу)

Х бачить У, що виконує у-дію, про яку думає Х, тому Х не виконує у-дію (як потенційно можливу).

Ситуація 2 становить частину діалогу, на що вказує дієслово *казати*. Комунікативний елемент *а я піймав* вказує на результат, повне здійснення бажання, а отже, і на повну реалізацію прийнятого рішення.

Отже, комунікативні ситуації такого типу у комунікативній моделі розглядаються як прийняття рішення.

Релятивно-пропозиційна комунікація складається із дієслова *казати* та його смислових різновидів і власне комунікативного акту. Поєднуючись із релятивними, вони утворюють дискурсивні моделі. Як базове у такому типі комунікативних актів виступає дієслово *казати*. У кожній ситуації воно реалізує всю повноту свого значення та утворює конотації. У більшості дискурсивних ситуацій такого типу конотативні значення комунікативного дієслова утворює проінтерпретована комунікативним актом інформація про ситуацію або об'єкт ситуації. Конотації утворюються як в інформаційному полі, так і в психологічному полі дискурсивної комунікативної моделі.

2.4. Конотативні системи

Конотативні системи казкового дискурсу виділяються смисловими моделями, які утворені поєднанням постійних та змінних семантичних елементів комунікативних ситуацій та містять у собі когнітивно-психологічні аспекти або ж власне знання та знання про ситуацію і її психологічні умови. Як вихідне або базове для визначення конотативних систем вибирається дієслово *казати*, оскільки у ньому повно, цілісно та гармонійно відтворюється аспектуальність смислових моделей та онтологічно закладена діяльність по організації та редуціюванню інформації. Інша умова вибору цього дієслова полягає у найбільшій частоті вживання, порівняно з іншими комунікативними дієсловами, у мовленнєвих казкових ситуаціях.

Усі дієслова мовлення у казковому дискурсі об'єднуються у певні елементарні системи, які, зіставляючись з ядерним дієсловом загальної семантичної або поняттєвої системи *казати*, створюють конотативні системи.

Казковий дискурс про тварин подає чотири типи конотативних систем.

Виділення конотативних систем пов'язане із специфікою казкового дискурсу, яка полягає у тому, що казкові ситуації містять як безпосереднє реальне звукове мовлення, за допомогою якого тварини спілкуються у природі, так і адаптоване до казкової ситуації і вкладене в уста тварини мовлення людини. Усе, що стосується безпосереднього мовлення тварин (на зразок *гагакати, вавакати, нявкати, кукурікати* тощо), у дисертаційному дослідженні розглядається як ядерна система, а інтерпретація мовлення тварин знаками природної мови людини – як смислові конотації, бо саме такий поділ є найдоцільнішим, коли йдеться про казкові ситуації.

Смисл дієслів на позначення процесу мовлення у казковому дискурсі визначається контекстуально і реалізується шляхом поєднання ситуативних смислових моделей та значення, поданого словниковою статтею (контекстно-смислова реалізація процесу мовотворчості). Він базується на двох основних закономірностях: когнітивних (знання як форма пізнання) та психологічних.

Залежно від контексту ситуації домінуючим може бути або когнітивний параметр, або ж психологічний.

Конотативні системи виділяються на основі елементарних ситуативних смислових значень базового дієслова. Дієслово *казати* у казках про тварин функціонує у чотирьох семантичних полях: інформаційне поле як передача або обмін інформацією з інтелектуальною домінантою, інформаційне поле як вид пошуку нової інформації з інтелектуально-психологічною домінантою, психологічно-розпорядче поле з розпорядчою домінантою або інтелектуально-впливове з домінантою впливу, інтелектуально-психологічне поле як пошук інтелектуальної та емоційної підтримки з емоційно-вартісною домінантою (переплітається із релятивною комунікацією, оскільки передбачає рух у просторі об'єкта, до якого спрямована комунікація). Як конотації можна розглядати і результативність, яка характерна для кожного дискурсивного ситуативно-семантичного поля, а саме: реалізація власних знань, доведення власної інтелектуально-психологічної вартісності, отримання нових знань, підтвердження правильності власної позиції.

Виділимо опорні дієслова для кожної із чотирьох названих конотативних систем і проаналізуємо їх у когнітивному та психологічному аспектах.

Перша конотативна система реалізується в інформаційному полі і розглядається як передача або обмін інформацією між учасниками дискурсивної ситуації з метою реалізації учасником власних знань. Опорними для неї є дієслова на зразок

говорити

бесідувати

сперечатися тощо

Голова говорила: *Ти не можеш ходити наперед, бо ти не маєш ні очей, ні вух* [19, 135].

І так оба сперечалися, доки не прийшли злодії й закрали все зі світлиці, а в коморі миші з'їли хліб [19, 136].

Чекав він, чи не прийде й лисиця, але лисиця була така мудра, що до печери не йшла, лише з ним здалека бесідувала [19, 53].

Говорити - нейтральне, для отримання певної психологічної мотивації потребує пояснення, допоміжні слова розставляють психологічні акценти: говорити гнівно, говорити лагідно.

Пробувши без нічого, вона пішла й говорить з досадою... [19, 65].

Бесідувати - легко, дохідливо вести розмову, спокійно, плавно без різких змін обговорювати будь-яке питання, поводитися помірковано і розсудливо.

Чекав він, чи не прийде й лисиця, але лисиця була така мудра, що до печери не йшла, лише з ним здалека бесідувала [19, 53]. Цей приклад видається нам цікавим, тому в процесі дослідження ми звертатимемося до нього, але подаватимемо у різних аспектах аналізу.

Сперечатися - вибух, напруження, нестяма, нестабільність психологічної поведінки учасників ситуації.

На другий день вранці прийшли вони до хати і стали сперечатися, кому йти попереду [19, 108].

Група за характером психологічних особливостей описується комплексом антонімічних конотацій, тобто (+) – N – (–), де N – нейтрально задана основа, + – позитивний стан, - – стан негативний:

бесідувати (+) – говорити – (–) сперечатися

Ці дієслова в одну групу об'єднує комунікативна функція обговорення з метою обміну відомою інформацією та отримання нової інформації кожним із суб'єктів комунікативної ситуації.

Друга конотативна система функціонує у психологічно-розпорядчому або інтелектуально-впливовому полі з фіксованим результатом на реалізації учасником ситуації власної інтелектуально-психологічної вартісності. Для цієї конотативної системи як опорні виділяються дієслова на зразок

казати

хвалитися (розказати про щось)

наказувати (повідомлення імперативного характеру) тощо.

Тільки вони це кажуть, а лисичка з нори - фіть! - і пішла в ліс [19, 56].

Влітку віл випасувався по зелених нивах та долинах, нікого не боявся, бо був дужчий од всіх, хто приходив до нього та хвалився своєю силою [19, 103].

Коли виходила коза з дому пастиись, так діткам наказувала, щоб вони нікому не одчиняли дверей [19, 96]. Цей приклад видається нам цікавим, тому в процесі дослідження ми звертатимемося до нього, але подаватимемо у різних аспектах аналізу.

Казати - з огляду психологічної заданості нейтральне, оскільки характерна психологічна наповненість з`являється у поєднанні цього дієслова із прислівниками та іменниками із прийменниками: казати голосно, казати сміливо тощо.

“Ти”, – вже й зовсім нищечком кажуть мишенята [19, 178].

Каже лев пошепки: “Ади, видиш того страшного царя? [19, 88].

Зібрав останні сили старий розбійник і каже люто: “Я тебе з`їм, кобило!” [19, 91].

“Ставай за мною!” – каже впевнено півень [19, 187].

Хвалитися - повідомлення із психологічними домінантами на переживаннях та відчуттях викликає в організатора комунікативного акту як позитивні емоції, так і емоції жалю та страху: хвалитись успіхами, хвалитися переживаннями тощо.

Що варт такий чоловік, котрий чужою працею хвалиться? [19, 204].

Стала чапля хвалитися черепаці про свою старість та гірке життя, а черепаха їй каже... [19, 194]. Ці приклади видаються нам цікавими, тому в процесі дослідження ми повертатимемося до них, але подаватимемо у різних аспектах аналізу.

Наказувати -імперативний характер, спонукання до дії, в цілому вносить деяке напруження у процес інформаційного обміну.

Прокинувся цар і наказав півня в стайню до коней [19, 188].

Вони як ідуть на заробітки та й наказують: “Не виглядай, курочко, в віконце, а то тебе лисичка украде” [19, 59]. Ці приклади видаються нам цікавими, тому в процесі дослідження ми повертатимемося до них, але висвітлюватимемо різні аспекти.

Хвалитися репрезентує дію або перебіг подій, який уже відбувся або відбудеться за обставин, що реально існують у момент розповіді, і, відповідно, результат, який відбувся або має відбутися, та наявність реальних підстав для такої організації комунікативного акту. *Наказувати* перетворює потенційно можливий результат у реально існуючий, який прискорюється імперативним характером створеної комунікативної ситуації.

Отже, характерною особливістю цієї конотативної системи є висунення на передній план моменту поєднання минулого (дія, яка відбулася, а тепер про неї повідомляється – *похвалитися*), майбутнього (дія спрямована на передбачуваний реально отримуваний результат – *наказувати*) і теперішнього (репрезентоване дієсловом *казати*, наприклад, про створення комунікативного акту і закріплення його за певним статичним проміжком часу, з фіксацією окремого моменту – найтипівіше і найуживаніше у казковому дискурсі. Рідше, лексема *казати* вживається у значенні інформувати про минуле і майбутнє).

Третя конотативна система функціонує в інформаційному полі і сприймається як пошук учасником ситуації нової інформації, результатом якої є отримання чогось конкретного (нових знань або чогось іншого). Опорними для цієї конотативної системи є дієслова на зразок

питати

просити

підмовити тощо.

Так усе лисичка питає журавля, а той все по їдній зменшує [19, 55].

Осел випасав по дорозі будяки і осот, а пес, будучи дуже голодний, просив осла, щоби йому дав кусник хліба, котрий ніс на собі в кошиках [19, 142].

Лисиця нагледіла осла і почала за ним слідкувати, а так як вона сама не могла здоли́ть, підмовила вовка і собаку, щоби вони засіли в кущах [19, 50].

Наведені приклади видаються нам цікавими, тому в процесі комплексного дослідження ми наводитимемо їх, але розглядатимемо з різних аспектів.

Питати - нейтральне, на характер дієслова впливають потенційно можливі якісно-психологічні характеристики, які визначаються структурно залежними групами прислівників або іменників із прийменниками: питати грізно, питати лагідно, питати улесливо, питати з сарказмом тощо.

Аж той запримітив чоловіка і зрадів, бо вже давно мав намір поспитати когось про свою красу [19, 134].

Цей Сірко никає по полю; коли це приходить до нього вовк та й питає його: “Чого ти тут ходиш?” [19, 78].

Просити - повага, розміреність, вболівання, логічно-сміслова основа дієслова просити містить прохання про отримання чогось, у казковому дискурсі звужується до отримання конкретної послуги або інформації.

Мучилось погане вовчище, ходило від звіряти до звіряти і просило, щоби йому хтось кість з горла витягнув, за що обіцяло навіть заплатити [19, 75].

А от що, вовче, іди ти до коваля і попрохай його, щоб він тобі насталив голос. Тоді ти будеш уміть співать по-козячи [19, 96].

Дієслова питати і просити об'єднує в одну групу спільна функція: висловлення прохання для отримання інформації (як це репрезентує дієслово *питати*) про когось або щось та для отримання конкретного предмета або згоди на певну діяльність (репрезентує дієслово *просити*) в інтересах особи, яка створює такого типу комунікативні акти.

Підмовити - реалізує дві моделі поведінки, з одного боку, негативне ставлення до особи (напруження у стосунках), з іншого - нейтральне ставлення (поміркваність), але із спільним результатом – підштовхнути об'єктів до

конкретної дії. У казковому дискурсі переважає конотація із негативним ставленням до особи, на яку спрямована ця дія.

Слон на ваше величество не доволен, може стати на бік вовкові і, чого доброго, тигрів зіб`ють з пантелику, підмовлять на свою руку, тоді нам круто прийдеться [19, 41].

Дієслова *підмовити, просити* за характером спонукальні, а дієслово *питати* – питально-спонукальне.

Четверта конотативна система функціонує в інтелектуально-психологічному полі й інтерпретується як пошук інтелектуальної та емоційної підтримки. Вона представлена групою опорних дієслів на зразок

скликати

покликав

посилати тощо.

Словникове значення дієслова *посилати* не містить елементу мовлення, тому у літературній мові воно не належить до групи дієслів мовлення. Дещо інакше це дієслово поводить себе у казковому дискурсі. Ситуативно воно адаптує мовлення до конкретної ситуації, оскільки у казковому дискурсі саме за допомогою цього дієслова фіксуються певні аспекти мовлення.

Одна лисиця мала сина і була вона дуже стара, не могла ходити за курми, посилала свого сина, молодого лиса [19, 61].

Щось четвертої днини іде лисичка знов у виноград. Іде попри їжакову нору і знов кличе його у товаристві у виноград [19, 76].

Вовк, собака і лисиця підкралась поближче до лева, побачили, що він уже здиха, знов почали скликати всіх звірів [19, 53].

Ця група дієслів описується у межах категорії мети, а семантично у структурі речення репрезентована значеннями наслідку, причини, рідше умови.

Покликав - нейтральне дієслово, реалізує як негативний, так і позитивний стан особи.

Треба ж тобі помічі дати – побіжу покликчу людей [19, 32].

Ми тепер підемо далеко і не почуєм, як ти нас кликатимеш [19, 59].

Посилати – нейтральне, реалізує негативний і позитивний стан: посилати на загибель, на вірну смерть [19, 47], посилати на роздобутки (роздобути їжу) [19, 23] тощо.

Від того дня почали звірі день поза день ведмедеві одного з-поміж себе посилати. Почали кидати день у день жеребки: на кого випав, той і мусив іти до ведмедя і датися йому з'їсти [19, 47].

На другий день вовк знов посилав лисицю на роздобичу, а вона йому сказала: “Ти, вовче, тепер попробуй сам роздобути обід, а то я собак боюсь” [19, 24].

Скликати – нейтральне, реалізує як радість, так і смуток: скликати на пораду [19, 194] тощо. У казковому дискурсі про тварин, як правило, має негативний відтінок та вносить деяке напруження в емоційно-психологічний стан учасників комунікативної ситуації.

Вовк, собака і лисиця підкралась поближче до лева, побачили, що він уже здиха, знов почали скликати всіх звірів [19, 52].

Вовк прибігає до лісу, скликає звірів і виповідає псові війну [19, 80].

Дієслова із семантичною ознакою мети, які спонукають до фізичного руху у просторі (один із учасників комунікації, якого покликали, повинен пройти реальну фізичну відстань) за психологічними ознаками є нейтральними, оскільки комунікативна ситуація, яку вони описують, могла сформуватися як негативними, так і позитивними обставинами, що впливає безпосередньо на стан учасників комунікації. Ця група реалізує як допоміжну смислову дискурсивну функцію необхідність руху одного з учасників комунікативної ситуації. Так, дієслова *кликати*, *покликав* вимагають руху до учасника-організатора комунікативного акту, а дієслово *посилати* - від учасника-організатора комунікативного акту, тобто символізують як момент локалізації в одній точці, так і розходження з неї.

Конотативні системи безпосередньо пов'язані з ядерною системою двосторонніми та односторонніми зв'язками. Зв'язок ядерної та конотативних систем показаний на схемі. Позначимо конотативні системи - CS, а ядерну як NS. Стрілками позначаються типи семантичних зв'язків: \leftrightarrow вказує на взаємозворотній (двосторонній) зв'язок, \rightarrow односторонній зв'язок.

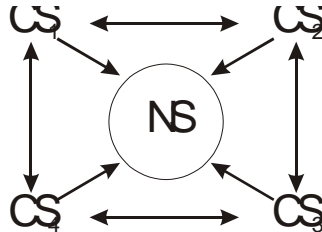

Рис. 2.2. Розташування конотативних систем стосовно ядерної

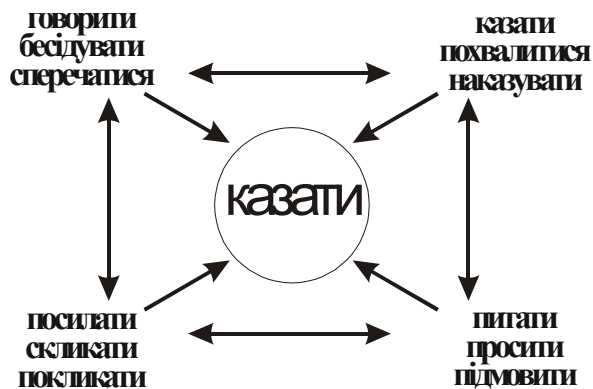

Рис. 2.3. Розташування елементів конотативних систем стосовно ядерного дієслова

Отже, елементи конотації потенційно закладені у семантично-ситуативній реалізації комунікативних дієслів, що активізує два типи ситуативно залежних семантичних параметрів. Кожна конотативна система має чітко визначений набір психологічних констант: нейтральні, позитивні та негативні, та визначається у рамках психологічних концептів впливу та сприйняття. Зрозуміло, що вплив і сприйняття – є фактичними актуалізаторами психологічних властивостей, оскільки, з одного боку, виступають основою для формування психологічних особливостей дієслів у їх комунікативно-ситуативній реалізації, а з іншого боку, на них впливають виділені психологічні константи. Спостерігаються деякі психологічні закономірності, які можна

подати як залежність: психологічні властивості \in {психологічні константи, фактичні актуалізатори}, де психологічні властивості \in {нейтральні, позитивні, негативні; вплив, сприйняття}, а \in – знак належності елементів до системи.

Враховуючи ситуативно-сутнісні реалізації ядерного дієслова, закладені словниковим значенням та дискурсивною ситуацією, виділимо основні ознаки конотативних систем.

Першою ознакою конотативної системи є наявність думки, пов'язаної із знанням про предмет, та її інтерпретація у комунікативній дискурсивній ситуації. Певна конфігурація смислових одиниць, їх переміщення, порядок розташування та їх змістовно-сутнісне конструювання формують нову думку й абсолютно нове знання. З іншого боку, нові знання набуваються шляхом обміну думками між учасниками дискурсивної ситуації, тобто система знань одного суб'єкта (однієї індивідуальної системи) адаптується до аналогічної системи об'єкта/ об'єктів (іншої індивідуальної системи), доповнюючи одна одну. В окремих випадках індивідуальна система знань деструктуризує іншу, аналогічну їй, прагнучи підпорядкувати собі. У першому випадку обидві системи виступають як рівноправні, у другому ж – як домінуюча та залежна. У казкових комунікативних ситуаціях рівноправні індивідуальні системи не містять яскравого психологічного відтінку, і, навпаки, він є характерним для домінуючої та залежної індивідуальної систем.

От зайці змовилися, щоб якось віддячити лисичці. Узяли зібрались всі, пішли до неї, підперли двері, щоб вона не вилізла [19, 127].

Засміявся страшний лев на таку бесіду миші і сказав: “Ти дрібна, дурна...” [19, 70].

Друга генетична ознака – інформаційно-психологічне наповнення, розширення меж конотативної системи, інакше – її самодостатність. Самодостатність конотативної системи виявляється у здатності, відповідно до дискурсивної ситуації, замінювати свої складові (інформаційні та психологічні) та впливати на розвиток казкового сюжету.

Як самодостатня, система потребує свого вираження або ж реалізації. Реалізація виступає як третя генетична ознака конотативної системи, вона відбувається шляхом смислового моделювання комунікативних ситуацій та вибору відповідного дієслова. Індивідуальні системи знань враховують дві попередні ознаки та відтворюються у двох формах:

- 1) обстоювання власної думки, власних знань,
- 2) реалізація колективного знання.

Розглянемо це на прикладах:

Зібралися всі п'ятеро одного рана, вилізли з дупла і пішли по лісу шукати орехів, бо мати говорила їм, що же нема тепер другого овочу [19, 70].

Всі з лева глузували і хто чим міг – били його і товкли [19, 50].

Отже, основними ознаками конотативної системи є такі:

- 1) наявність думки та знання про предмет,
- 2) самодостатність,
- 3) потенційна реалізація як моделювання ситуацій.

Усі названі ознаки організуються у лексичних та граматичних формах і відтворюються у певних словесних типах.

Наприклад, *казати* (висловлювати, усно виражати які-небудь думки, повідомляти) є типовою реалізацією (вираженням) ознаки наявності існування знання про предмет. Аналогічна ознака закладена в дієсловах інших конотативних систем на зразок *говорити, питати, кликати*, хоча у різних дискурсивних ситуаціях можуть мати своєрідну інтерпретацію.

Питати – наявність знань, що використовується як: 1) бажання перевірити власну структуру та 2) поповнити новими модифікованими типами. Ці аспекти закладені у значенні слова.

І один раз ішов хлопець в школу, а вовк побачив і питає, чи можна його з'їсти [19, 113].

Кликати – стверджувати про наявність знань і, відповідно, активно залучати іншу систему до реалізації власної та поповнювати й розширювати знання шляхом обміну структурними типами смислових одиниць.

Ну, посіяв дід пшеницю і покликав ведмедя, щоб він подивився [19, 134].

Що це вони там забарилися? Піду сама покличу [19, 59].

Відповідно, *говорити* – стверджувати про наявність знань та поповнювати й розширювати індивідуальну систему знань.

От і вирішив він піти у теплі краї, бо чув десь, – люди говорили, – що птахи на зиму летять у теплі краї [19, 104].

Ознака самодостатності є домінуючою у словесних формах на зразок *бесідувати, хвастати, посилати, просити*, які належать до різних конотативних систем. Поділ, звичайно, умовний, оскільки всі ознаки тісно пов'язані між собою і важко з'ясувати, яка із них є домінуючою у певній ситуації. У роботі дещо умовно приписується аналізованим дієсловом конкретна ознака конотативної системи і вона розглядається як домінуюча.

Бесідувати – набуття знань, самодостатність системи і, відповідно, наявність її як такої.

Чекав він, чи не прийде й лисиця, але лисиця була така мудра, що до печери не йшла, лише з ним здалека бесідувала [19, 53].

Хвастати – вказує на самодостатність системи і наявність її як такої.

З того часу кінь і собака перестали хвастатися собою [19, 141].

Посилати – підтвердження самодостатності системи й існування її як такої.

Одна лисиця мала сина і була вона дуже стара, не могла ходити за курми, посилала свого сина, молодого лиса [19, 61].

Просити – самодостатність системи, що функціонує як знання про предмет.

Побачив собака, що ведмідь дужчий за вовка, та й вирішив іти прохатися у найми до ведмедя [19, 139].

Ознаку потенційної реалізації системи вважаємо домінуючою у таких словесних формах як *сперечатися, наказувати, намовити*.

Сперечатися – реалізувати індивідуальну систему знань через відстоювання власної думки.

І так оба сперечалися, доки не прийшли злодії й закрали все зі світлиці, а в коморі миші з'їли хліб [19, 137]

Наказувати – реалізувати індивідуальну систему знань через підпорядкування іншої індивідуальної системи.

Дика коза збудувала собі в лісі хатку і навела там діток. Коли виходила з дому пасти, так діткам наказувала, щоб вони нікому не відчиняли дверей [19, 96].

Намовляти (змовлятися, підмовляти, обмовляти, зганьбити) – реалізувати індивідуальну систему знань через відстоювання власної думки та підпорядкування іншої індивідуальної системи.

А вона його зганьбила, як прийшов: “В тебе одіж коротка, ноги дуже довгі, кормити мене не будеш мав чим, іди геть, ти з довгов шийов» [19, 191].

Лисиця нагляділа осла і почала за ним слідувати, а так як вона сама не могла здоліть, підмовила вовка і собаку, щоб вони засіли в кущах [19, 50].

Отже, визначальним фактором при творенні конотативних систем є дві групи семантичних параметрів – когнітивні та психологічні. Казковий дискурс виділяє чотири типи конотативних систем.

Виділення конотативних систем із загального значення дієслова на позначення комунікативного акту взагалі, їх структуризація та акцентування на семантичному наповненні кожної з них зокрема, визначення їх семантичних меж і розширення та поглиблення значення основного дієслова здійснюється за допомогою функціональних ознак, наявних у кожній із них.

І система: *говорити* – наявність думки та знань про предмет,
бесідувати – самодостатність,
сперечатися – потенційна реалізація як моделювання ситуації.

II система: *казати* – наявність думки та знань про предмет,
хвалитися – самодостатність,

наказувати – потенційна реалізація як моделювання ситуації.

III система: *питати* – наявність думки та знань про предмет,
просити – самодостатність,

підмовляти – потенційна реалізація як моделювання ситуації.

IV система: *скликати* – наявність думки та знань про предмет,
кликати – самодостатність,

посилати – потенційна реалізація як моделювання ситуації.

Функціонування цих ознак у кожній із чотирьох визначених конотативних систем зумовлюється власне їх природою. Репродуктивна потенція природи характерна для будь-якої системи та забезпечує її існування. Вона реалізується як системоутворюючий стрижень, певний інформаційний хребет. Усі ознаки взаємопов'язані і, як правило, існують як одне неподільне ціле, тому виділення у дієслівних типів певної системної ознаки є умовним.

2.5. Когнітивна система

Аспектуалізація конотативних систем на когнітивно-психологічних вираженнях семантичних параметрів комунікації уможливорює їх розгляд як самостійних, тобто таких, що здатні описувати ситуативно-смісловий характер дієслова. Ці параметри є основними для двох аналогічних систем. Створені дискурсивною ситуацією когнітивна та психологічна системи виступають як автономні.

Однією з умов функціонування конотативних систем у дискурсивних структурах є наявність ознак когнітивної та психологічної систем.

Когнітивна система виділяє основну стрижневу генетичну ознаку, яка функціонує у кожній конотативній системі. Такою ознакою для когнітивної системи є передусім наявність знань про світ у цілому, бо кожна елементарна смислова одиниця містить поняття про певне знання або ж тип знання зокрема.

Знання формує думку, істинну чи хибну, що залежить від набору компонентів системи та послідовності їх розташування.

Когнітивна система репродукує знання про світ. Йдеться про ситуативно задані або перспективні знання. Елементи системи, інакше смислові одиниці, містять поняття про типи знання про світ. З одного боку, вони визначають потенційну генетичну природу слова, з іншого боку, її функціонування в дискурсивній ситуації. Виділяються такі смислові одиниці-поняття когнітивної системи:

- 1) емпіричні поняття знань про світ,
- 2) гіпотетичні поняття знань про світ,
- 3) власне інтуїтивні поняття знань про світ,
- 4) поняття як розуміння.

Наведені типи знань системно закладені природою слова у його ситуативній реалізації. Вони є основними для будь-якої комунікативної дискурсивної ситуації.

Розглянемо ступінь реалізації комплексів знання когнітивної системи на прикладах.

Емпіричні знання.

Перед однією печерою, в якій ночував ведмідь, було одне велике дерево, що, ростучи та товстіючи, щораз більше заступало вхід у печеру. Одного дня розлютився ведмідь на дерево і хотів його звалити. Побачив це черв'як з другого, всохлого вже дерева, та сказав ведмедеві: "Ти думаєш, що звалиш його власною силою? Не можеш! Коли тобі перешкоджає, знайди інше місце, заки я звалю це дерево" [19, 72].

Смислова інтерпретація: учасники ситуації адекватно оцінюють свою силу, але з різних позицій, тобто вони володіють певними вродженими можливостями й ситуативними знаннями про її використання. Але кожен із них існує у системі власного виміру. Ці системи різні, вони і провокують недовіру одного з учасників ситуації до дій іншого.

Гіпотетичні знання.

Одного разу лежав ведмідь голодний під дубом і дивився, як грається маленька білочка. Переборюючи голод, він заснув. А білочка якось стрибнула на гнилий сучок. Він відламався, а вона впала прямо у ведмежі лапи. Ведмідь схопив здобич. Але білочка почала благати ведмедя, щоб той відпустив. Говорить, що колись ведмедеві у пригоді стане [19, 73].

Смислова інтерпретація: один із учасників ситуації припускає, що вроджені можливості можна використати у критичній ситуації. Кожен із учасників ситуації існує у власній системі природних можливостей. Різність систем провокує виникнення недовіри у одного із учасників ситуації.

Інтуїтивні знання.

Зловив вовк овечку і пожирав ю так лакомо, що йому кість у горлі застрягла. Мучилося погане вовчище, ходило від звіряти до звіряти і просило, щоби йому хтось кість з горла витягнув, за що обіцяло навіть заплату [19, 75].

Смислова інтерпретація: учасник ситуації інтуїтивно відчуває небезпеку. Вона пов'язана із фізіологічними незручностями, які впливають на виникнення психологічного відчуття страху. Проблема розв'язується шляхом створення комунікативної ситуації.

Знання як розуміння конкретної ситуації.

Почув зайця господар лісу. Прохання його вислухав та й каже: “З сонцем змагатися не беруся, снігу зберегти не можу. Зате кожушок твій білий зміню не сіренький, буде тобі влітку легко ховатися між сухого листу, кущів та трави, ніхто тебе не вглядить” [19, 69-70].

Приходить їжак до своєї нори і каже жінці: “Знаєш, жінко, маю клопіт” – “Який?” Каже: “Заложив-сми ся з зайцем, хто кого переможе в бігу”. Та й геть уже розказує за той заклад. “А ти мой здурів, чи що? Що ти ся кладеш до зайця в бігу?” – “Мовчи, жінко, – каже їжак, – якось то буде. Ми

мусимо виграти тих п'ять дукатів... Збирайся, жінко, і ходи зо мною разом". Ідуть вони разом, а по дорозі їжак учить жінку, що має робити [19, 78].

Смислова інтерпретація: один із учасників розуміє ситуацію і прагне допомогти іншому.

У казкових ситуаціях дієслово *казати* означає повідомляти когось про когось або про щось, ділитися власною думкою. З одного боку, відтворюється не залежна від природи ситуації інформація, яка передує їй, потенційно існує на момент створення ситуації, виникає до неї. З іншого боку, на природу знань може вказувати сама дискурсивна ситуація, яка підштовхує суб'єкта до такого комунікативного акту. У цьому випадку знання про світ розглядаються як ситуативні, оскільки реалізують ситуацію, яка їх прогнозує. Таким чином, казковий дискурс утворює пару *казати – знати*, або *ж я кажу, бо знаю або думаю, що знаю щось про це*.

Розглянемо це на прикладі.

Аж ось бігла повз їх хату лисиця, вчула, що півень виспіває “кукуріку”, “кукуріку”, ї захотілося їй курятинкою поласувати. Зупинилась, кортить її, в хату піти боїться, бо чути, що там не один півень, а, крім нього, ще хтось гомонить. Метнулася тоді вона по лісі, знайшла медведя та вовка ї каже: “Я надибала цілий скарб. До нашого лісу забрела ватага тварин із села – там чути голос півня, качки та ї ще когось... Так ходім, розділимо їх поміж собою. Я візьму півня та качку, а ви вибирайте собі, кому що до вподоби”. – “Ну, ходім, ми з ними розправимося по-своєму”. Підійшли вони до хатки ї почали турбуватися, кому попереду йти в хату. Лисичка подумала ї каже: “Якщо йти, так не кому іншому, як медведеві. Він найдужчий і найхоробріший. Іди, медведю, а ми тут постережемо”. – “Як іти, то ї іти”, – каже медвідь і посунув до хати [19, 106].

Інтуїтивне відчуття небезпеки (власне інтуїтивне знання), яке супроводжується психологічними почуттями тривоги, неспокою тощо, мобілізують суб'єкта (лисичку) фізично і психологічно до її сприйняття.

Ситуація небезпеки надалі може реалізуватися або не реалізуватися. Але усі створені уявою суб'єкта ситуації (можливі або потенційно можливі) розглядаються як початкові інтуїтивні знання про світ, типи-елементи системи. Суб'єкт не реалізує свої наміри безпосередньо самостійно, оскільки інтуїтивно відчуває небезпеку.

Крім того, наведений уривок подає й емпіричні знання про світ. Вони виникають як наслідок ситуацій, які відбулися раніше. Лисичка знає про свою фізичну перевагу над півнем та качкою. Отже, докомунікативна ситуація базується на емпіричній основі й має такий вигляд: *Я знаю про цих тварин, але відчуваю небезпеку, оскільки крім них є й ще хтось, той, про силу якого я не знаю.* Такий висновок може прийматися або не прийматися ситуацією. У наведеному прикладі він є ситуативно виправданим і підтверджується наступною комунікативною фазою дискурсивної ситуації.

Одиниці-поняття природи знань організовуються у певну систему та забезпечують її функціонування у дискурсивних ситуаціях. У першому випадку знання існують як потенційна абстрактна онтологічно сформована мисленнєво-емпірична категорія. У другому випадку -функціонують як предмет, явище, факт, об'єкт і суб'єкт та реалізуються у реально заданих словесних формах.

Функціональна форма природи репрезентує суб'єкта з усіма характерними для нього властивостями та особливостями, що виділяють його з-поміж інших, подібних або неподібних, суб'єктів. Таким суб'єктом виступає особа, яка потенційно організовує будь-який комунікативний акт.

Функціональне поняття природи стосується також й об'єкта (властивості та особливості, які вирізняють або уподібнюють його до суб'єкта), воно семантично описує і проектує одну із функцій когнітивної системи на функцію ситуативної смислової сторони дієслова *казати* та його варіантів. При такій взаємодії інформація ототожнюється із смисловою основою дієслова *казати*.

Предмет у казковому дискурсі охоплює поняття явища, факту, ситуації та дії й розглядається як потенційно задана можливість по організації та реалізації інформації у комунікативному акті.

От і рішили вони випробувати свої сили – хто зможе швидше і довше бігти. Кінь рушив собі, а віл собі. Побігли наввипередки. Потім віл розповів чоловікові про свою розмову з конем, а потім із сльозами в очах став просити та благати... [19, 143]

У наведеному прикладі дієслово *розповідати* містить поняття факту: суб'єкт розповідає про факт, який спровокував його до такої діяльності. Дієслова *просити* та *благати* у даному випадку розглядаються як такі, що містять ситуативну домінанту.

“Ми добре знаємо, що ми мусимо погинути, то просимо, пане вовче, щоби ти нам заграв яку ноту, щоби ми ще в останній раз затанцювали“. – “Я вам заграю, але пильнуйте чимскоріш танцювати, бо я дуже голоден“. – “Грай, грай, якої найліпше знаєш“. Вовк зняв голову догори, зажмурих очі, бо свою музику знав напам'ять, без нот і зачав бреніти, а гуси почали гагати і бігати одна по другу, лиш раз!.. – і знялися вгору на крила та полетіли [19, 92].

У наведеному прикладі дієслово *бреніти* реалізується як дія на ситуацію.

Лев як побіжить, бувало, на роздобичу, так всіх, хто б йому не попався по дорозі, розривав на шматки і кидав. Звірі з переполоху не знали, що їм робити. Зібрали громаду і почали радитися [19, 41].

У наведеному прикладі дієслово *радитися* домінує як явище, хоча досить близьким до нього є факт.

Отже, когнітивна система у конотаціях репродукує такі типи перспективних знань: емпіричні, гіпотетичні, власне інтуїтивні і розуміння. Ці типи знань, з одного боку, розглядаються як ситуативно залежні, з іншого – як такі, що потенційно закладені у значенні слова.

Значення слова в ситуативних моделях реалізується за допомогою ознак природи словесних типів. Вони інтерпретують та адаптують потенційне

значення кожного комунікативного дієслова у дискурсивних ситуаціях. Цей процес вимагає наявності певних інтерпретаторів, які, поєднуючи природу власне об'єкта з його місцем у дискурсивній структурі, актуалізують погляди і оцінки суб'єктів. Характерною особливістю таких структур є вплив суб'єктивного чинника на їх смислову організацію, яка поєднує ознаки конотативних систем – наявність, самодостатність та реалізацію – із функціональною природою знання.

Складові природи предмета: ситуації, явища, факти і дії, разом із генетичною ознакою самодостатності формують розуміння інформації об'єктом, а дія та самодостатність – необхідність передачі інформації суб'єктом та її інтерпретацію.

Природа дії у поєднанні з ознакою реалізації знань спонукають суб'єкта до дії. Аналогічну структуру отримуємо поєднанням природи об'єкта та реалізації знань.

Функціональна реалізація як природа дії об'єкта та реалізація когнітивної системи формують передбачення активності, яка зумовлюється як фізичними, так і мисленнєво-духовними факторами.

Відповідно до цього, виділяємо три типи інтерпретаторів когнітивної системи, де знання у комунікативних дискурсивних ситуаціях реалізується як:

- 1) активізація,
- 2) розуміння,
- 3) передбачення.

Суть інтерпретатора активізації зводиться до концентрації діяльності суб'єкта та об'єкта на реалізації інтерпретаційних структур у певних ситуативних моделях.

Інтерпретатор розуміння передбачає достатнє смислове володіння суб'єктом та об'єктом (фізичне та мисленнєво-духовне) такими ситуативними моделями.

Суть інтерпретатора передбачення зводиться до об'єднання інтерпретаторів активізації та розуміння, що уможливорює передбачення потенційних результатів, а саме зміну однієї ситуативної моделі на іншу у процесі розгортання казкового сюжету.

Кожна дискурсивна структура послуговується певним типом виділених нею інтерпретаторів.

Активізація передбачає наявність мисленнєво-психічного середовища суб'єкта та його фізичне існування і зустрічається у дієсловах на зразок *бесідувати, сперечатися* (мисленнєво-психічне середовище суб'єкта), *просити, підмовляти* (реалізація мисленнєво-психічного середовища через можливу фізичну дію).

І так оба сперечалися, доки не прийшли злодії й закрали все зі світлиці, а в коморі миші з'їли хліб [19, 136].

Мурашка почала його прохати: "Будь-ласкавий, заборони мене од смерти, я тобі колись в пригоді стану" [19, 203].

Інтерпретація як розуміння та передача інформації зустрічається у формах *хвалитися* (розказувати про щось, що є фактично зрозумілим для суб'єкта і усвідомленим ним), *наказувати* (сповістити про щось → передати інформацію край необхідну для суб'єкта).

Прокинувся цар і наказав півня в стайню до коней [19, 186].

Стала чапля хвалиться черепаці на свою старість та гірке життя, а черепаха й каже... [19, 194].

Що варт такий чоловік, котрий чужою працею хвалиться? [19, 204].

Інтерпретація як передбачення зустрічається у формах *посилати* (зумовлювати певну фізичну дію), *скликати*.

На другий день вовк знов посилав лисицю на роздобичу, а вона йому сказала... [19, 23].

Ото й почали вони скликатися докупі, – журавель з лисичкою [19, 54].

Індивідуальні когнітивні системи мають суб'єктивно-вартісний характер. Якщо ж дієслова на зразок *говорити, казати, питати, бесідувати* не потребують чітко вираженого об'єктного спрямування, то для решти наявність об'єктивного чинника є обов'язковою умовою їх реалізації у ситуативних моделях. Цей чинник є вирішальним при визначенні інтерпретаторів, оскільки як основний компонент входить до кожного комунікативного дієслова.

Отже, ознаки природи словесних типів є однією із умов функціонування елементів когнітивної системи у комунікативних дискурсивних ситуаціях. Виділяються три типи інтерпретаторів: активізація, розуміння та передбачення. Вони, відтворюючи словникове значення дієслова, актуалізуються у дискурсивних комунікативних ситуаціях.

2.6. Психологічна система

Психологічна система сформована на основі семантичних параметрів. Інформаційний процес, представлений дієсловом *казати*, онтологічно визначається як вмотивована діяльність, яка реалізується у ситуативних моделях. Мотиваційна сфера задається такими параметрами: мотив, мета та умова. Названі параметри є психологічним проявом діяльності як такої, що реалізується у психологічній системі. Вона визначає динаміку та статику елементів відповідної конотативної системи, тобто відбувається психологічна активізація знань. Основна роль психологічної системи полягає в адаптації типів знання до можливих дискурсивних ситуацій та суб'єктів і об'єктів цих ситуацій. Вона складається із певного набору елементів, які наповнюють систему значень. Психологічні активи як елементи системи функціонують на психологічних рівнях поняття.

Редуціювання інформації є першою функцією психологічної системи. Поєднуючись між собою, система знань та психологічна система складають зміст інформації.

Інша функція системи полягає в утворенні психологічних рівнів поняття. Психологічна система казкового дискурсу презентує три потенційно задані рівні, які здатні до індивідуального прояву у кожному словесному типі:

- 1) стабільний,
- 2) фіксовано стабільний,
- 3) динамічний.

Стабільний.

"Так і так, – розказують котики, – але не знаємо як нам поділити грудочку сиру" [19, 53].

Вовк розповідає, що нового в лісі, а сам роззирається по подвір'ю [19, 80].

Смислова інтерпретація: стабільність ситуації та емоційно-психологічного стану її учасників не можуть кардинально вплинути на зміну дискурсивної ситуації.

Фіксовано стабільний.

Гуси як увиділи голодного вовка, що до них повертає, то зачали межі собою живіше розмовляти та знімати голови в його сторону [19, 92].

"Ти", – вже й зовсім нищечком кажуть мишенята [19, 177].

Тільки випросив собі годинку часу, щоб із жінкою, діточками попрощатися [19, 47].

Смислова інтерпретація: ситуація спокою та розміреності порушується деякими не надто інтенсивними емоційними сплесками її учасників, але вони не можуть призвести до кардинальної зміни дискурсивної ситуації.

Динамічний.

Осел, дрозжачи цілим тілом, став просити сильного пса, щоби його боронив [19, 142].

Ет, ходив на пасіку та з мужиками посварився, аж боки болять, нездужаю... [19, 102].

Когут закликав гусака, качку, котика – і військо готове [19, 80].

Смислова інтерпретація: динамізм дискурсивної ситуації викликає у її учасників сильне емоційно-психологічне напруження, що може призвести до кардинальної зміни самої ситуації.

Суть особливостей кожного із названих рівнів полягає в тому, що вони:

- 1) забезпечують діяльність системи знань з організації інформації,
- 2) здійснюють вибірковий контроль за типами інформації,
- 3) реконструюють потенційно можливі типи інформації,
- 4) психологічно наповнюють їх, тобто розподіляють за шкалою психологічної активності.

Отже, психологічна система забезпечує психологічний вияв діяльності, поданою системою знань. Функціональна адаптація елементів системи знань до потенційно можливих ситуацій, суб'єктів та об'єктів цих ситуацій визначає її як таку, що здатна впливати на динаміку та статику конотативних систем. Елементи системи функціонально організуються на трьох рівнях, забезпечуючи здатність до реалізації кожного із них в окремому словесному типі – комунікативному дієслові.

Шкала психологічної активності уводиться з метою семантичного опису природи комунікативного акту, а зрештою й власне ситуації. Шкалу розуміємо як здатність кожного із елементів групи системи знань – поняття чи функціонального поняття – вступати у зв'язок із елементами психологічної системи й обирати певний психологічний актив, що функціонує як генетично заданий чи присвоєний актуалізатор. Актуалізатор смислово узгоджує і відтворює типи комунікативних актів.

Актуалізатором є психологічна абстракція. Суть її полягає в організації та відтворенні базових психологічних типів елементів системи, тобто психологічних активів. Психологічна абстракція описується:

- 1) нейтрально (беземоційно),
- 2) активно (емоційно).

Активність, у свою чергу, розуміється як пасивна та дієва, тобто перша стосується тільки зміни системи знань суб'єкта, друга ж, з одного боку, передбачає активне включення в діяльність та функціонування системи знань об'єкта з метою її реорганізації та підпорядкування, з іншого ж – до активної організації системи знань об'єкта з метою перетворення її у певну фізичну дію.

Іншою формою вияву активної психологічної абстракції є різнополюсова активність. Під різнополюсовою активністю розуміємо її форми – позитивну чи негативну - або ж емоційні відтінки. Отже, активна психологічна абстракція у дискурсивних ситуаціях реалізує такі потенційно можливі типи:

- 1) негативне відтворення пасивної активності,
- 2) негативне відтворення дієвої активності,
- 3) позитивне відтворення пасивної активності,
- 4) позитивне відтворення дієвої активності.

Наприклад.

Тип 1. *Негативне відтворення пасивної активності.*

Поліз ведмідь на горище, коли ж вулик порожній. “Лисичко- сестричко, се ти виїла?” – “Ні, не я”. – “Ні, ти”. – “А щоб я вчорашнього дня не діждала, коли я виїла!” – “А, брешеш, лисичко, ти не хрещеників хрестила, то ти мед їла” [19, 21].

Приходить вона одного дня до гнізда, дивиться – бракує одного вороняти. Що би се було? Но дуже жаль їй було за дитиною, але що мала робити? Другого дня забракло знов одного вороняти. І так за тиждень не стало і одної дитини. Дуже дементувала ворона, що якийсь злодій так виїв її діти, що вона не виділа, але не могла на то ніц порадити [19, 173].

Схопило кошеня злегка зубами, а мишка: “Ой, ой! Мені ж боляче!” Кошеня розціпило зуби, а лапою мишку тримає. “Відпусти мене”, – просить мишка. “Не можу, - каже кошеня, - мене мама буде сварити”. – “Моя теж сваритиметься, якщо я не прийду” [19, 86].

Смислова ситуативна модель складається із двох частин. Активний учасник ситуації, керуючись власною системою цінностей, виконує певну дію стосовно іншого, пасивного учасника, відкидаючи систему його цінностей. Пасивний учасник активізує свою комунікативну діяльність і звинувачує іншого у неправомірності дій.

Тип 2. Негативне відтворення дієвої активності.

Раз захорував цар і почав так сильно ревіти, аж почало з дерев листя обпадати. Лише лис довго не приходив, хоч був доктором. А лис почув, що його вовк обмовля, прийшов і він до царя та поклонився. Лев почав на нього нападати, остро, з гнівом: “Я тут такий хорий смертельно, а тебе нема?” [19, 50].

Пролежав і простогнав на дні ями, може, з півгодини. Аж тут бачить: над ровом стоїть якийсь чоловік. Потім віл розповів про свою розмову з конем, а потім з сльозами в очах став просити та благати... [19, 143]. Цей приклад був наведений раніше, але він видається цікавим і для підкріплення цих положень, оскільки йдеться про комплексне дослідження конотації.

Смислова ситуативна модель містить дві частини. Активність обох учасників ситуації призводить до деякого непорозуміння між ними. Один із учасників має певні переваги над іншим, але не отримує бажаного результату, тому негативно оцінює дії іншого стосовно себе та ситуації в цілому.

Тип 3. Позитивне відтворення пасивної активності.

Собака побачила хазяїна, спитала: “Скажи, будь ласкавий, хто з нас нужніший тобі: кінь чи я?” Хазяїн, щоб не обидить одного й другого сказав: “Хто мені не нужен, того я не держу, а кого я держу, ті для мене всі однакові. Ваше діло сповнять своє діло по совісті і жить між собою мирно”. З того часу кінь і собака перестали хвастатися собою [19, 141].

Тільки хотіла його чапля клювати, а він ухватився обома клешнями за шию та й задавив її, а сам вернувся у річку та й розказав рибі усе чисто, як

було. Тільки тоді риба узнала, який великий ворог був для неї та стара чапля, дуже дякувала ракові, що він її задавив [19, 194].

Пішла коза по лісу, напаслась досить, вернулась додому, підійшла до дверей і заспівала: “Діточки мої, козеняточка, одмикайтесь, одчиняйтесь; ваша матінка прийшла, молочка вам принесла!” [19, 96].

Смислова ситуативна модель складається із двох частин. Пасивні учасники активізують події у дискурсивній ситуації завдяки діям сторонньої особи, яка впливає й на певні зміни в їх характері та поведінці.

Тип 4. Позитивне відтворення дієвої активності.

Пес відкрив очі, бачить: вовк тягне барана з кошари. Пес загавкав. Господар вибіг з хати, вхопив пательмагу і так змастигав вовка, що той не лише барана лишив, а й сам ледве втік. Вовк прибігає до лісу, скликає звірів і виповідає псові війну [19, 80].

Одна лисиця мала сина і була вона дуже стара, не могла ходити за курми, посилала свого сина, молодого лиса. Ходив він, ходив, заким не докучилося, бо годував маму і себе – треба було доста курей. Аж раз каже: “Мамо, знаєте ви, як би я зробив? Агіт якось люди викохують кури; може би, я собі викохав, та би- м не ходив по чужих подах та курниках?” [19, 61].

Смислова ситуативна модель реалізується активністю учасників, які раціоналізують власні вчинки та створюють емоційно-психологічний ракурс у дискурсивній ситуації, який домінує при подальшому її розгортанні.

Перша група представлена типами дієслів, які описують негативне відтворення пасивної активності. Пасивна активність, крім зміни системи знань самого суб’єкта, передбачає й емоційну реалізацію комунікативного акту. Зміни у системі знань є основою для емоційної реалізації комунікативної ситуації та її відтворення у когнітивній системі (до уваги беруться модифіковані варіанти усіх конотативних систем):

брехати – подавати невірну інформацію,

галдіти – криком доводити свою правоту,

кричати – різко висловлювати свою думку, сповіщати про своє “Я”,
грубити – різко негативно висловлювати свою думку,
наклягузничати – потайки намовити об’єкт (спостерігається можливе включення у його діяльність),

паякати – негативно висловлюватися щодо системи знань об’єкта,
лементувати – голосно кричати,
голосити – кликати на допомогу, ділитися нещастям,
цінькати – негативно висловлюватися щодо системи знань об’єкта,
шавкотіти – негативно висловлюватися щодо системи знань об’єкта,
сваритися – різко доводити свою позицію по відношенню до об’єкта,
огризатися – роздратовано не погоджуватися із позицією (системою знань) об’єкта,

лаятися – різко негативно доводити свою позицію,
обмовляти – негативно говорити про об’єкт,
підмовляти – нав’язувати негативну думку об’єктові тощо.

А, брешеш, лисичко, ти не хрещеників хрестила, то ти мед їла [19, 21].

Всі звірі одійшли подальше і почали галдіти [19, 32].

Кіт вискочив із комори й закричав: “Чому положиши мені миші?” [19, 136].

“Мовчи, не паякай!” – сердито закричала собака [19, 137].

Дуже лементувала ворона, що якийсь злодій так виїв її діти, що вона не виділа, але не могла на то ніц порадити [19, 173].

Не пройшло й тижня після того, як лев гомонів на мишень і сваривсь задушити його [19, 70].

Ет, ходив на пасіку та з мужиками посварився, аж боки болять, нездужаю... [19, 102].

Сердивсь, лаявсь, сваривсь – і сам не знав на кого [19, 23].

Через те вовк почав лиса обмовляти [19, 50].

Слон на ваше величество не доволен, може стать на бік вовкові і, чого доброго, тигрів зіб'ють з пантелику, підмовлять на свою руку, тоді нам круто прийдеться [19, 32].

Я міністр польовий, хто сміє мені грубити? [19, 32].

Ваше величество, я добре знаю, що на мене по злобі наклягузничав вовк, а як сказати по правді, вовк кругом сам виновен [19, 32].

Ти іще будеш мені перечити, огризатися і обличать мене в неправді? Зараз же рішу твою жисть [19, 89].

Основні психологічні коефіцієнти типу негативного відтворення пасивної активності такі: різкість, негативність в оцінці, роздратованість. Зіставляючи два психологічні типи – власне суб'єкт та об'єкт – задаємо коефіцієнти цього типу психологічного відтворення комунікативного акту:

- 1) різкість, негативність в оцінці, роздратованість, пасивно направлена на об'єкт, або ж стосується самого суб'єкта;
- 2) різкість, негативність в оцінці, роздратованість, активно направлена на об'єкт.

Тип позитивного відтворення пасивної активності представлений у казковому дискурсі про тварин такими дієсловами:

балакати – висловлювати свою думку і приймати думку об'єкта,

турбуватися – хвилюватися (як позитивні, так і негативні емоції),

вітатися – радо засвідчувати свою повагу,

дякувати – засвідчувати своє задоволення,

співати – виявляти своє задоволення,

совітувати – з повагою ділитися думкою, міркуваннями,

хвалитися (похвастатися) – емоційно ділитися добрими новинами,

піддобритись – входити у довіру до об'єкта тощо.

Я хочу з тобою побалакати по душі [19, 137].

Вівці довго турбувалися, все гудили вовка за його вчинки, а подать на нього в суд побоялись, бо знали добре, що вовка оправдають, а вівця нещасна кругом буде виновата [19, 99].

От зайчик радий, прийшов у хатку та так уже ракові дякує! [19, 148].

Був собі віл. Влітку він випасувався по зелених нивах та долинах, нікого не боявся, бо був дужчий од всіх, хто приходив до нього та хвалився своєю силою [19, 103].

Зібралось уп`ять коло старої черепахи чимало риби, та й стала вона вся гуртом просить черепаху, щоб посоветувала, що їй тепер робить у такій великій пригоді [19, 194].

До звірів лисиця підближалася така весела, що ті одразу помітили: вона несе якусь радісну звістку, а деякі з них подумали, що лисиця піддобрилась до лева і одпрохалась, щоб ніколи її не їв [19, 41].

Почала вона співать медовим голосочком, пританцьовувать лапками [19, 91].

Основні психологічні коефіцієнти типу позитивного відтворення пасивної активності такі: радість, задоволення, бажання поділитися приємним. Коефіцієнти цього психологічного типу реалізуються як:

- 1) радість, задоволення від самого себе,
- 2) направлені на об`єкт радість та задоволення.

Тип негативного відтворення дієвої активності у казковому дискурсі про тварин представлений дієсловом *казати* та його семантичними варіантами на зразок

змовитися – створити певну коаліцію по несприйняттю системи знань одного із об`єктів,

благати – об`єкт про надання певної можливості або допомоги,

скаржитися – вказувати на негативний стан або вчинки інших,

доносити (доложити) – негативний вчинок об`єкта,

нападати – негативно різко звинувачувати у чомусь об'єкт та змушувати його щось виконати,

повелівати – змушувати виконати бажання суб'єкта,

проклинати – передавати власну негативну інформацію об'єктові тощо.

А як цар почне допитуватися: “За віщо ти задрав зайця або ще кого-небудь?” – так винувний відбріхувався, що він задрав його за те, що засць глузував з царя або підмовляв інших убить царя [19, 37].

Але білочка почала благати ведмедя, щоб той відпустив [19, 73].

“Доведеться з голоду помирати!” – скаржиться лисиця [19, 186].

Лев почав на нього нападати, остро, з гнівом: “Я тут такий хорий смертельно, а тебе нема?” [19, 50].

Потяг вовк додому – ледве-ледве лізе, сердешний, та проклина лисичку [19, 17].

Хто поміте за ким грішок, повинен доносити мені, я буду розбирати діло і винувних буду наказувати. Хто буде жити по правді і за другими буде замінювати грішки і доносити мені, тому буде награда... [19, 32].

Психологічні коефіцієнти цього типу: різкість, негативність в оцінці, роздратованість. Особливість дієслів такого типу полягає в активному спрямуванні діяльності суб'єкта на об'єкт. Параметри групи вмотивовуються поведінкою суб'єкта та об'єкта: негативність, різкість, зверхність, безпідставне (або на якійсь підставі) звинувачення. Коефіцієнти цього типу такі:

- 1) усвідомлення та відчуття переваги суб'єкта над об'єктом,
- 2) негативна активна реакція на дії об'єкта.

Тип позитивного відтворення дієвої активності у казковому дискурсі представлений такими дієслівними варіантами базового дієслова *казати*:

заказувати – висловити бажання зробити щось,

командувати – активно організовувати об'єктів до діяльності (суб'єктивне або ж об'єктивне відтворення дійсності),

кликати – змушувати об'єкт виконати певну фізичну діяльність,

скликатися – активно шукати один одного,
закликати – підштовхувати об'єктів до виконання життєво необхідних особистих намірів та бажань суб'єкта,
оповістити – надати повну інформацію про якийсь факт,
питати (спитати) – здійснювати активний обмін певною інформацією,
прохати (попрохати) – спрямувати своє бажання на діяльність об'єкта,
вихлопотати (випросити) – змусити об'єкт виконати необхідну дію (задоволення від діяльності об'єкта),
посилати – реалізація власної волі та бажань тощо.

Піди до ополонки, встроми хвоста в ополонку і сиди тихенько та й приказуй: “Ловися, рибко, велика та маленька!” [19, 32].

Ми тепер підемо далеко і не почуєм, як ти нас кликатимеш [19, 59].

Ото й почали вони скликатися докупи, – журавель з лисичкою [19, 165].

Пес закликав: “Ні, коте, мене господар більше цінить, бо я стережу його ціле майно [19, 136].

Ні, вовче, так діло твоє не вигоре; коли хочеш посмакувати козятинки, так попрохай мене, я тебе научу [19, 96].

На другий день вовк знов посилав лисицю на роздобичу, а вона йому сказала... [19, 23].

Громада порішила тебе, лисичко, послать, а не хочеш, так зараз же буде тобі смерть, розтерзаєм тебе на клочки [19, 42].

Вовк побачив: горе... Та з тієї хати..! Та й другому заказує: “Не ходіть у ту хату! Там той б`є, а той вилами коле, а той щипає!” [19, 108].

Бо яка б колода не була б велика, ведмідь легко нею котить з місця на місце. Чоловік тільки командує [19, 129].

Побачивши тоє, сердечний лис запитав когута: “ А чого ти, брате, заєдно так голову до гори задираєш?” [19, 64].

Таки випрохала, він взяв і одчинив [19, 56].

Психологічні коефіцієнти типу позитивного відтворення дієвої активності базуються на фіксації й поєднанні мотивів діяльності та її напрямків (мети) із фізичною та інтелектуальною активністю об'єкта. Організуючою основою такого типу психологічної абстракції є воля та бажання, усвідомлення власної цінності одним із учасників, який власне і створює такого роду комунікативні ситуації. Відчуття причетності до можливої діяльності об'єкта відкриває у дієсловах такого типу значні психологічні ресурси. Ці ресурси проявляються, по-перше, у наявності початково заданої позитивної психологічної спрямованості на об'єкт, по-друге, у бажанні залучити до активної спільної діяльності вже названий об'єкт, по-третє, у досягненні певної мети, яка об'єднуватиме між собою абсолютно різні потенційні об'єкти можливої комунікативної ситуації.

Потенційні коефіцієнти типу позитивного відтворення дієвої активності формуються на основі психологічних ресурсів та емоційного наповнення кожного з них:

- 1) усвідомлення необхідності первинного психологічного зв'язку з можливим об'єктом,
- 2) позитивне емоційно-психологічне відчуття цього зв'язку – задоволення, радість;
- 3) інтерлокальне спрямування позитивної психологічної активності,
- 4) позитивна реакція на об'єкт,
- 5) активна мотиваційно-психологічна сторона діяльності втіленого у процесуальних дієслівних формах можливого психологічного типу суб'єкта.

Психологічна абстракція задається набором психологічних коефіцієнтів, представлених трьома типами:

- 1) суб'єктними,
- 2) об'єктними,
- 3) суб'єктно-процесуальними.

Суб`єктні коефіцієнти визначають рівень психологічної активності власне суб`єкта. Такими коефіцієнтами є радість, смуток, задоволення, нервозність тощо, причини виникнення яких зовсім різні, але відтворюють вони стан суб`єкта. Так, наприклад, усмішка, бурхливий прояв радості, внутрішній позитивний тонус визначаються одним і тим же коефіцієнтом - радістю.

Суб`єктні коефіцієнти визначають рівень психологічної активності суб`єкта стосовно об`єкта. Дані коефіцієнти представлені такою схемою:

S (активний) ↔ Obj (пасивний)

↓

Obj (об`єкт),

тобто суб`єкт повідомляє об`єктові про рівень спрямованої на нього психологічної активності. Яскравим прикладом наявності таких коефіцієнтів є дієслова на зразок *доносити, обмовляти* тощо.

Суб`єктно-процесуальні коефіцієнти визначають рівень психологічної активності суб`єкта, спрямованої на об`єкт з метою його активізації. Наприклад, *закликати, скликатися* тощо.

Рівень психологічної активності у наведених групах дієслів визначається за шкалою психологічної активності.

Нейтральна психологічна абстракція охоплює такі типи дієслів, як-от: *говорити, балакати, казати, розповідати, мовити, промовити, загадати, одказувати, розказувати* тощо. Названі типи дієслів відтворюють у своїй основі усі типи психологічних коефіцієнтів. Різниця між нейтральною та активною психологічною абстракціями полягає у тому, що в активній психологічній абстракції рівень психологічної активності семантично вибраний і чітко фіксований. Нейтральна психологічна абстракція задає усі потенційно можливі рівні психологічної активності, але чітко не вибирає та семантично не фіксує їх. Вона, на відміну від активної, немає чіткого спрямування на діяльність об`єкта.

2.7. Функціонування конотативних систем у дискурсивних структурах

Семантично-нейтральне дієслово *казати* містить узагальнену інформацію про специфіку усіх чотирьох дискурсивних конотативних систем, тому об'єднує їх в одну цілісну семантичну систему. Функціонування конотативних систем у дискурсивних структурах забезпечується когнітивними та психологічними параметрами. З одного боку, ці параметри є виразниками двох однойменних семантичних систем – когнітивної (інформаційно-генетичної) та психологічної (психо-генетичної). Когнітивна і психологічна системи репродукують дискурсивні комунікативні ситуації. З іншого боку, ці параметри забезпечують функціонування когнітивної та психологічної систем у складі семантичної (генетичної) системи. Так з'являються генетичні параметри, які, відповідно до виділених систем, поділяються на інформаційно-генетичні та психо-генетичні.

Ситуативні параметри дієслова *казати* уможливають інтерпретацію дискурсивних ситуацій у текстових структурах і розглядаються як основні та додаткові. Вони дуже близькі до семантичних параметрів комунікації й адаптовані до казкових дискурсивних ситуацій. Як основні семантичні параметри розглядаються:

- 1) знання про світ (переконаність/ непереконаність),
- 2) наміри,
- 3) емоційно-психологічні,
- 4) дієві (спонукання до дії, прийняття рішення тощо),
- 5) вибір, пошук,
- 6) об'єкти/ оточення.

Як додаткові семантичні параметри розглядаються:

- 1) інтонування,
- 2) тривалість у часі.

Генетичні та ситуативні параметри у дискурсивних ситуаціях розглядаються як семантичні.

У казковому дискурсі комунікативна ситуація відтворюється повністю за допомогою визначених семантичних параметрів. Відтворені дискурсом комунікативні ситуації відображають взаємозалежність генетичних та ситуативних семантичних параметрів комунікації. Поєднанням генетичних параметрів із ситуативними параметрами визначається характер дискурсивної комунікативної системи та тип дискурсивної ситуації. Це уможлиблює коригування дискурсивної ситуації та передбачення її результату.

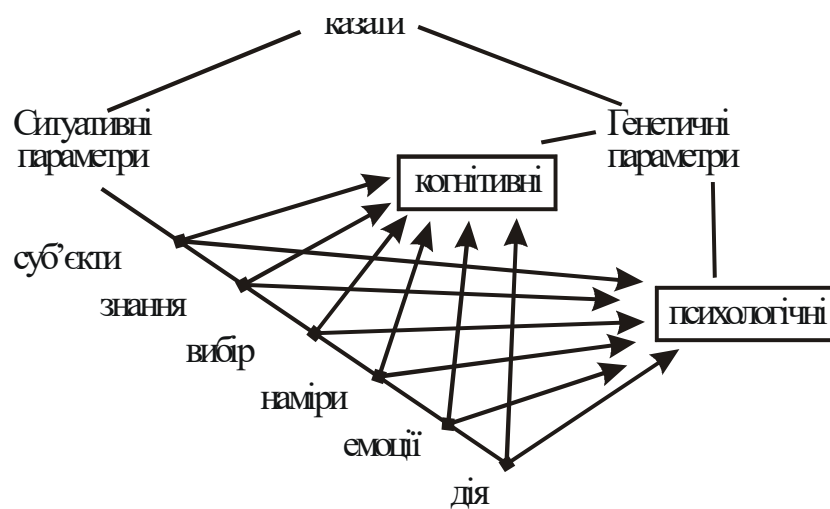

Рис. 2.4. Залежність (зв'язок) ситуативних і генетичних параметрів

Казковий дискурс пропонує шість типів комунікативних дискурсивних ситуацій, виділених поєднанням цих параметрів.

Розглянемо це на прикладах.

Ситуація 1: знання про світ, знання і психологічний чинник (індивідуально-особистісний, ціннісний):

Не пройшло і тижня після того, як лев гомонів на мишеня і сваривсь задушить його. Попавсь бідняга і сам в біду. Вночі гуляв по лісі і попавсь в тенети. Скільки він не пручавсь, не міг викрутитися; що не дужче тріпавсь, все більше і більше вплутувавсь. Мишеня побачило, що лев попав у біду і почало гризти тенети. Не пройшло і півгодини, як тенети були вже переточені. Лев випростався, подякував мишеняті і подавсь подалі от того місця [19, 70].

Всемогутній володар лісу вислуховував просьби різних звірів. Прийшла черга до зайців. Тоді виступив найстаріший з них і каже: “Всесильний володарю! Усіх звірів ти оздобив різними гарними кольорами; одному тільки нашому родові дав ти простеньку, сіру одіж. Дай нам іншу шерсть: білу, чорну або хоч рябу, щоб звірі з нас не сміялися.” – “Добре, любі дітоньки, – відповів володар. – Хай буде по вашій волі!” І тільки все це володар сказав – змінилася шерсть у зайців [19, 69].

Прибіг вовк до села і каже псові: “Давай будемо друзями”. Пес друзів не мав і згодився [19, 80].

Смислова організація: знання про світ та система цінностей одного учасника ситуації у певних казкових реаліях доповнюється власними знаннями та цінностями іншого учасника ситуації. Мотивація вчинків пояснюється психологічним сприйняттям дій один одного.

Ситуація 2: наміри, знання, психологічний чинник.

Ото колись зайчик побачив лисичку та й каже їй: “Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки”. А вона йому каже: “Єсть у мене тепер пан Коцький, то він тебе і розірве”. Заєць розказав за пан Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові. Ці зійшлися умісті, стали думать: як би тут побачить пана Коцького... [19, 80].

Вовк був дуже розгніваний сам на себе, що дався дурному лошакові обманути, та йде собі далше дуже голоден і засумований, що була нагода попоїсти смачного м'яса, а до цього часу не вдалося. А коли надійшов на один берег, то звідти увидів, що під берегом в болоті лежала громада диких свиней. Він приблизився до них і вже не знав, що казати, лиш лакомо дивився на тучні свині. “Добре, – згодилася стара свиня, – ми тобі дамося поїсти, але нас мушиш наперед висповідати, бо ми, свині, дуже грішні і не хочемо без сповіді повмирати”. Згодився на то вовк і став над берегом та чекав як то свині будуть сповідатися [19, 96].

Смислова організація: наміри одного із учасників ситуації, який не володіє достатніми знаннями про моделі поведінки іншого, зіставляються із системою знань про потенційно можливу ситуацію іншого учасника ситуації. Психологічний чинник вмотивовує дії по збереженню цілісності системи знання одного та звернення до власної системи знань іншого учасника ситуації.

Ситуація 3: емоції, знання, психологічний чинник.

Було вже надвечір. Ведмідь весь день сидів у своїй гаврі та ждав, коли то звірі пришлють йому когось на обід. Ждав і не міг нікого діждатися. Голод почав йому докучати і разом з голодом почала злість підступати під серце. “Що ж це? – ревів ведмідь. – Що вони собі думають? Чи збули про мене, чи, може, їм здається, що одною вороною я маю бути два дні ситий? О, прокляті звірі! Коли мені зараз не прийде від них страва, то кленуся буком і берестом, що завтра скоро світ рушу до лісу і повидушую все, що в ньому є живого! І одного хвоста не лишу!..” [19, 48].

Рано-вранці, як тільки зазоріло, півень вилетів надвір через віконну решітку, стрибнув на царські ворота й кукурікає: “Кукуріку, будь здоровий, світлий царю!” – “Піймайте того півня і відрубайте йому голову! – лютував цар [19, 189].

Схотілося лисичці медом поласувати. То все вона м'ясце їсть, а солоденького – то й ні. “Піти, – каже, – до бджіл показяйнувати”. Пішла на пасіку та так любесенько перед вуликом сіла та лапку туди й засунула, щоб медку достать. А бджоли того й не злюбили – як шугнуть із вулика, як кинуться на лисичку! Ех, як вона вдере тоді з пасіки!.. Утікає тільки носом крутить та на бджіл нарікає: “Ой божечку мій! Який же то мед солодкий, а які ж то бджоли гіркі!” [19, 21].

Смислова організація: невідповідність емоційного сприйняття ситуації та власної системи знань одного учасника породжують коригування ситуації іншим учасником, який спирається на власний досвід про можливий

негативний результат. Психологічний чинник нагнітає ситуацію для одного та позитивно розв'язує її для іншого.

Ситуація 4: дія, знання, психологічний чинник.

Нема що робити, приніс ведмідь і меду, аж два вулики припер. Їли, їли та за скільки там часу виїли весь мед. А той вулик на горішце заховали. Ведмідь же терпить, а лисичці кортить. Думала, думала, як би його тим другим вуликом поласувати. Пішла б, так ведмідь зараз спитається, куди та чого. От вона лежить та стук-стук хвостом об стіну. Ведмідь питається: “Що то стука?” – “Та то стукають, мене в куми просять.” – “Ну, то піди, а я засну” [19, 22].

Біжить лисичка полем. Добігає до річки, аж дивиться – рак виліз із води на камінь, клешні точить, щоб гостріші були. “Здоров був, раче! – каже йому лисичка. – З тим днем, що сьогодні! Це ти, мабуть, до косовиці готуєшся, що клешні об камінь гостриш?” Поздоровкався і рак та й каже: “Я клешнями роблю те, що ти зубами; так треба, щоб гостріші були” [19, 198].

Смислова організація: дія одного учасника вмотивовується власною системою знань, дія іншого учасника ситуації також вмотивовується його власною системою знань, бажаннями та намірами. Психологічний чинник допомагає розв'язати ситуацію та вносить нові знання про учасників ситуації до індивідуальної системи знань кожного із них.

Ситуація 5: вибір (пошук), знання, психологічний чинник.

Наїлися вони винограду і вертаються, та й лисичка ймилася у сильце. “Ей, – каже, – їжачку, братику, рятуй!” – “Ой, ні, не поможу, бо я казав, що не знаю; та ти ж мені казала, що маєш школи покінчені” – “Ой, – каже, – я уже зі страху все забула”. Уздрів їжак, що біда і зачав їй радити [19, 76].

Але по лісі ходив лев і якраз на той час лев зближається до осла. Осел як уздрів лева, то ся не стямив і дуже накоротко надумався: “Ніц, лиш лягаю неживий!” Та й ліг. Але нім лев прийшов, то осел собі роздумав, що має робити. Приходить лев і питається: “Що то такого?” А осел відповідає: “А

ти хто є?” – “Я є цар над усіма звірами”. – “Як так, – каже осел, – то мушиш мати якесь відзначення.” – “Но, а ти маєш?” – каже лев. “Так, є” – каже осел і зводиться на ноги, бо він лежав, говорив лежачи. Він підіймає задню ногу догори, – і акурат нова підкова прибита, – і каже: “Видиш? Оце моя царська печатка”. Левові дуже встидно стало і подумав: справді він є царем [19, 87].

Смислова організація: система знань одного із учасників пов’язана із вибором оптимального способу позитивного розв’язання ситуації для збереження власної цілісності (фізичної та мисленнєво-психічної). Психологічний чинник виконує роль вторгнення до системи знань іншого учасника ситуації та контролю над його психо-фізичною системою для отримання необхідного результату першим учасником ситуації.

Ситуація б: об’єкти(оточення), знання, психологічний чинник.

Накупив дід кіз і загадав їх пасти старшій дочці. От Горпина пасе кіз та й пасе цілий день, а ввечері напоїла та й гонить додому. А дід став на воротях у червоних чоботях та й питає кіз: “Кози мої милі, кози мої любі, чи пили ви, чи їли?” А кози одказують діду: “Ні, дідусю, не пили ми нічого й не їли; тільки бігли через місточок, ухватили кленовий листочок, бігли через гребельку, ухватили води капельку”. От дід розсердився на свою старшу дочку, що вона погано худоби доглядає, та прогнав її [19, 148].

На другий день вовк, лисиця і собака знов пішли на роздобутки. Одійшли од лева гін за двоє, лисиця й каже: “А, знаєте що, братики? Давайте ми оддячимо левові. Що він з нас сміється? Ми їжу будемо достачать, а він буде лежать і сам все їсти? Так діло не підходе.” – “А чим же ми йому віддячимо? – обіззався вовк. – Ми ж його не подужаєм”. – “Та нам і не треба з ним боротися, ми можемо його голодом заморити.” – “А як же ми його заморим?” – знов спитав вовк. “Та хіба, як підем геть од його і більше не вернемося і нічого не понесем йому. А щоб він сам нічого не зловив, так ми ходім зараз загадаймо всім звірям, щоб втікали з лісу подальше, скажем, що

лев сказився і хоче всіх розтерзати. А через тиждень навідаємося, чи він живий, чи здох” [19, 51].

Смислова організація: учасник ситуації не враховує систем цінностей, інтелектуально-психологічної та знань об’єктів, які його оточують. Психологічний чинник забезпечує розв’язання ситуації на користь об’єктів та деструктуризує систему знань учасника ситуації.

Кожен із наведених типів дискурсивних ситуацій, сформований генетичними та ситуативними параметрами, має свої функціональні ознаки. Якщо дискурсивні ситуації розглядати як певні моделі, не враховуючи психологічного параметра, то функціональні ознаки наближаються до ситуативних ознак моделей дискурсивних ситуацій.

Ситуація 1: знання про світ + нове знання → повне знання (вичерпне знання): класифікується як знання взагалі (враховується генетичне і ситуативне). Прикладом такої ситуації можуть бути дієслова *говорити, казати*.

"Ми ж тобі казали, щоб ти не виглядала, а ти не послухала нас!" [19, 59].

Він зліз та й знов то каже, що казав [19, 192].

Голова говорила: Ти не можеш ходити наперед, бо ти не маєш ні очей, ні вух" [19, 135].

Ситуація 2: знання про світ + наміри → можливе використання з метою пізнання природи ситуації. Прикладом цього є дієслова на зразок *питати, бесідувати, просити*.

Аж той запримітив вкінці і чоловіка, зрадів, бо вже віддавна мав замір попитати когось про свою красу [19, 134].

Та й став заєць плакати, господаря лісу просити [19, 69].

Ситуація 3: знання про світ + емоції → емотивне знання, можливо емотивне передбачення результату ситуації і власне ситуації: *сперечатися, хвалитися*.

Гадючий хвіст сперечався з гадючою головою над тим, хто з них має ходити наперед [19, 135].

Козенята пізнали свою матінку, одчинили їй і похвалились, що до них хтось приходив і хотів обмануть їх [19, 96].

Ситуація 4: знання про світ + дія → проєкція знання на ситуацію, адаптація його до неї: наказувати, скликати, кликати.

Кличе лисичка журавля до себе в гості [19, 165].

Вовк, собака і лисиця підкравлися поближче до лева, побачили, що він уже здиха, знов почали скликати всіх звірів [19, 50].

Кіт та кіт ходили на заробітки, а курочка оставалася вдома. Вони як ідуть на заробітки та їй наказують: "Не виглядай, курочко, в віконце, а то тебе лисичка украде" [19, 59].

Ситуація 5: знання про світ + вибір (пошук) → реалізація, проєкція знання на ситуацію, адаптація його до ситуації: посилати, підмовити.

А лисичка ждять-підождають – не йде дочка. Вона і посила другу дочку: "Оце як забарилась, каналська дочка! Піди, позови. Пора курочку різати" [19, 60].

Ситуація 6: знання про світ + суб'єкти → спрямування, інтеграція знання, його сприйняття та втілення: сперечатися, бесідувати, підмовити тощо, тобто всі дієслова, які входять до конотативних систем.

Один котик і каже: "Давай поділимо отак, уперек!" А другий каже: "Ні, розділимо краще вздовж!" Отак і сперечаються [19, 54].

Воно то так ваше величество, самі вовки вам нічого не заподіють, а вони умудряться підпрохатъ кого-небудь. Слон на ваше величество не доволен, може стать на бік вовків і, чого доброго, тигрів зіб'ють з пантелику, підмовлять на свою руку, тоді нам круто прийдеться [19, 41].

Боже нас борони, це ми зійшлися побалакать про вчорашній радісний для нас день [19, 37].

Дієслово побалакать у деяких випадках може заміщувати дієслово бесідувати, повністю зберігаючи його смисл у дискурсивній ситуації.

На основі аналізу потенційних дискурсивних ситуацій виділяється клас ситуативних ознак, які подаються через дієві словесні типи:

- 1) знання як інформація, повне знання ситуації (факт),
- 2) знання як пізнання природи ситуації (процес),
- 3) передбачення результату (емотивне знання),
- 4) відтворення, адаптація,
- 5) реалізація,
- 6) інтеграція.

За допомогою цих ознак моделюються дискурсивні комунікативні системи взагалі, інакше конотативні системи.

Отже, ситуативні ознаки складають основу виділених казкою моделей комунікативних дискурсивних ситуацій. Комунікативна дискурсивна ситуація розглядає не тільки репрезентований казковим дискурсом власне комунікативний акт, але й враховує наявність певних функціональних ознак ситуації взагалі.

Потенційні ситуативні ознаки, які генетично закладені семантикою дієслів мовлення, функціонально адаптують когнітивну систему до різних типів комунікативних ситуацій, які безпосередньо виникають у дискурсі. Адаптація когнітивної системи відбувається завдяки можливостям створення єдиної моделі інформаційної поведінки учасників у комунікативних ситуаціях.

Основна функція ситуативних ознак полягає у можливостях та необхідності створення потенційних ситуативно-комунікативних моделей. Кожна конотативна система репродукує свій тип моделі.

Існує шість ситуативних комунікативних моделей із інформаційним процесом в основі, його специфіка визначається ситуативною направленістю кожної конотативної системи зокрема.

Перша конотативна система моделює інформаційний процес як пізнаннево-результативний (*говорити* – процес, *бесідувати* – пізнання, *сперечатися* – передбачення результату).

Друга конотативна система моделює інформаційний процес як реалізаційно-адаптаційний та, одночасно, і відтворюючо-результативний (*казати* – процес, *хвалитися* – реалізація та передбачення результату, *наказувати* – відтворення, адаптація).

Третя конотативна система моделює інформаційний процес як пізнаннево-реалізаційний або пізнаннево-інтеграційний (*питати* – процес, *просити* – пізнання, *підмовити* – реалізація, інтеграція).

Четверта конотативна система моделює інформаційний процес, акцентуючи увагу на відтворюючо-реалізаційному або адаптаційно-інтеграційному (*скликати* – відтворення, *адаптація*, *кликати* – відтворення, адаптація, *посилати* – реалізація, інтеграція) типі ситуативної моделі.

Модифіковані варіанти елементів конотативних систем підпорядковуються тим типам моделей, які задають їх інваріанти.

2.8. Відтворення комунікативного акту у дискурсивних ситуаціях

Комунікативний акт є складовою дискурсивної комунікативної ситуації. Інтерпретація комунікативного акту у дискурсивній комунікативній ситуації відбувається за допомогою генетичних та ситуативних семантичних параметрів, які описують механізми його відтворення. Виділяються сутнісні та механістичні механізми відтворення.

Сутнісні механізми відтворюють власне ситуацію мовлення. Механістичне відтворення полягає у реалізації контексту, фону, умов здійснення комунікативного акту та враховує паралінгвістичні чинники.

Рис.2.5. Відтворення комунікативного акту у дискурсивній ситуації

Інформаційно-генетичні параметри разом із основними ситуативними параметрами реалізуються у сутнісних механізмах відтворення ядерного дієслова *казати*. Додаткові ситуативні параметри та психо-генетичні параметри реалізуються у механістичному відтворенні комунікації. Дискурсивна ситуація дотримується порядку слідування механізмів відтворення комунікативного акту.

Наприклад:

(1) *Одного дня та й приходить засць, та у ту капусточку – хрим – хрим! А кіт у вікно та й на зайця, – хвіст задрив, та – фр-р-р! Засць злякався та й побіг розказувати медведю, вовку і дикому кабану [19, 82].*

(2) *Якось у лісі здибалася лисиця з котом. Кіт уклонився їй низенько й мовив: „Добрідень, лисичко-сестричко! Як ся маєш?” Лисиця подивилась на котика згорда й не знала, чи варто йому відповідати. Вона крикнула: “Як ти смієш, дурню, про таке мене питати?!” [19, 83].*

(3) *Лис ся пробудив, учув, що є злодії в його дірі, забіг другою дірою, мама дала шнурка, а він пов’язав їх за ноги і повісив на гіллі крилатого дуба, а сам пішов досипляти, бо три ночі не спав. Але коти дуже жалісно вавкали, а тхір надійшов, і вони як зачали тхора просити, тхір їх повідв’язував, та й коти повтікали [19, 61].*

У наведених прикладах спостерігається чітка закономірність дії /реалізації механізмів відтворення.

(1) Стан страху зумовлює бажання поділитися побаченим, проінформувати, попередити, а отже відтворити інформаційно-генетичну систему. Ця система у прикладі є домінуючою, а психо-генетична доповнює, створює фон. Акценти у цій граматичній структурі зосереджуються на домінанті *розказувати* і посилюються станом – *злякатися*. *Злякатися* закладає основи поведінки суб'єкта, інтонування, тривалості у часі комунікативного акту, організованого ним. Отже, інформаційна наповненість передуює психологічному обрамленню.

(2) Стан суб'єкта – гордість, пихатість, самовпевненість, переконання у своїх природних можливостях – є реакцією на комунікативну дискурсивну ситуацію. У цій ситуації інформаційному пласту передуює психологічний. Обирається тон для передачі інформації, фіксується динаміка комунікативного акту. Дієслово *відповідати* вказує на інформаційно-генетичну систему, на яку впливають психо-генетичні параметри системи. Отже, у цьому випадку механістичне відтворення передуює сутнісному, яке залежить від нього.

(3) Психологічна напруженість комунікативного акту (*вавакати*) зумовлюється станом страху, болі, незручності, бажанням привернути увагу (наміри), проханням допомогти. Наступний комунікативний акт, виражений дієсловом *просити*, реалізує бажання і наміри суб'єктів. У даному випадку психологічне передуює інформаційному, але акценти робляться на інформаційно-генетичній системі, яка підпорядковує собі психо-генетичну (друга частина виражена дієсловом *просити*). І, навпаки, у першій частині акценти (дієслово *вавакати*) розставляються на психологічному комплексі, інформаційний пласт підпорядковується (належить) йому.

Отже, казковий дискурс репрезентує 3 типи залежностей (порядку слідування) механізмів відтворення:

1) інформаційне наповнення передуює психологічному (сутнісне передуює механістичному),

- 2) психологічне наповнення визначає тип інформаційного (залежність сутнісного від механістичного),
- 3) зміна залежностей: сутнісне залежить від механістичного і механістичне залежить від сутнісного.

Проаналізуємо дієслова, які реалізуються сутнісними і механістичними механізмами відтворення комунікативного акту у дискурсивній ситуації.

Група дієслів представляє механістичне відтворення власне комунікативного акту.

Тон (інтонування)

галдіти – говорити голосно, колективно, перекрикувати один одного,

закричати – голосно (дуже голосно) проінформувати про щось,

грубити – жорстко, зі злістю говорити,

паякати – несміливо, нерозбірливо говорити,

гугніти – пошепки, ледве чутно говорити,

рипіти – хрипло, боязно говорити,

лементувати – дуже голосно, у відчаї говорити,

голосити – дуже голосно, у відчаї говорити,

цінькати – тихо, ледве чутно говорити,

шавкотіти - говорити нерозбірливо, упівголоса,

процідити – нехотя, із злобою або іншими негативними емоціями говорити,

грубіянити – висловлюватись грубо, жорстко,

причитувати – безперервно з жалем, монотонно говорити,

приговорювати – ледве чутно, додатковими фразами супроводжувати розмову,

лятися – голосно, негативно висловлюватися,

сердитися – похмуро говорити,

огризатися – агресивно, грубо, на високих тонах відповідати,

глузувати – єхидно, сміючись говорити,

йойкати – безперервно речитативом говорити,
лютувати – зло, сердито говорити,
посміятися – весело порозмовляти, говорити з іронією, сарказмом,
нападати – жорстко вести розмову,
жалітися – з жалем розповідати, говорити тоном, який викликає співчуття,

благати – уклінно говорити,
просити – мирно, благально говорити, несміливо говорити,
шептати – говорити ледве чути, дуже тихо,
леститися – солодко говорити
 тощо.

Всі одобрили річ лиса, зукнули “браво!” і рішили зараз же зробити потайне засідання. Всі звірі одійшли подальше і почали галдіть. Які слабші і беззахисні, ті кричали... [19, 32].

А волове очко сховалося орлові під крило, і орел як підлетів, викружляв найвище понад уся птицю. А волове очко вилетіло із-під крила і зачало цінькати, щоб ся оголосило ще вище [19, 165].

От вовчик тільки що сів, а санки так і розпались... Лисичка тоді давай його лаять! Лаяла-лаяла та й каже: “Піди ж, сякий-такий сину, дровець нарубай, і на санки вирубай, і приволочи!” [19, 15].

А лис почув, як його вовк обмовляв, прийшов і він до царя та поклонився. Лев почав на нього нападати, остро з гнівом: “Я тут такий хорий смертельно, а тебе нема?” [19, 50].

Ведмідь схотів здобич. Але білочка почала благати ведмедя, щоб той відпустив [19, 73].

Дуже лементувала ворона, що якийсь злодій так виїв її діти, що вона не виділа, але не могла на то ніц порадити [19, 173].

Заплющивши очі, вона почала щось шепотіти [19, 57].

Коли лев постарівся і вже не міг зловити для себе ніякої звірини, зробився хорим і почав йойкати [19, 53].

Всі з лева глузували і хто чим міг – били його і товкли [19, 50].

Але білочка почала благати ведмедя, щоб той відпустив [19, 73].

От просить бідний кролик інших кролів: "Допоможіть, дорогі друзі, несправедливість покарати!" [19, 74].

Ведмідь розсміявся та став глузувати з черв'яка : "Краще мовчи, дурню!" [19, 72].

Одного дня розлютився ведмідь на дерево і хотів його звалити [19, 72].

Умираючи, жалувався олень: "Який я був нерозумний!" [19, 75].

Лев іще дужче розлютувався: "Та я його, поганця, на шматки розтерзаю!" [19, 46].

"Піймайте того півня і відрубайте йому голову!" – лютував цар [19, 189].

Він тоді з жалю і досади почав плакати і причитувати [19, 68].

Казковий дискурс пропонує таку класифікацію релятивної комунікації за ознакою (семантичним параметром) інтонування (акустика голосу):

- 1) з урахування висоти голосу,
- 2) з урахуванням вібраційного напруження голосового апарату,
- 3) з урахуванням характеристик голосу.

Характеристика висоти голосу - високий, середній, низький (рідко вживаний).

Характеристика вібраційного напруження - дуже голосно, голосно, сприйнятливо, упівголоса, тихо, дуже тихо, ледве чутно.

Якісні характеристики - веселість, несміливість, сміливість, переконаність, уклінно, благально, солодко, грубо, жорстко, зло, боязно, з відчаєм, з жалем, мирно, агресивно.

Тривалість у часі

Цей семантичний параметр тісно пов'язаний із знаннями про світ (можливі мовні світи).

балакати – безвідносна тривалість у часі,
радити – коротко, стисло, наповнено, охоплює незначний проміжок часу,
радитися – говорити не дуже довго,
обсудити – тривало говорити,
розсуджати – довго мудрувати, не дуже довго мудрувати,
висловити – коротко, стисло, не дуже коротко, довго,
сваритися – довго переконувати,
промовити – коротко сказати,
трубити – багато розповідати (довго)
 тощо.

Лисиця підблизилася до лева сажень на п'ять, низько поклонилась і почала: “Ваше степенство, не веліть мене казнить, веліть слово промовить!” – “Кажі, я послухаю”. – “Громада звірів припоручила мені піднести вашому степенству хліб-сіль. Ось вашій милості прислали трьох зайців і прохали всі гуртом, якщо буде ваша ласка не положіть на нас гніву” [19, 41].

Ото й пита ситий худого: “А куди ти йдеши?” – “Та йду світ за очі”. – “Та й я туди ж, так нум товариші”. – “То й нум!” – сказав худий кінь. Ото й пішли удвох. Ото йдуть та й балакають [19, 88].

Ото подоставали усього, начали обід варить і, як зварили, начали совітуватися, кому іти кликати на обід пана Коцького [19, 80].

Двоє котиків веселих добули собі хитро-мудро грудочку сиру. Одбігли з ним подалі й почали радитися, як його краще поділити [19, 53].

Характеристики квантитативного параметру тривалості у часі казковий дискурс поділяє на: безвідносну тривалість, довготривалість, дуже довго, тривало, не дуже довго, коротко, швидко, миттєво. Отже, реально

відтворюються усі часові параметри, які існують при реалізації комунікативного акту.

Сутнісні механізми відтворення організовують та інтерпретують комунікативний акт за допомогою (або на основі) власне семантичних параметрів.

Знання про світ

каришувати – розповідати про щось, говорити з переконанням,

сказати – повідомити щось,

підказувати – додавати інформацію (нагадувати про старе і вносити щось нове),

заявити – висловити переконання у чомусь,

пригадати – відновити і проаналізувати відомі вже знання про щось,

повідомити – подати нову або обґрунтувати стару (відому) інформацію,

розповідати – вносити власне якісні зміни в уже відомі істини,

розказувати – подавати нове бачення (особистісне, індивідуальне) загальних, відомих або невідомих об'єктів знань,

розсуджати – адаптувати, порівнювати нові знання із раніше відомими,

радити – зіставляти особистісну систему і систему поведінки об'єкта, привнести нові (свої власні знання) у його систему, відкоригувати,

оповістити – надати повну інформацію (нову),

запитати – переконатися у правильності знань, отримувати нові знання, зіставити відомі і нові знання

тощо.

А щоб він (лев) сам нічого не зловив, так ми ходім зараз, загадаймо всім звірям, щоб тікали із лісу подальше; скажем, що лев сказився і хоче всіх розтерзати [19, 50].

А заєць скочив щодуху до звірів і розповів їм, яким-то способом він змудрував ведмедя і вибавив їх усіх від тяжкого нещастя [19, 47].

А цей заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові [19, 80].

Характеристики семантичного параметру знання про світ – наявність знань про світ, подача і сприйняття нових знань, зіставлення відомих і нових знань, аналіз нових знань, адаптація нових знань у системі відомих.

Наміри

допитуватися, доносити, доложити, хвалитися, обіцяти, приказувати, повелівати, командувати, закликати, кликати, призвати, позвати, піддобритись, змовитися, наповісти, домовитися тощо.

Стала чапля хвалитися черепаці про свою старість та гірке життя, а черепаха їй каже: “Треба вам, кумасю, пособить у вашому горі!” [19, 194].

“А по скільки звірів прикажете приносити щодня і в яку пору дня ви зволите трапезувать?” [19, 41].

Доложили цареві, що прийшов польовий міністр. Лев велів пустити його в хороми [19, 32].

“Хто там?” – “Я, твоя сусідка!” – “Просимо”, – кличе дбайлива вивірка і відчиняє двері [19, 84].

“Тепер же, півнику, – приказав, – не давай вогню, бо вона тебе з’їсть” [19, 57].

От вони змовилися, щоб якимось віддячити їй. Узяли зібрались всі, пішли до неї, підперли двері, щоб вона не вилізла [19, 127].

Когут закликав гусака, качку, котика – і військо готове [19, 80].

Характеристики семантичного параметру наміри комунікативного акту – переконати зробити якусь справу, позбавити діяльності тощо. Наміри визначаються контекстно та індивідуально у кожній дискурсивній ситуації.

Емоційно-психологічний параметр у казковому дискурсі дещо подібний до семантичного параметру інтонування. Власне ті дієслівні форми, які репрезентують інтонування, визначають і емоційно-психологічні структури. Різниця лише у тому, що у цьому параметрі аналізуються емоційні

характеристики та характеристики стану: злість, лютість, несміливість, веселість, гнів, обурення, боязливість, брутальність, відчай, переконаність.

Дієві (спонукання до дії, прийняття рішення тощо)

кликати – змусити зробити фізичні рухи об'єкта або групи осіб,

скликатися – зустрітися, прийти до визначеного місця,

гукнути – змусити зробити якийсь рух,

посилати – зробити рух, йти до певного місця, точки,

призвати – зробити рух,

позвати – зробити рух,

заказувати – змушувати щось зробити,

пригрозити – прийняти рішення, прийняти пропозицію тощо,

змовитися – виконати рух, реалізувати мисленнєві структури у реальних вчинках,

повелівати – змусити виконати дію,

приказувати – змусити виконати щось,

нарадити, посовітувати – потенційно можливе рішення, виконання якоїсь дії чи руху

тощо.

Ото й почали вони скликатися докупи, – журавель з лисичкою. Лисиця каже: “Куме!” А журавель: “Кумо!” Лисиця каже: “Куме!” А журавель: “Кумо!” Лисичка й каже: “Гов!” Поскликалися вони докупи [19, 54].

Вовк прибігає до лісу, скликає звірів і виповідає псові війну [19, 80].

Побігла, закликала з п'ятдесят других мишей, самих свояків своїх, дітей і внуків, і каже: “Гризіть сіті і я буду гризти!” [19, 71].

Сама сіла під могилою, пряде кужіль та й приказує: “Пасись, пасись, бичку на травиці, поки я мички попряду!” [19, 121].

Характеристики семантичного параметру дії комунікативного акту - спонукання до дії фізичної, інтелектуальної, рух як дія, прийняття рішення, потенційно можливі дії.

Вибір, пошук

просити – пошук бажаного,

випросити – зробити вибір, досягти мети,

вихлопотати – вибір і пошук, досягнення реальних результатів,

підмовити – пошук оптимального рішення, ідеальної, на думку суб'єкта, ситуації

тощо.

Почали ми проситися, благати, почали говорити, що нині твої іменини, і дуже негарно буде, коли ти в такий день лишишся без обіду. Ледве-ледве я упросив його, щоб хоч мене одного пустив до тебе [19, 47].

Де не взявся, на її щастя, голуб, підійшов до ринки воду пить. Мурашка почала його прохати:” Будь ласкавий, заборони мене од смерти, я тобі колись у пригоді стану” [19, 203].

Тільки випросив собі годинку часу, щоб із жінкою, діточками попрощатися [19, 47].

Лисиця нагляділа осла і почала за ним слідкувати, а так як вона сама не могла здолати, підмовила вовка і собаку, щоб вони засіли в кущах [19, 50].

До цієї групи належать й інші дієслова. Вона об'єднує різні за спрямуванням дієслова. Так наприклад, *лементувати* – представляє вибір як реакцію на ситуацію,

обсудити – пошук реального і найбільш вдалого рішення,

доносити — вибір інформації та поведінки тощо.

Отже, семантичні параметри вибору та пошуку присутні майже у кожній дієслівній групі. Вони можуть посилюватись або послаблюватись залежно від дискурсивної ситуації. Але із параметром пошуку та вибору казковий дискурс представляє незначну групу дієслів.

Характеристики семантичного параметру пошук, вибір у казковому дискурсі - потенційно можливі фізичні та інтелектуальні дії, їх реалізація, адаптація до ситуації.

Об'єкти (оточення)

Цей семантичний параметр стосується усіх дієслів, які репрезентують комунікативний акт у казковому дискурсі, оскільки будь-яка комунікативна ситуація потребує двох або декількох, чи навіть цілої групи або колективу учасників. Але невелика група дієслів містить вказівку на наявність учасників ситуації:

радитися – два або більше учасників,
обсудити – вирішити питання з кимось,
шепотітися – домовитися про щось із кимось,
порозумітися – знайти правильне рішення разом із кимось,
совітуватися – шукати підтримки у когось,
посовітувати – підказати вихід із ситуації комусь,
дякувати – висловити повагу комусь,
привітатися – засвідчити повагу комусь,
змагатися – переконувати когось,
сваритися – доказувати власну позицію комусь,
скаржитися – висловлюватись про несправедливість, образи комусь,
похвастатися – висловити переваги над кимось комусь,
завідомити – передати інформацію комусь,
запитати – пошук рішень, звертання до когось,
домовитися – із кимось разом знайти вихід,
договоритися – прийняти правильне рішення з кимось,
наповісти – подати інформацію комусь,
заказувати – просити виконати щось когось,
підказувати – надавати інформацію комусь,
одказувати – подавати інформацію комусь,
накричати – незадоволено поінформувати когось
 тощо.

“Добрий день, бобище!” – з насмішкою привіталась молода рибка. “Здоров була, куценька”, – відповів біб. Молода рибка образилась за це і навіть заплакала. Мало того, пішла скаржитись до своєї мами – великої риби [19, 200].

Зустрілися карась з окунем. “Ну, й набридло мені жити в цьому багні”, – скаржиться карась [19, 199].

Поздоровкався і рак та й каже: “Я клешнями роблю те, що ти зубами; так треба, щоб гостріші були” [19, 198].

“Добрий день, шановний пане бобе!” – привіталася риба-мати. “Доброго здоров’я, пані рибо!” [19, 200].

Ішла баба на торг та несла курку на продаж. Але придивилися на то вовк з лисом та й радяться, як би від неї відібрати ту курку [19, 61].

Перелякався бідний заєць... І не змагався [19, 47].

Був собі віл. Влітку він випасувався по зелених нивах та долинах, нікого не боявся, бо був дужчий од всіх, хто приходив до нього та хвалився своєю силою [19, 103].

Питали діти матері, що вони будуть відтепер їсти [19, 70].

Зібралось уп’ять коло старої черепахи чимало риби, та й стала вона гуртом просить черепаху, щоб посоветувала, що їй тепер робить у такій великій пригоді [19, 194].

Характеристики семантичного параметру об’єкти (оточення) комунікативного акту – згода, рішення, підтримка, повага, переконання, зацікавленість, пошук виходу із становища, отримання інформації тощо при наявності двох або більше учасників ситуації.

Отже, механізми відтворення комунікативного акту – сутнісні та механістичні – у дискурсивній ситуації визначаються семантичними параметрами. Сутнісні, як показало дослідження, безпосередньо пов’язані із власне ситуацією мовлення і задаються основними ситуативними параметрами такими, як знання про світ, наміри, емоційно-психологічні, дієві, вибір, пошук,

об'єкти. Механістичне відтворення базується на додаткових ситуативних параметрах таких, як інтонування та тривалість у часі. Залежно від дискурсивної ситуації названі у дослідженні механізми відтворення комунікативного акту організуються і діють у комплексі, або ж якийсь із них у певній ситуації є домінуючим, суттєвим, а решта виступають як другорядні, несуттєві для неї. Наприклад, комунікативне дієслово *балакати* у дискурсивних ситуаціях виявляє себе по-різному. Це залежить від того, які механізми відтворення ситуативно задіяні у ній.

Наприклад.

Одно вікно було відчинене. Собака побачила і кинулася до того вікна. А на тому вікні та сиділа кішка, щось лизала. Собака тільки сикнулася лізти у вікно, а кішка як зачмихала, як запорощала, зігнулася, хвіст дудкою поставила і почала кігтями шкрябать собаці морду. Собака одскочила од вікна і каже: “Погоди, бісова личина, попадешся ти мені на просторі, я тобі оддячу; узнаєш, як шкрябаться!” А сама пішла до комори і лягла на своє місце. Трохи згодом кішка вийшла з хати і сіла на порозі супроти сонечка гріться. А собаці все-таки кортіло забраться в хату, бо голодна була. Побачивши кішку на порозі, собака хотіла підлащиться до неї, щоб кішка не суперечила їй влізти у вікно. Собака піднялася і стала підходити до кішки поближче. Кішка нащетинилася, зігнулася в дугу, поставила хвіст дудкою і вже була наготові обороняться або драться на стовпець. Собака й каже: “Чого ти наїжачилася? Я зовсім не думаю з тобою битися. Я хочу з тобою побалакати по душі” [19, 137-138].

Ситуація презентує комплексну дію механізмів відтворення: *Я хочу з тобою побалакати по душі*. Сутнісні механізми: наявність суб'єктів (собака і кішка), наміри (впливають із контексту: *А собаці все-таки кортіло забраться в хату, бо голодна була*), емоційно-психологічний параметр (впливає із контексту: *Побачивши кішку на порозі, собака хотіла підлащиться до неї, щоб кішка не суперечила їй влізти у вікно*), дієві (бажання викликати потрібну дію в опонента, щоб могли реалізуватися наміри), вибір та пошук (собака шукає

оптимальний варіант, який допоміг би йому реалізувати свої наміри), знання про світ (собака знає реакцію кішки, тому поводить себе досить обережно: *Чого ти найжачилася? Я зовсім не думаю з тобою битися.*) Механістичне відтворення – на інтонування вказує попереднє ситуативне дієслово підлащитися (солодко розмовляти), тривалість у часі – відносна, оскільки процес підлащування може бути як довготривалим, так і короткотривалим і залежить від багатьох суб'єктивних факторів.

Жили-були в одного господаря цап і баран. Жили в згоді-злагоді: сіна в'язочку – і ту між собою ділили. А як кого били, то тільки kota Мурлику; він такий злодій і розбійник, все тільки світом вештається та краде, що попало. Сидять собі раз цап і баран та й балакають. Аж тут де не взявся сірий кіт Мурлика, йде та так жалісно плаче, що аж засумували цап та баран [19, 102].

Ситуація акцентує на домінуючому механізмі відтворення (він може бути як один, так і декілька): *Сидять собі раз цап та баран і балакають.* Сутнісні механізми: суб'єкти (цап та баран), наміри (цей параметр відносний, ніяка яскраво виражена мета не переслідується обома суб'єктами, зрештою вона не впливає із контексту), емоційно-психологічні (параметр відносний, нейтральний), дієві (параметр відносний), вибір та пошук (відносний, оскільки не переслідується конкретна мета), знання про світ (параметр відносний, можна доміслити, що цап і баран оперують певними знаннями про світ, оскільки вступили в акт комунікації). Механістичне відтворення нечітке, оскільки параметр інтонування є нейтральним (впливає із контексту), тривалість у часі – безвідносна, оскільки невідомо, скільки часу пройшло до появи kota Мурлики. З іншого боку – тривалість у часі визначатиметься відносно Мурлики, оскільки з'являється третя особа-учасник комунікації. Тому для цієї ситуації домінуючим є сутнісний механізм відтворення із семантичним параметром – суб'єкти. Як підпорядковане домінуючому розглядається механістичне відтворення, зокрема параметр тривалості у часі. Параметр

знання про світ є другорядним, а решта ж параметрів є несуттєвими для цієї комунікативної ситуації.

2.9. Ядерна система

Особливості ядерної системи пов'язані із специфікою казкового дискурсу про тварин. Дієслово *казати* має модифіковані варіанти, які інтерпретують власне мовлення тварин у дійсності: гуси почали гагати, собака гавка, вовк виє, куріпочка пищить, півень виспівує, вовки застогнали, свиня рохкає тощо.

Адаптація звуконаслідування формується у певну акустичну систему із подальшим її рефлексивним відтворенням у мовно-ситуативному потенціалі казкового дискурсу. Акустична система нешироко представлена у казковому дискурсі про тварин та реалізується у двох, реально існуючих у казковій площині, формах. Ці форми створюються на основі акустичної мовної потенції та адаптують свою природу у казковій дійсності як фізіологічну та психофізіологічну (психоаналітичну). Виділяються два основні комплекси системи:

- 1) адаптація,
- 2) рефлексія (мовна рефлексія).

Процес адаптації здійснюється за допомогою групи адапторів. Адаптори – механізми, які виконують дії по перетворенню та пристосуванню конкретного звукового середовища (таким середовищем є об'єктивна дійсність, реальні звуки тварин у природі) за допомогою безпосереднього арсеналу мовних засобів у конкретній мовно-сприйняттєвій площині. Основу мовного арсеналу складають дієслова, які відтворюють не предметні реалії безпосередньо, а власне діяльність та предметно-процесуальну структуру цієї діяльності. Відповідно, у казковому дискурсі ця група адапторів виконує не механістичну, а швидше семантичну функцію, оскільки йдеться не про адаптацію як процес, а про семантичну адаптацію звукових потенціалів тварин у текстовій площині казки. Словники подають визначення адаптації як пристосування (полегшення) чогось із якоюсь конкретно поставленою метою.

Така адаптація подає загальний механізм пристосування одного середовища у рамках іншого. При дослідженні тексту казки враховується певна особливість, а саме: адаптація середовища реально існуючої дійсності (об'єктивної дійсності) у реальному казковому середовищі. Казкове середовище сприймається у життєвих реаліях як щось міфічне, зрештою, як потенційно можливе, оскільки існує мова тварин як система певних звукових інформаційних сигналів про навколишню дійсність (явища, факти, події, об'єкти та дію). У реаліях казкового дискурсу потенційно можливе стає безпосередньо вираженим, реально існуючим, таким, що є насправді. Цим реально існуючим є усі комунікативні акти, притаманні казці.

Для полегшення аналізу акустичної системи, інакше ядерної системи, введемо поняття площини. Цим терміном будемо користуватися при описі семантичних процесів, які відбуваються на площинах різних рівнів. Виділяються дві площини:

- 1) площина реального світу (об'єктивна дійсність),
- 2) площина казкового світу (об'єктивна казкова дійсність).

Протиставлення та поєднання двох існуючих у площинах середовищ – дійсності реальної та дійсності казкової – здійснюється за допомогою адапторів, роль яких полягає у семантичному відборі та організації комунікативних актів. Природа таких адапторів виявляється у вартісно-значеннєвій реалізації звуконаслідувальної системи. Існують два типи семантичних адапторів. Перший тип формує акустичну систему, визначає її межі та функції у дискурсивних структурах. Другий адаптор вказує на динамізм та статичність системи, умови її існування у казковому дискурсі.

Як же поведуть себе семантичні адаптори у процесі адаптації однієї площини до іншої? Перш за все, вони проводять деструктивний аналіз семантичних меж реальної та казкової площини. Звідси, у казковому дискурсі мова тварин адаптована до мови людини і сприймається в органічному зв'язку

із попередньою. Такий аналіз показує, що у реальній площині звуковий комплекс безпосередньо членується на два основні види комунікативних актів:

- 1) процес передачі інформації,
- 2) процес передачі інформації з урахуванням психологічних аспектів цієї інформації та стану суб'єкта й об'єкта.

Тварини за допомогою звукових явищ (процесів) також формують аналогічні типи комунікативних актів.

Нехай позначимо площину реального світу як A , а площину казкового світу як B . Вони виступають як еквівалентні, оскільки такою є інформація, яка формується та існує у них. Кожен існуючий елемент площини реального світу може представлятися на площині казкового світу. Це відповідає тезі про еквівалентність площин і наявності у казковому дискурсі відтвореної дієсловами акустичної системи, що забезпечує мовлення тварин у природному середовищі.

Кожна точка площини може розглядатися як функціонально виражена інформаційна система. Аргументом її наявності виступає семантичне наповнення усіх точок площини реального світу. Позначимо точки площини як i (інформаційна) та як ri (психологічно-інформаційна).

Так, якщо $i = \{a, b, c\}$, то $ri = \{a1, b1, c1\}$, де a, b, c , – функціонально-семантичні елементи інформаційної системи, а саме:

a – розповідні,

b – питальні,

c – окличні,

$a1$ – розповідні з урахуванням психологічного чинника,

$b1$ – питальні з урахуванням психологічного чинника,

$c1$ – окличні з урахуванням психологічного чинника.

Як психологічний чинник розглядається стан учасників комунікативної дискурсивної ситуації, який впливає на психологічне забарвлення інформаційної системи.

Площина А семантично відображається у площині В, точки площин при цьому зіставляються. Площина А – інформація про мову тієї чи іншої тварини, яка сприймається людиною як самостійна, фізіологічно виражена, наприклад, мова собаки, кішки, півня, ведмедя, осла, вовка, свині, качки тощо.

Площина В – інформація про стан суб'єкта, вираженого за допомогою конкретних мовних типів (певної групи дієслів на позначення цього стану, яким реально належить аналогічний для всіх мов звуковий супровід).

Площина казкового світу В складається із трьох точок:

А – звуконаслідування,

В – психологічний аспект звуконаслідування,

С – мовні комунікативні акти.

Наступний етап пов'язаний із системним відбором та організацією точок площини В у двох системах: звуконаслідування та звукової інформаційної реалізації. Звуконаслідування та звукова інформаційна реалізація у казковому дискурсі утворюють комунікативну систему. В обох випадках йдеться про інформаційну організацію, але кожна із названих систем має свій, притаманний тільки їй, механізм реалізації. Інформаційно-семантичне наповнення таких комунікативних актів залежить тільки від дискурсивних ситуацій. Як ядерне для обох систем виступає дієслово *казати*.

Акустична система об'єднує інформацію про мову конкретної тварини та інформацію про стан суб'єкта. Природа елементів системи визначається фізіологічно та психо-фізіологічно. Рефлексія системи відбувається за допомогою конкретних мовних засобів. Так, рефлексія елементів фізіологічної природи відбувається у казковій площині за допомогою дієслів групи на позначення конкретного мовленнєвого акту кожної тварини зокрема. Такий мовленнєвий акт відтворює голосову специфіку кожного із суб'єктів. Оскільки будь-який комунікативний акт розглядається як організований процес передачі інформації, то й рефлексивну функцію в цілому виконують дієслова.

Так, наприклад, у казковому дискурсі мова гусака рефлексує у дієслово *гагакати*, півня – *кукурікати*, вовка – *вити*, собаки – *гавкати*, kota – *нявчати*, свині – *рохкати*, куріпочки – *пищати*, кози – *бляяти* тощо. Хоча існують і модифіковані варіанти мови тварин, які пов'язані із нейтральним (статичним) станом суб'єкта, а саме – спокою, вдоволення, яке передається групою відповідних дієслів, як-от: *кіт мурчить, півень виспівує, свиня рохає*. У решта ж тварин, представлених казковим дискурсом, статичність виражається або відсутністю будь-якої мовної рефлексії, або ж відповідає її динамічним дієслівним показникам. У цілому ж статика та динаміка звуконаслідувальних процесів у казці не є активним семантичним показником, вони тільки зрідка створюють загальний фон мови конкретної тварини, нагадуючи про її особливості та тембровий характер. Ми розглядаємо їх як такі, що виконують єдину семантичну функцію акустичного відтворення реально існуючої у природі мови конкретної тварини без психологічно-сміслових відтінків цієї мови. Так, наведена група дієслів смислово відтворюється у нейтральному (ядерному) дієслові *казати*:

гагати – казати,
виспівувати, кукурікати – казати,
пищати – казати,
рохкати – казати,
нявкати, мурчати – казати,
гавкати – казати,
вити – казати,
бляяти – казати тощо.

Козут закликав гусака, качку, котика – і військо готове. На другий день зібралися на війну. Кажє когут: “Як будете доходити до лісу, то робіть великий гук”. Ще не дійшли до лісу, як пес загавкав, кіт занявкав, когут закукарікав, гуска гелгає, качка квкає. Прийшло псове військо під дуба і когут запіяв. А звірам здається, що він кажє: “Є вони тут!” Качка заквакала, а їм

здається, що говорить: “Так! Так! Так!” Гуска загелгала, а їм причувається, що питає: “Де? Де? Де?” Кіт занявкав [19, 80].

Пес украв був одного разу спорий кусень смачного м'яса і утікав з ним чимскоріше. Прибіг він на кладку, що лежала над глибоким потоком, і тримає сильно м'ясо в зубах. Ідучи помалу через кладку, глянув в воду чистого потоку і уздрів у воді самого себе, а, думаючи, що то якийсь другий пес з великим куснем м'яса у зубах, хотів йому і тоє м'ясо видерти. Станув на кладці, наїжився, гаркнув, а м'ясо йому із зубів хлюп у глибоку воду і пірнуло на сам спід [19, 142].

Поскладали вони все те в порядку, посідали та й сидять у теплі та добрі. Кіт на печі сидить та мурчить, півень на жердці виспіває, качка в воді хлюпочеться, а свиня простяглася на постелі, лежить і рохкає. Надворі мороз та шквиря, а в них затишок і їсти є що [19, 104].

В коморі кіт ловив миші, а пес загавкав. Кіт вискочив із комори й закричав: “Чому положиши мені миші?” Пес відповів: “Відстрашую лихих людей, щоби нам чого не вкрали” [19, 136].

Приїхав дід на базар та й купив шило. Уже повернувся назад, виїхав за город, аж ось біжить зайчик та й несе три головки капусти. Каже: “оце на тобі капуста та бери й мене”. Поїхали вони далі. Аж ось біжить лисичка та теж несе дідові три курочки та й каже: “Діду, бери і мене”. – “Та сідай”. Їдуть вони та й їдуть. Аж ось біжить вовчик і несе теж дідові півбарана та й каже: “Бери ж і мене”. – “Та сідай уже. Й ніде сідати, та й куріпочка не везе”. Їдуть вони та й їдуть. Аж ось біжить ведмідь, несе дідові колоду меду та й каже: “Оце на тобі та бери й мене”. – “Та сідай, де ж тебе діти. Уже, бач, і худобина не везе, ну, та сідай”. Їдуть вони, а куріпочка пищить та повозочку тащить [19, 124].

Але довго ведмедю жити не прийшлося у хазяїна. Коли хазяйка принесла йому їсти, за нею прискочила собака та мало не заїла його. В другому хліві були корови. Вони все фурчали на нього та сердилися, що йому аж страшнуvато стало [19, 121].

Кінь стояв біля ясел, жував сіно. А собака неподалеку од нього лежала в з'їдах. Мимо двора йшли парубки і співали пісні. Собака підхопивсь, миттю кинувсь до воріт і почав гавкати. Гавкав він, поки парубки скрилися з очей, потім вернувся на своє місце і знов ліг... [19, 141].

А бідна овечка замоталася, стала кидатися з перепуду на всі сторони та й попалася в руки. Не жаловав же господар і своєї хворостини; зовсім ю поламав на бідній овечці, так що уже вона блеяла не своїм голосом, а помогти нема кому [19, 146].

Вовк зняв голову догори, зажмури́в очі, бо свою музику знав напам'ять, без нот, і зачав бреніти, а гуси почали гагати і бігати одна по другу, лиш раз!.. – і знялися вгору на крила та полетіли [19, 93].

А кіт шмигнув до хижі, скочив на піч, замурчав і почав лапками митися. “Не проміню я піч на озеро. На печі не треба плавати” [19, 177].

Своєрідність модифікованих варіантів полягає у тому, що їх конотативні значення повністю збігаються з ядерним значенням і визначаються тільки перебігом подій та комунікативною ситуацією, яка їх зумовлює.

Рефлексія звуконаслідування психо-фізіологічної природи адаптована до психовідчуття людини і реалізується дієсловами групи на позначення емоційно-психологічного стану суб'єкта, яка відповідає двом чинникам – зоровим та мовним. Мовний чинник є домінуючим. Казковий дискурс користується незначною групою таких дієслів. В основному, це антонімічне відчуття горя, страждання, болю фізичного і душевного, радості та щастя, семантично вираженого як плач, спів, крик тощо, а саме: *вовки заридали, коза співала, причитувала, півень виспівує, півень як закричить* тощо. Наприклад, *закричати* (від радості), *заплакати* (від удару та від образи), *заридати, застогнати* (від болю), *заспівати, причитувати* (від радості, від горя) тощо. Емоційно-психологічний стан визначається безпосередньо дискурсивною ситуацією. Такі дієслова можуть вживатися як цілком самостійно, створювати індивідуальний

мовний акт, так і бути наслідком комунікативного акту і вживатися як його логічно завершена частина.

От ідуть вони, йдуть удвох; назустріч їм півень. “Ку-ку-рі-ку! Куди це ви зібралися?” – він їх питає. А вони йому й кажуть: “Та в теплі краї, братику, перезимувати”. – “Ге, та й я того!”. От ідуть вони вже втрьох. Надвечір втомилися та й сіли відпочивати. Раз чують вони курликання. Он гуси летять! - закричав півень та й хотів сам за ними полетіти. Але хіба здатний піднятися так високо та й летіти так далеко!.. Побив крилами, полепетав та й знову злетів на землю. “От, чорт, лише змучився даремно!”.. [19, 103].

Розсердився дід і давай різать усіх кіз, а одна коза якось і втекла у ліс. Біжить коза, не оглядується. Коли на дорозі стоїть хатка. А в тій хатці жив заєць, і його тоді не було дома. От коза убігла у хатку, залізла на піч та й сидить там. Коли прискакав до неї зайчик. Чує, аж там ворочається щось таке. От він і питає: “Хто єсть у моїй хатці?” – “Я, коза-дереза, півбока луплена, за три копи куплена; тупу, тупу ногами, сколю тебе рогами і ніжками затопчу, хвостиком замету”. Ізлякався заєць та й втік із хати, сів під дубом та й плаче [19, 148].

Заблеяли цап і баран з перестрашу, а Мурлика так відіззався: “Ой ти, білий вовче, князю над вовками, сірими братами! Не сердь нашого старшину – князя, бо він дуже сердитий; як розсердиться, то – боже борони – ніхто його не вдобрухає!.. Он не бачиш у нього борода? В ній то і сила його; бородою він звірів побиває, а рогами лише шкуру здіймає! Краще ви спокійно і чесно підійдіте та попросіте: ми, мовляв, хочемо тільки з вашим молодшим братчиком, що під стогом лежить, побавитись, щоб не було нудно!” Тоді вовки бородатому цапові тільки здалека вклонилися, а самі обступили ведмедя і почали його зачіпати. А він як набрав сили та як вхопить вовків по два в одну лапу, а вони як заридали та застогнали [19, 102].

Мовне оформлення елементів акустичної системи психологічно розширюється, вони розглядаються як модифіковані варіанти *казати*, бо всі названі дієслова контекстно сприймаються як ядерне дієслово:

плакати – казати,

ридати – казати,

причитувати – казати,

стогнати – казати,

кричати – казати тощо.

От прийшли два вовки. Поставали вовки під дверима та слухають: є добра мишоловка. Один каже: “Лізь ти”. – “Ти йди вперед”. Поліз один. Як побачило голе телятко, та кабан, та шило! Як пужне те голе телятко рогами, кабан зубами, а шило як заженеться у вовка по саму колодочку. А півень кричить: “Подай його сюди! А качур кричить: “Так! Так! Так!” [19, 110].

На другий день лисичка встала раненько, умилась біленько, господарю на добридень дала. “Ой де ж мій яворець?” – “Погляди під піччю”. Погляділа – аж немає його. Сіла та й плаче [19, 127].

Але їжак заплакав: “Сестричко! Дуже-сми жили файно, ходи хоть розпрощайся зо мною” [19, 76].

Довго, довго був собака наймитом у лева, й жилося йому добре, бо не було дужчого за лева звіра в лісі й ніхто собаку не наслідювався зобидити. Та одного разу йдуть удвох серед голих скель, коли це лев зупинився... Заревів на весь голос та з серця щосили як рвоне лапою землю, так зразу яму й вирив, а сам потихеньку-потихеньку – та назад [19, 140].

Як налетіла буря на той самий дуб, де було орляче гніздо, він, бідняга, скрипів, скрипів і не витримав, вмісті з землею вивернуло його. Повалився дуб на землю, а орлята полетіли, як галушки; попадавши на землю, розбились до смерті... Орел з орлицею поплакали, поплакали, а горю своєму все ж таки не запомогли [19, 175].

Семантичні типи – розповідь, запитання, імперативність – передачі інформації у таких групах дієслів є неактуальними й не несуть ніякого смислового навантаження.

Отже, у казковому дискурсі про тварин ядерне дієслово *казати* реалізується і в акустичній системі, коли йдеться про зіставлення площини реальної дійсності із казковою. Дієслова, які відтворюють звуки тварин та їх стан, розглядаються у казковому дискурсі про тварин як комунікативні.

2.10. Системи сприйняття та відтворення

Друга необхідна умова комунікативного акту – момент сприйняття об'єктом надісланої йому інформації – репрезентує незначну групу дієслів на зразок *слухати, чути*.

Але щось собі лис роздумав та й каже до ворони: “Я лізти не годен, я старий. Я уже ся немало по світі находив, але відколи я ходжу, я ще не здибав такої красної птахи, як ти. Ти найрозумніша й найліпше співаєш”. Ворона як учула, що її лис хвалить, що вона файно співає, та тогди й каже : Кра, кра! [19, 192].

Лисиця зараз же пригадала хитрощ. Задрала вгору голову і каже: “Терентій, я в столиці була, у вашого царя указ добула”. – “А що ж там у йому написано?” – спитав тетерев. “Там написано, щоб вам, тетеревам, не стрибать по деревах, а гулять по зелених лугах”. Та тільки вона це проказала, чує - неподалеку од лісу собака гавка. Вона спитала тетерева: “А що тобі, Терентій, видно з дерева, хто до нас їде?” – “Та то мужик”. – “А іще хто за ним біжить?” – “Лоша”. – “А як воно хвіст держе?” – “Крючком”. – “Агу! Ну, прощай, а то мені ніколи, треба до вечора всім птицям прочитать указ!” [19, 62].

Пішла коза до лісу, напаслась досиаь, вернулась додому, підійшла до дверей і заспівала: “Діточки мої, козеняточка, одмикайтесь, одчиняйтесь; ваша атінка прийшла, молочка вам принесла!” Козенята, почувши материн голос, миттю кинулись до дверей і одчинились. Коза увійшла, нагодувала діток

молоком і знов побігла пастись. Вовк підслухав, як вона співала, тільки гаразд не второпав, як коза причитувала [19, 96].

Здибався лис з цапом та й каже: “Добрий день, свату цапе!” – “Може, кому й добрий, але мені то не”. А лис каже: “Та чому ти так кажеш?” А він каже: “Ади, та я, – каже, – так змерз; які морози, а я не маю аби-м якої трави дограбав, аби-м поїв”. А лис каже: “А ти чого такий дурний? Ади, я який малий та й піду в село та й злапаю курочку, а в лісі зайця злапаю або птаха та й жию; а тобі легше можна жити, як мені, бо ти можеш забігти в село до газди до оденка та й можеш попоїсти вівса, конюшини та сіна”. Дурний цап взяв послухав лиса, та й пішли оба в село [19, 65].

Характерним для казкового дискурсу про тварин є дієслово *чути* і відповідні йому граматичні варіанти. Варіанти ядерного дієслова *чути* визначаються типом комунікативної ситуації та приналежністю учасників до цієї ситуації. Із семантичного погляду дієслово *чути* означає активне сприймання чогось за допомогою органів слуху, а саме: чути – безпосередньо, за певних обставин, випадково. Усі ці варіанти існують у казкових дискурсивних ситуаціях.

Незадовго потім попався лев в сіті з реміння і шнурів, котрі люди на нього були наставили. Лев шарпався, злостився, но сітей порвати не міг. Заричав із злості сильно... Рик той зачула миша – тая сама. Пізнала голос лева [19, 72].

“Ой, – каже їжак, – поцілуймося обоє, бо знаєш, що ми смерть зараз”. І лисиця вивалила язик і хоче їжака цілувати. Тоди їжак зловив лисицю зубами за язик і моцно тримає. Зачала лисиця пищати не своїми голосами так, що учув господар і убіг до саду. Є що видіти! [19, 76].

Як чоловік учув за плечима вовка, щоб він там собі потихо виє, взяв собі у руки читавоє поліно і придивлявся із-за корча та увидів, що вовк торбу випорожнив і дивиться угору на корча за ковбасою. Закрався потихо із-за корча і хотив вовка за хвіст і зачав бити... [19, 95].

Вовк, діждавшись ранку, став думать, як би ж його умудриться, щоб голос свій піднести під козячий, а далі почав пробувать свій голос. Завив раз – дуже товсто; завив другий раз – теж не підходить під козячий голос. Він зотяг третій раз самим тоншим голосом, а все ж таки під козячий не підходив. Бігла мимо лисиця. Почула і спинилася [19, 98].

Дієслово *слухати* є семантичним відповідником дієслова *чути* за ознакою сприйняття інформації органами слуху. *Слухати* – намірено з якоюсь конкретною метою сприймати інформацію, тобто цей вид сприймання можна розглядати у системі намірів. Наміри провокуються або суб'єктом, або ж об'єктом і враховують певні обставини розгортання дискурсивної комунікативної ситуації.

Комунікативна дискурсивна ситуація із дієсловом *слухати* вимагає участі декількох учасників, які організовують комунікативний акт та якийсь час постійно перебувають у процесі інформаційного обміну, і однієї сторонньої особи, яка випадково (за певних умов) стає пасивним учасником комунікативної ситуації. Чітко визначається і її функція: активне сприйняття у цілому багатогранної комунікативної ситуації.

Коли одного разу вранці півень закукурікав. А лисичка підслухала й сказала вовкові й ведмедю [19, 108].

Уже всі вони зібралися. Півень за пана, качур за прикажчика, голе телятко і кабан топлять, а шило вертиться за порядками. От прийшли два вовки. Поставали вовки під дверима та й слухають: є добра мишоловка [19, 110].

Дві білки знайшли горіх і повадилися між собою. “Він мій, – сказала перва білка, – бо я його первий раз увиділа”. – “Ні, він мій, – кричала друга. – Я його підняла”. Услухала сей спір лисиця. “Не вадьтєся, – сказала вона, – я помирю вас!” [19, 113].

Був чоловік, мав пару волів і дуже ними тяжко робив. Аж одного разу ввечір прийшли вони додому, дуже ся тяжко напрацювалися, і зачали говорити

один до другого, що тяжке орання мали, що дуже ся змучили. А цап то почув і каже: “Які ви дурні на цисе. Я, бувши вами, зараз бим-ся зробив слабій, і газда не піде одним биком орати”. Газда стояв під стайнею і то все слухав, що вони говорили, тому вже знав наперед, що вони гадають робити [19, 145].

А селезень почув це та й каже: “Я б був у вас царем... Та як йшла синиця за щигля заміж, то я... охрип. Та й досі шавкотю: попортив у горлі. Через це я не можу бути у вас царем”. А орел сидів на дереві та слухав їх розмову. Та тоді як шугне між них!.. Вони всі і порозліталися [19, 165].

На відміну від дієслова *чути* дієслово *слухати* відображає/інтерпретує момент сприйняття не тільки зовнішньої (формальної) інформації, але і враховує фонологічні характеристики, а саме: тон, інтонацію, логічні наголоси.

Дієслова *слухати* і *чути* можемо віднести до групи нейтральних, які не враховують або нейтралізують у процесі сприйняття фонологічну специфіку та характер комунікативного акту. Дієслово *слухати* (варіант *послухати*) враховує і відтворює фонологічну специфіку та характер комунікативної ситуації. Такий тип сприйняття інформації зумовлюється стилем і типом поведінки одного із учасників комунікативної ситуації.

Були собі дід та баба. Пішли вони у поле жито жати. На полудень вони взяли собі глечичок молочка. Прийшли вони на поле. Баба і каже до діда: “Де б оце глечичок з молочком поставити нам в спряту?” – “Постав, стара, цеє молочко в кущик”. Баба послухала діда і поставила в кущик [19, 67].

Каже кіт: “Я тебе зроблю крулем”. А він каже до нього: “Як ти мене зробиш крулем, як я по-руську простий Іван і не вмію ні читати, ні писати?!” А він каже: “Ніц, но мене слухай – аби-сь мене слухав, то буде все добре, ти тут будь” [19, 154]. У наведених прикладах комунікативна ситуація реалізується як згода одного учасників із діями іншого.

Момент сприйняття інформації репрезентується такими функціями-ознаками власне комунікативного акту:

1) фонологічною (враховується тон, інтонація, логічний наголос),

2) психологічною (безпосереднє, з намірами).

Семантична схема цієї групи дієслів досить проста, оскільки не описується системами ядерних та конотативних значень.

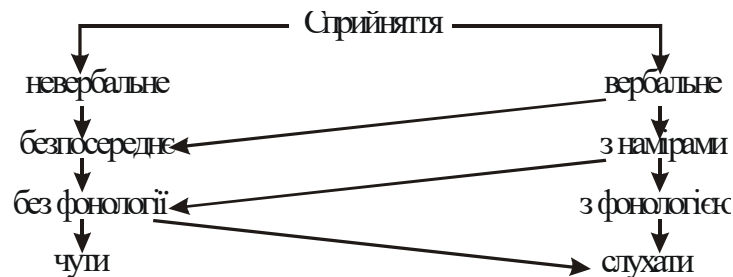

Рис.2.6. Система сприйняття інформації у казковому дискурсі

Група дієслів на позначення реакції слухача з приводу прийнятої інформації у комунікативній дискурсивній системі розглядається як інтерпретація об'єктом інформації, надісланої суб'єктом. У казковому дискурсі виділяється 2 типи відповідей-реакцій на надіслану інформацію.

- інформативне поле суб'єкта і поле об'єкта збігаються, тобто співпадає їх інформаційна кодова система,
- інформативне поле суб'єкта і поле об'єкта відрізняються, спільними є лише частина елементів інформаційної кодової системи.

У 1 випадку виникає повна ідентифікація інформації і відповідь об'єкта на трансформовану ідентифіковану інформацію, у 2 випадку детермінована ідентифікація інформації і, відповідно, невербальна реакція на отриману інформацію (як правило, можуть бути жести на розуміння, небажання щось виконати тощо).

Отже, існує 2 типи відповіді-інтерпретації отриманої інформації:

- 1) повна інтерпретація інформаційної кодової системи,
- 2) потенційно можлива інтерпретація інформаційно-кодової системи.

Перший варіант представлений дієсловами на позначення цілковитої згоди з співрозмовником (*згодитися, погодитися*). Зрозуміло, що для цього

варіанту і характерне вживання дієслова *казати*, яке також вказує на згоду об'єкта із рішенням суб'єкта.

Довго думав собака, як йому своє життя змінити, й надумав стати за наймита до найдужчого звіра. Надумав ото так та й іде собі. Коли зустрічає свого найближчого родича – великого, дужого, злого вовка. “Куди йдеш, собако?” – питає вовк. “Та оце шукаю собі господаря, може, ти наймеш?” Він згодився, а собака пішов за ним [19, 139].

Думав слуга, думав, куди б закрити півника, й вирішив замкнути його разом з волами. Повів слуга до стайні, в якій були воли. Просить півень слугу: “Впусти спершу до стайні мого вуйка-ведмедя, а потім я й сам зайду”. “Слуга погодився, і зайшли ведмідь з півником у хлів [19, 186].

Ця підгрупа має цікавий варіант на підтвердження згоди об'єкта з тими діями, про які повідомив суб'єкт. Дієслово *звіритися* (*повірити*) реакція на переконані докази суб'єкта, *звіритися* – покластися на когось, а отже, згодитися з діями чи думками одного із учасників комунікативної ситуації. Підгрупа виступає як відокремлений, самостійно діючий елемент системи відтворення SV (система елементів) і репрезентує тільки частину інформації, тобто $SV\{x\} = \{X_k\}$, де X_k – стисла відповідь, на що вказують смислові елементи дискурсивної ситуації.

Тогда лис з великою радістю біжить до пацюка, що цап не хоче їх послухати. Вертає лис до пацюка та й каже: “Пане вельможний, нас цап не хоче слухати”. – “Ти, лисе, ходи сюди та тут трохи коло мене відпочинеш та й підем оба і ту справу зробим”. Але лис дурний був та й ся звірив на пацюка, прийшов до пацюка ближче, а пацюк його лапнув, роздер і з'їв [19, 65].

Семантичний варіант цієї ситуації такий: знаю про допомогу, вірю тобі, хочеш допомогти. Зрозуміло, що мисленнєво - психологічне поле відповіді матиме лише короткий варіант – так (довіряю, погоджуюся).

Інший варіант – усталена відповідь, яка базується не тільки на спільній кодовій системі учасників комунікативної ситуації, а й на системі цінностей та

потенційно можливих світах (глибинному знанні, досвіді тощо) об'єкта. Ця підгрупа представлена дієсловами на зразок *відповісти*, *відізватися*, *зареготатися*.

Великий пес і осел йшли в дорогу разом. Обом захотілося дуже їсти. Осел випасав по дорозі будяки і осот, а пес, будучи дуже голодний, просив осла, щоби йому дав кусник хліба, котрий ніс на собі в кошиках. Осел відповів, що пес може їсти тоє, що осли їдять, т.є. будяки і осот [19, 142].

Ну, стали разом темну нічку ночувати. Медвідь під стогом, кіт на стогу, а цап з бараном біля варти. Тільки що задрімали, аж тут іде сім вовків сірих, а восьмий білий – та просто до стогу! “Фу-фу! – каже білий вовк. – Щось тут нечистим духом пахне! Що тут за народ? Ану, попробуймо, хто міцніший!..” Заблеяли цап і баран з перестрашу, а Мурлика так відіззався [19, 102].

“Ов, – обіззався настрашено лис, – коли так, то ти будь здоров, а я втікаю борше отуди геть з-перед котюг” [19, 64].

Хлебтав, хлебтав вовк воду, а далі не зміг, бо став як бочка, та й дивиться на лиса. А лис у сміх. Вовк за лисом, а лис задер хвіст та й у ноги. А вовк за ним. Біжать, біжать... Лис до дучки, а вовк за ногу хап! А лис таки скоро надумавсь та й крикнув: “Слава богу, – каже, – що це-с їмив за корінь, а не за ногу!” А вовк таки борзо пустить ногу та й хап за корінь, а лис у яму та й зареготався [19, 21].

У казковому дискурсі про тварин дієслово *відповісти* вимагає наявності двох учасників комунікативної ситуації, оскільки семантично означає: дати відповідь комусь, хто звертався із запитанням.

Дієслово *відізватися* вимагає наявності декількох учасників комунікативної ситуації, оскільки не є реакцією-відповіддю на пряме звертання до конкретного учасника. Інформація надсилається безпосередньо групі учасників, колективу, представником якого і є об'єкт.

Дієслово *зареготатися* базується на системі потенційно можливих учасників комунікативної ситуації, елементами якої є безпосередньо дві особи, група осіб або колектив.

Як семантична ознака в основу дієслів другої підгрупи покладений процес мовлення: у перших двох випадках – безпосередній, вербальний; у третьому – посередництвом емоційно-психологічного стану, який викликала надіслана інформація, інтерпретований невербальний акт. Семантично-ядерним дієсловом у цій підгрупі виступає безпосередньо дієслово *казати* (*варіат – сказати*):

відповісти - казати, дати відповідь,

відізватися - казати, почати говорити, відповідати на ситуацію,

зареготатися - казати за посередництвом паралінгвістичних чинників діяльності, відповісти сміхом і на ситуацію, і конкретному відправнику інформації.

Отже, смисловим дієсловом у цій групі є дієслово *відповідати* із його можливими текстовими варіантами на зразок *відказувати* тощо.

Ця підгрупа розглядається як система потенційно можливих варіантів відповіді, а саме: $SV = \{x, y, z\}$, де SV – система варіантів, x, y, z – елементи, які репрезентують як аргументовану, так і стислу відповідь, а саме: x – так (або поширена відповідь на згоду), y – ні (або поширена, інакше вмотивована, відповідь- відмова), z – не знаю (міркування з приводу прийняття позитивної чи негативної відповіді на комунікативну ситуацію).

Друга група пов'язана з когнітивною системою і представлена дієсловами на зразок *не можна порадити, не хотіти, дізнатися* із семантичною домінантою відповіді на комунікативну ситуацію. Усі відповіді такого плану казковим дискурсом представлені як згорнуті, тобто такі, які містять невербальну реакцію на отриману комунікацію. Дієслова цієї групи розглядаються як комунікативні, оскільки виражають не фізичну дію, а мисленнєво-психологічну, тобто таку, яка містить приховану комунікацію.

Не могла порадити – до кінця не встановлена і повністю не ідентифікована комунікативна ситуація, об'єкту зрозуміла лише якась частина комунікативного контексту.

Приходить одного дня ворона до гнізда, дивиться – бракує одного вороняти. Щоби се було? Другого дня забракло знов одного вороняти. І так за тиждень не стало і одної дитини. Дуже лементувала ворона, що якийсь злодій так виїв її діти, що вона не виділа, але не могла на то ніц порадити. Но мусила вона наново нестися і сидіти [19, 173].

(Не) хотіти – комунікативна ситуація в цілому зрозуміла об'єкту, але чи то система цінностей, чи то можливі світи, або обидва чинники разом узяті не відповідають вимогам і передбаченням суб'єкта, до того ж приєднується й психологічний чинник стану (невпевненість, страх, напруження).

Але знов іде лис під другого дуба, дивиться, а там знов ворона коло молодих воронят. Та й каже він до ворони: “Кинь мені одну дитину, бо як не кинеш, то полізу та й усі з'їм”. Ворона не хотіла, але лис зачав ніби дряпатися по дубі. Ворона як уздріла, та й каже: “От не лізь, я вже сама тобі кину, лиш не лізь” [19, 192].

Дізнатися – комунікативна ситуація повністю ідентифікована, об'єкт інтерпретував її у свої системи, вона збігається із системою можливих світів (раніше передбачували ситуацію, але не знали час її здійснення, тобто відбувся перехід із потенційно можливого розв'язання ситуації до реального її здійснення). Але система цінностей об'єкта має певні розбіжності із системою цінностей суб'єкта-організатора комунікативного акту. Об'єкт репрезентує момент очікування, а саме: за якихось обставин система цінностей суб'єкта ідентифікується з системою цінностей об'єкта і тоді можлива позитивна відповідь-реакція на комунікативну ситуацію. Інший варіант – сприйняття комунікативної ситуації одним із її учасників чи групою учасників провокує не словесну реакцію, а дійову (невербальну): звірі *дізналися* і почали приходити дивитися.

Зустрілися журавель з лисичкою в лісі. Журавель каже: “Прийми мене, лисичко, на зимівлю, то я тебе научу літати”. – “Добре”, – каже лисичка. Прийняла його. От і живуть вони у лисиччиній норі. Аж дізналися стрільці, що в норі живуть журавель з лисичкою. Стали вони розкопувати тую нору [19, 165].

Отже, друга група у системі варіантів представлена елементами і репрезентує момент оптимального вибору для розв’язання ситуації.

не могла порадити – {z}, інакше – не знаю, мисленнево-психологічний розгорнутий варіант відповіді,

не хотіла – {y} можливо, інакше – можливо так або можливо ні, мисленнево- психологічний розгорнутий варіант відповіді,

дізналися – {x} можливо, інакше – можливо так або можливо ні, мисленнево- психологічний розгорнутий варіант відповіді.

Психологічний чинник стану учасників визначається комунікативною ситуацією в цілому. Отже, загальна семантична схема групи дієслів реакції-відповіді на сприйняту інформацію у казковому дискурсі відтворює систему потенційно можливих семантичних варіантів і має такий вигляд:

$SV = \{x \rightarrow \{x_k\}, y, z\}$, де кожне дієслово із системи потенційно можливих варіантів вибирає той елемент, який найповніше відтворює та інтерпретує дискурсивну комунікативну ситуацію.

Група дієслів на позначення реакції об’єкта з приводу отриманої інформації характеризується декількома системними чинниками, основу яких складає й об’єднує функція вибору:

- а) вибір комунікативної ситуації,
- б) вибір учасників комунікативної ситуації,
- в) вибір активних і пасивних учасників комунікативної ситуації,
- г) вибір безпосереднього комунікативного акту,
- д) вибір та інтерпретація потенційно можливих варіантів відповіді.

Систему вибору учасників комунікативної ситуації можна представити як: $SV1 = \{X_a \geq 2\}$, де $SV1$ – система вибору учасників ситуації, X_a – потенційна кількість учасників комунікативної ситуації.

Семантична система відтворення із групою дієслів реакції-відповіді на безпосереднє сприйняття комунікативного акту така: $FS = SV + SV1$, де FS – система реакції-відповіді на сприйняття або функціональна система, SV – система потенційно можливих варіантів відповіді, $SV1$ – система вибору учасників комунікативної ситуації, тобто $FS = \{X_a \geq 2\} \cup \{x, [x \rightarrow X_k], y, z\}$, де знак \cup вказує на об'єднання цих систем, тобто їх наявність у будь-якому типі комунікативної ситуації.

Загальна семантична схема на позначення комунікативних ситуацій у казковому дискурсі інтерпретується так:

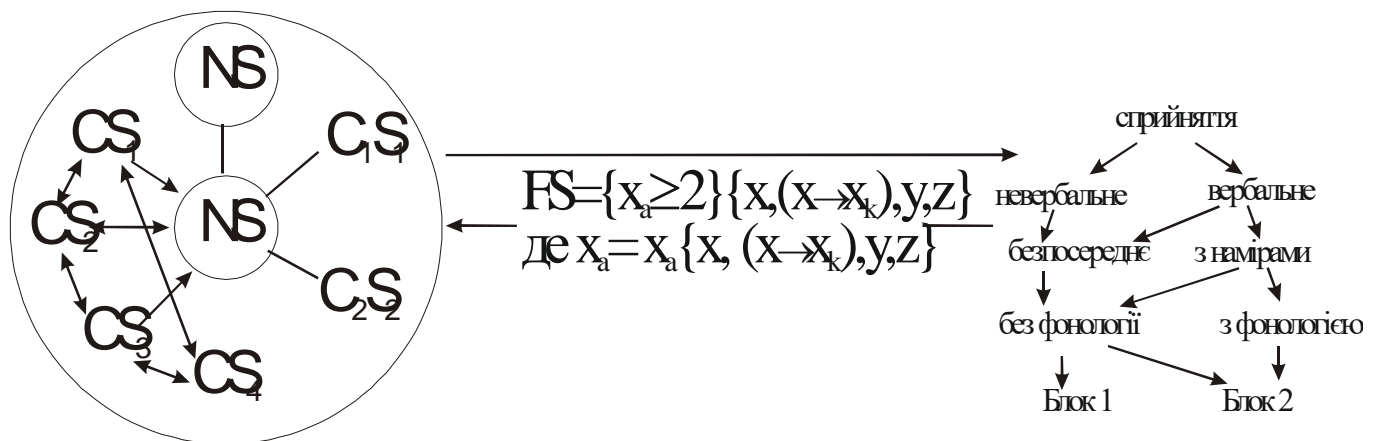

Рис.2.7. Інтерпретація комунікативної ситуації у казкових дискурсивних структурах

Комунікативні ситуації у казковому дискурсі репрезентовані трьома комплексами дієслів: дієсловами на позначення процесу мовлення безпосередньо, дієсловами на позначення сприйняття інформації об'єктом та реакцією об'єкта на інформацію.

Перша частина семантичної схеми стосується смислової системи суб'єкта та відтворює зв'язки конотативних систем із ядерною системою комунікативних дієслів. Ця система має трьохкомпонентний структурований

вигляд. Перший компонент репрезентує конотативні системи, їх внутрішні семантичні зв'язки та способи поєднання із основною (ядерною) системою, представленою дієсловом *казати*. Цей компонент організовує смислову систему суб'єкта, яка реалізується у чітко визначених генетичних та психологічних параметрах.

Другий компонент репрезентує безпосередні відношення в ядерній системі, а саме формальні типи її реалізації суб'єктом. Ядерна система відтворюється у звуконаслідувальних дієслівних формах. Конотативні значення повністю збігаються із ядерним значенням і визначаються тільки перебігом подій та дискурсивною комунікативною ситуацією, яка їх зумовлює. Цей компонент репрезентований вербальною інтерпретацією (генетичні та психологічні особливості нейтралізуються).

Третій компонент репрезентує ядерну систему, але з деякими чітко визначеними конотаціями, які вказують на емоційний стан учасників комунікативної ситуації, тобто переважає психологічний параметр. Генетичні основи неактуальні і фактично не несуть ніякого смислового навантаження. Цей рівень репрезентований невербальною інтерпретацією із врахуванням позитивного та негативного комунікативного фактору-обмеження.

Об'єднуючим началом для усіх компонентів виступає ядерна система. Можемо твердити про взаємну редуплікацію всіх смислових типів комунікативних дієслів у ядерній системі, поданій нейтральним дієсловом *казати*. Власне ця система є організуючим стрижнем для усіх смислових компонентів. Залежно від комунікативної ситуації та стану мовця, другий і третій компоненти можуть реалізуватися у певних смислових конотаціях першого компонента. Перший компонент може частково реалізуватися у третьому і фактично нейтралізується у другому компоненті.

Друга частина семантичної схеми відтворює момент сприйняття об'єктом інформації, яка реалізується у певних дієслівних типах. Казковий дискурс подає їх обмежено, лише фактуалізуючи три з них (на схемі вони подані як блоки). Це

вказує на те, що для казкового дискурсу момент сприйняття інформації не потребує окремого детального тлумачення та вивчення. Він інтерпретується у реакції на надіслану суб'єктом інформацію. Отже, для казкового дискурсу ця ланка, момент сприйняття інформації, є другорядною. Її роль полягає у попередженні наступної ситуації і підготовці до нового комунікативного акту, але вже з іншим суб'єктом, тобто до нової комунікативної ситуативної моделі.

Третя частина семантичної схеми репрезентує систему відтворення. У казковому дискурсі вона подана двома типами відповідей-інтерпретацій на отриману інформацію: повною інтерпретацією інформаційної кодової системи та потенційно можливою інтерпретацією інформаційної кодової системи. Два основні чинники, які формують її, – це учасники ситуації (їх кількісні та якісні характеристики) й тип відповіді, який задається комунікативною ситуацією. Система відтворення репрезентує момент вибору та активної участі у наступній комунікативній ситуації. Вона або продовжує вже існуючу комунікативну ситуацію, або закладає основи для наступної. Наступна комунікативна ситуація або еквівалентна існуючій, або переходить на якісно нову сходинку смислової реалізації. Система відтворення у казковому дискурсі представлена більш ширше та різноманітніше, ніж система сприйняття.

Дієслівні типи, залежно від комунікативної ситуації, актуалізують або елемент інформаційної системи (*відзиватися, відповідати* тощо), або ж елемент психологічної системи (*реготати, сміятися* тощо). Особливість цієї системи полягає у тому, що у певній комунікативній ситуації відповідь залежить від кількості учасників, тоді формула $\{x \geq 2\}$ не уточнюється і маємо:

$$FS = \{x_a \geq 2\} \cup \{x, (x \rightarrow x_k), y, z\}$$

Якщо ж кількість учасників не впливає на інтерпретацію (відтворення), тоді $\{x \geq 2\}$ потребує тлумачення і подається як $x_a = x_a \{x, (x \rightarrow x_k), y, z\}$. Це означає, що будь-яка кількість учасників, залежно від ситуації, вибирає будь-який варіант відповіді із запропонованих у системі вибору та поєднує його із системою потенційно можливих варіантів відповіді, яка репрезентує момент

оптимального вибору для розв'язання ситуації. Тоді ця формула інтерпретується так: учасник або учасники ситуації, вибравши реальну відповідь, узгоджують її з потенційно можливими варіантами. Якщо елементи обох систем різні, то така комунікативна ситуація переходить у нову форму (на новий рівень), якщо ж елементи збігаються, то вона розвивається далі.

Зрозуміло, що система відтворення узгоджується як із системою відправника інформації (суб'єкта), так із системою сприйняття. Тому конотації смислу комунікативної дії суб'єкта у відображеному або якісно новому вигляді репрезентуються системою відтворення.

Отже, запропонована семантична схема комунікативної ситуації, яка у своїй суті повністю реалізує комунікативні акти, в усіх своїх структурах, поданих комплексами дієслів, редуплікує типи конотативних складових та їх смислів.

ВИСНОВКИ

Проблема мовної картини світу у мовознавстві, починаючи з часів В. Гумбольдта і закінчуючи сьогоднішнім, не є повністю розв'язаною. Це стосується, насамперед, її фрагментів, пов'язаних із мовленням. Мовлення досить складний з лінгвістичного погляду процес, оскільки поєднує у собі усі чинники, пов'язані не лише із усвідомленням реалій навколишнього світу, але й має свої оцінні смислові конотації, звукові, інтонаційні комплекси тощо. Ці комплекси, органічно поєднуючись та індивідуалізуючись, утворюють індивідуальну картину світу для кожного члена суспільства. Індивідуальна картина світу має фрагментарний характер, оскільки, організуючись та узагальнюючись у певні смислові сприйняття комплексів, універсалізується та створює національну, а потім загальнолюдську мовну картину світу.

Одним із типових фрагментів мовної картини світу є мовний світ казки. Казки – найархаїчніші, поряд із міфами, текстові структури. А це означає, що вони репрезентують близьку до міфологічної структуру мислення, тому казка містить сталі смислові комплекси, розуміння та інтерпретація яких проливає світло на проблему індивідуального мислення та мислення взагалі.

Значення поставленої проблеми полягало, передусім, в отриманні нових серйозних результатів, як теоретичних, так і практичних, пов'язаних із функціонуванням семантичних структур у казкових полотнах. До цього часу українська казка так комплексно не аналізувалася.

Мета дисертаційного дослідження полягала у структурно-семантичному аналізі смислових конотацій комунікативних дієслів.

Казковий дискурс подає смислові конотації як такі, що формують його семантичний потенціал, впливають на смислові компоненти та специфікують дискурсивні ситуації. Смислові компоненти є елементами інформаційної системи, яка містить інформацію про потенційно можливі казкові ситуації.

Учасники ситуації, добираючи необхідні елементи із інформаційної системи, інакше інформатори, конструюють безпосередньо дискурсивні ситуації.

При створенні казкових дискурсивних ситуацій використовується онтологічна модель категорії учасників ситуації. У казковому дискурсі вона наповнюється та поглиблюється внаслідок уведення семантичних параметрів: генетичних характеристик, характерів та реальних психотипів учасників ситуацій, генетичного середовища існування. У дослідженні як активні учасники були проаналізовані істоти, а як допоміжні – середовище існування, що актуалізується як середовище ситуативно необхідної діяльності. Активні учасники групуються у пари: антагоністичні, генетичні та пари, пов'язані із середовищем існування, та впливають на ситуативне значення дієслова.

Комунікативна дискурсивна ситуація утворюється групою комунікативних дієслів, серед яких основними є дієслова мовлення. Така ситуація містить три частини: докомунікативну, комунікативну та післякомунікативну. В її основу покладений комунікативний акт, тому дискурсивна ситуація у згорнутому вигляді нагадує його. Казковий дискурс про тварин містить два типи комунікативних актів: безпосередній та опосередкований. Опосередкований комунікативний акт розглядається як згорнута схема безпосередньої комунікації. Основними компонентами комунікативного акту є група відправника та група отримувача інформації і власне сам інформаційний процес. Казковий дискурс репрезентує відповідно до компонентів–складників комунікативного акту усі типи дієслів.

Конотативні системи виділяються на основі елементарних ситуативних смислових значень базового дієслова *казати*, що у казках про тварин функціонує у чотирьох семантичних полях, які відповідають типам конотативних систем: інформаційне поле як передача або обмін інформацією з інтелектуальною домінантою, інформаційне поле як вид пошуку нової інформації з інтелектуально-психологічною домінантою, психологічно-розпорядче поле з розпорядчою домінантою або інтелектуально-впливове з

домінантою впливу, інтелектуально-психологічне поле як пошук інтелектуальної та емоційної підтримки з емоційно-вартісною домінантою (переплітається із релятивною комунікацією, оскільки передбачає рух у просторі об'єкта, на який спрямована комунікація). Крім того, казковий дискурс виділяє ознаки конотативних систем: наявність думки та знань про предмет, самодостатність, потенційна реалізація як моделювання ситуації.

Дослідження показало, що семантичне наповнення дієслів у різних казкових ситуаціях визначається їх потенційним семантичним ареалом, який залежить не тільки від ситуативного наповнення та значення дієслова, але і враховує генетичні та психологічні параметри конотації, які є основою для створення двох підсистем – когнітивної та психологічної. У казковому дискурсі когнітивна система реалізує типи знань, які розглядаються як її одиниці-поняття. До них належать такі поняття знань про світ: емпіричні, гіпотетичні, інтуїтивні та поняття як розуміння. Когнітивна система враховує як знання, які потенційно містяться у значенні дієслова, так і ситуативні знання, яких воно набуває в процесі реалізації дискурсивної комунікативної ситуації. Інтерпретація природи знань у дискурсивних ситуаціях відбувається за допомогою інтерпретаторів, які визначає казковий дискурс: активізації, розуміння, передбачення.

Психологічна система у казковому дискурсі психологічно активізує знання, її роль полягає в адаптації системи знань до потенційно можливих ситуацій та об'єктів цих ситуацій. Власне природа комунікативного акту та комунікативної ситуації в цілому реалізована через дієслівні типи і визначається психологічною абстракцією, яка за змістом поділяється на активну та нейтральну.

Дослідження підтвердило, що при визначенні семантики дієслова враховуються два сутнісні чинники: основні семантичні параметри (словникове тлумачення значення дієслова, граматичні аспекти, контекст, тип моделі речення, учасники та неучасники ситуації) та додаткові семантичні параметри

(ознака суб`єкта дії, його квантовий характер, ситуація, що передуює означеній дії, та наступна ситуація, оцінка тощо).

У казковому дискурсі конотативні системи формуються на основі виділення та диспозиції чітко визначених семантичних параметрів основного поняття, поданого дієсловом *казати*, що розглядаються як ситуативні. Ситуативні параметри уможливають інтерпретацію дискурсивних ситуацій у текстових структурах і розглядаються як основні та додаткові. Серед основних параметрів казковий дискурс виділяє знання про світ, наміри, емоційно-психологічні параметри, дієві (спонукання до дії, прийняття рішення, тощо), вибір, пошук, об`єкти (оточення). Як додаткові семантичні параметри казковий дискурс виділяє інтонування та тривалість у часі. Механізми відтворення тісно пов`язані із параметрами. Казковий дискурс подає сутнісні та механістичні механізми відтворення ситуації. Сутнісні механізми пов`язані із основними семантичними параметрами, механістичні – із додатковими. У дискурсивних ситуаціях існує три типи залежностей механізмів відтворення: інформаційне наповнення передуює психологічному (сутнісне передуює механістичному), психологічне наповнення визначає тип інформаційного (залежність сутнісного від механістичного), зміна залежностей: сутнісне залежить від механістичного і механістичне від сутнісного. Першу групу утворюють дієслова, смисловою домінантою яких виступає система знань. Це дієслова на зразок *говорити, балакати, бесідувати, казати, мовити* тощо. Другу групу утворюють дієслова, в яких домінує психологічна система: *лятися, сваритися, варнякати* тощо. У третій групі дієслів обидві системи виступають як смислово доцільні та взаємопов`язані. До неї належать дієслова на зразок *підмовити, намовити, наказати, скликати* тощо.

Дослідження показало, що конотативні системи визначаються групою ситуативних ознак: знання як інформація, повне знання ситуації; знання як пізнання природи ситуації; передбачення результату (емотивне знання);

відтворення, адаптація, реалізація, інтеграція. За допомогою цих ознак моделюються дискурсивні комунікативні системи, інакше конотативні.

Як показало дослідження, конотативні системи у казковому дискурсі зіставляються із ядерною системою. Специфіка ядерної системи полягає у наявності двох основних комплексів: адаптації та мовної рефлексії. Ядерна система представлена двома типами дієслів, що адаптують свою природу у казковій дійсності як фізіологічну, так психофізіологічну (психоаналітичну). Дієслова цієї системи розглядаються як звуконаслідування: *гагакати, нявкати, мурчати* тощо, та як емоційно-психологічний стан суб'єкта: *вистівувати, заплакати* тощо.

Дослідження показало, що другий компонент комунікативного акту, а саме сприйняття, у казковому дискурсі подане не так об'ємно, як система відправника інформації. Специфіка її полягає у наявності функціональних ознак двох типів – фонологічних (враховується тон, інтонація, логічний наголос) та психологічних (безпосереднє, з намірами). Цю групу складають дієслова на зразок *чути, послухати, почути*.

Система відтворення подана дієсловами на зразок *відповісти, відізватися, зареготатися* тощо і реалізується у казковому дискурсі як відповідь-інтерпретація на отриману інформацію.

Отже, комунікативні дієслова, зокрема мовлення, у казковому дискурсі визначаються названими характерними ознаками, які безпосередньо пов'язані з їх смисловою організацією. Смилова організація репродукується конотативними системами, які реалізують усю потенцію смислу у казкових дискурсивних полотнах.

Здобуті результати можна використати для подальших теоретичних досліджень із теорії комунікації та психолінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Дейк А. Язык. Познание. Коммуникация. - М., 1990.
2. Филмор Ч. Дело о падеже/ Новое в зарубежной лингвистике. -М., 1981. - с.369-496.
3. Вежбицкая А. Семантика грамматики. - М., 1992.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии. - М., 1998.
5. Wierzbicka A. Lexicography and conceptual analysis – Ann Arbor, 1985.
6. Пропп В. Я. Морфология сказки. - М., 1969.
7. Мелетинский Е. М. Происхождений героического эпоса - М., 1963.
8. Мелетинский Е. М. "Эдда" и ранние формы эпоса. - М., 1968.
9. Мелетинский Е. М. О структурно-морфологическом анализе сказки //Тезисы докладов на Второй летней школе по вторичным моделирующим системам. - Тарту, 1966.
10. Мелетинский Е. М. О литературных архетипах. - М., 1994.
11. Леви-Стросс К. Структурное изучение мифа. – М., 1955.
12. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій/ Автореферат дис. д-ра філол. наук.: 10.01.07 – К., 1998.
13. Вавринюк Т. І. Конструкції з прямою мовою в структурі української народної казки/ Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. – Дніпропетровськ, 1997.
14. Шевчук С. В. Семантико-синтаксическая структура сложноподчинённых предложений с придаточными временными в украинской народной сказке/ Автореф. канд. филол. наук: 10.02.02. – К., 1990.
15. Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці/ Автореф. канд. філол. наук: 10.02.01. – Дніпропетровськ, 1995.

16. Голянич М. И. Словообразовательное поле корней со значением говорения в современном украинском языке/ Автореф. на соискание ученой степени канд. филол. наук. - К., 1979.
17. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ, 1997.
18. Словник української мови в 11-ти томах. – К.,1970 – 1980.
19. Казки про тварин / Упоряд. І. П. Березовський. – К., 1986.
20. Казки про тварин / Упоряд. І. П. Березовський. – К.,1979.
21. Про лисичку-сестричку та вовчика-брата: Казки про диких тварин для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. С. А. Мірошніченко. – Донецьк, 2000.
22. Todorov Z. Theorie de la literature. – Paris, 1965.
23. Foucault M. L'Archeologie du savoir. – Paris, 1963.
24. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1974.
25. Квадратура смысла. Французская школа дискурса. – М., 1999.
26. Tosovic Branko. Stilistika glagola. – Graz, 1995.
27. Смирнова Е. Д. Основы логической семантики. - М., 1990.
28. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. – М., 1990.
29. Звегинцев В. А. Семасиология. - М., 1967.
30. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика. - М., 1968.
31. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория. - М., 1973.
32. Звегинцев В. А. Язык и знание // Вопросы философии - 1982. -№1.
33. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии – М., 1999.
34. Гуссерль Э. Логические исследования. – К., 1995.
35. Федоров Б. И. Логика Бернарда Больцано. – Л., 1980.
36. Фреге Г. Избранные работы. – М., 1997.
37. Frege G. Ideografia / Proby gramatyki filozoficznej. – Wroclaw, 1997. – р. 45-86.

38. Frege G. Podstawy arytmetyki / Proby gramatyki filozoficznej. – Wrocław, 1997. – p. 86-134.
39. Рассел Б. Исследование значения и истины. – М., 1999.
40. Рассел Б. Человеческое познание: его сферы и границы. – Томск, 1997.
41. Потебня А. А. Мысль и язык. - К., 1993.
42. Потебня А. Психология поэтического и прозаического мышления. / В кн. Слово и миф. - М., 1989. - С. 201-236.
43. Потебня А. А. Мышление поэтическое и мифическое. / В кн. Слово и миф. - М., 1989. - С. 236-285.
44. Шафф А. Введение в семантику. - М., 1963.
45. Карнап А. Значение и необходимость. - М., 1959.
46. Гак В. Г. Семантические преобразования. - М, 1998.
47. Сгалл П. Структура, значение и употребление // Reconnecting language: morphology and syntax infunctional perspectives. – Amsterdam; Philadelphia, 1997.
48. Кочерган М. П. Лексическая сочетаемость и значение слова (на материале украинского и других восточнославянских языков)// Автореф. на соиск. ученой степени доктора филол. наук. - К., 1983.
49. Бауэр А. Конструкты намеренного действия: референция и оценка в повествовании. // Towards a social science of language. – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 1997 - Vol. 2: Social interaction and discourse structure / Ed. By Guy G. R. et. al. - XVIII.
50. Жолковский А. К., Мельчук И. А., Леонтьева Н. П., Мартеньянов Ю. С. О принципиальном использовании смысла при машинном переводе. Машинный перевод// Труды Ин-та ТМ и ВТ АН СССР. -Вып. 2.- 1961.
51. Жолковский А. К., Мельчук И. А. О возможном методе и инструментах семантического синтеза// Научно-техническая информация - № 6 - 1965.
52. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. - М., 1999.
53. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. - М., 1976.

54. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения// Аспекты семантических исследований. -М., 1980.
55. Верхаген А. Контекст, значение и интерпретация в практическом подходе к лингвистике// Дискурсивный анализ и его оценка: функциональные подходы. – М., 1997.
56. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления в языке // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 1. – М., 1960. – с. 135-152.
57. Уорф Б. Наука и языкознание// Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 1. – М., 1960. – с. 153-177.
58. Уорф Б. Лингвистика и логика// Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 1. – М., 1960. – С. 178-198.
59. Lee P. The Whorf theory complex: a critical reconstruction. – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 1996.
60. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. – М., 1978.
61. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира-Уорфа. Лекция, прочитанная в Лондонском университете в 1967 г. - Ереван, 1968.
62. Залевская А. А. Проблемы организации внутреннего лексикона человека. - Калинин, 1977.
63. Залевская А. А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психологических исследованиях. - Калинин, 1978.
64. Зимняя И. А. Функциональная психологическая схема формирования мысли посредством языка// Исследования речевого мышления в психолингвистике. - М., 1985.
65. Кочерган М. П. Слово и контекст. - Львов, 1980.
66. Гак В. Г. К диалектике семантических отношений в языке// Принципы и методы семантических исследований. - М.,1976.
67. Кузнецова Э. В. О статусах слова// Исследования по семантике. - Уфа, 1983.-С. 3-11.

68. Уфимцева А. А. Семантика слова// Аспекты семантических исследований. - М., 1980.
69. Уфимцева А. А. Лексическое значение: Принцип семиологического описания лексики. - М., 1986.
70. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. - М., 1974.
71. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. - М., 1973.
72. Шмелев Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. - М., 1976.
73. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. - Кишинев, 1973.
74. Бережан С. Г. Взаимосвязь между лексическим и грамматическим значением в составе слова (на основе словарного толкования глаголов)// Исследования по семантике. - Уфа, 1983. -С. 21-30.
75. Ващенко В. С. Слово та його значення. - Дніпропетровськ, 1976.
76. Сахарный Л. В. Фундаментальный труд о языке Мамина-Сибиряка// Вопросы стилистики. - Вып. 15. - Саратов, 1980. - с. 142-147.
77. Сахарный Л. В. Введение в психолингвистику. – Л., 1989.
78. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах/ Автореф. на соиск. ученой степени доктора филол. наук. -К.,1989.
79. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. - К., 1989.
80. Кузнецова Э. В. Глагол и имя: их противоположность и единство// Номинативные единицы языка и их функционирование. – Кемерово, 1987.
81. Кузнецова Э. В. Категория типичных идентификаторов как основа для выделения лексико-семантических групп глагола// Актуальные проблемы лексикологии, ч. 1. – Томск, 1971.
82. Кузнецова Э. В. Русские глаголы “приобщения объекта” как функционально-семантический класс слов. – Свердловск, 1974.

83. Кузнецова Э. В. О принципах и методах выделения объема семантических классов русских глаголов// Классы слов и их взаимодействие. – Свердловск, 1979. – С. 5-13.
84. Васильев Л. М. Значение в его отношении к системе языка. -Уфа, 1985.
85. Васильев Л. М. Значение как предмет современной лингвистической семантики// Исследования по семантике. - Уфа, 1983.-С. 11-21.
86. Васильев Л. М. Семантические классы глаголов чувства, мысли и речи// Очерки по семантике русского глагола. – Уфа, 1971. – с. 38-39.
87. Васильев Л. М. Семантика русского глагола. – М., 1981.
88. Васильев Л. М. Принципы семантической идентификации глагольной лексики// Семантические классы русских глаголов. – Свердловск, 1982. – С. 11-14.
89. Гайсина Р. М. К семантической типологии глаголов русского языка// Семантические классы русских глаголов. – Свердловск, 1982. – С. 15-21.
90. Слюсарева Н. А. Методологический аспект понятия функции языка// Изв. АН СССР. Сер. лит. и языка. - Т. 38. - 1979. - №2.
91. Слюсарева Н. А. О семантической и функциональных сторонах языковых явлений// Теория языка, методы его исследования и преподавания: К 100-летию со дня рождения Л. В. Щербы. - Л., 1981.
92. Слюсарева Н. А. О проблемах функциональной морфологии (На материале языка аналитического типа - английского)// Изв. АН СССР. Сер. лит. и языка. - Т. 42. - 1983. - №1.
93. Бондарко А. В. О структуре грамматических категорий (отношения оппозиции и неопозитивные различия)// Вопросы языкознания. - 1981. - №6.
94. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. - Л., 1983.
95. Бондарко А. В. Функциональна грамматика. - М., 1984.

96. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. - Л., 1987.
97. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл. - Л., 1978.
98. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст. - Л., 1971.
99. Кацнельсон С. Д. Содержание слова, значение и обозначение. -М.-Л., 1965.
100. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М., 1977.
101. Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантического высказывания// Семантическая структура слова. -М., 1971.
102. Гак В. Г. К проблеме соотношения языка и действительности// Вопросы языкознания. - 1972. - №5.
103. Гак В. Г. Высказывание и ситуация// Проблемы структурной лингвистики. 1972. - М., 1973.
104. Гак В. Г. Беседы о французском слове. - М., 1966.
105. Соколовская Ж. П. Систематизация и моделирование в семантических описаниях// Исследования по семантике. - Уфа, 1983.-С. 99-108.
106. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике. - К., 1979.
107. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики. - К., 1990.
108. Выготский Л. С. Мышление и речь// Собрание сочинений. Т.1-2.- М., 1982.
109. Выготский Л. С., Ярошевский М. Г. В поисках новой психологии. - Спб, 1993.
110. Леонтьев А. А. Психологическая структура значения// Семантическая структура слова Психолингвистические исследования. - М., 1971.
111. Велихов Е., Зинченко В., Лекторский В. Сознание как объект изучения// Общественные науки. - М., 1988. - №1. - С. 85-103.
112. Гордеева Н. Д., Зинченко В. П. Функциональная структура действия. – М., 1982.

113. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. - Львів, 1961 с.
114. Ковалик І. І. Питання словотвору. - К., 1979.
115. Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. - К., 1984.
116. Павиленис Р. І. Проблема смысла. Современный логико-философский трактат. - М., 1983.
117. Новиков Л. А. Семантика русского языка. - М., 1982.
118. Новиков А. И. Текст, его содержание и смысл// Текст: структура и функционирование. - Барнаул, 1997. - С. 108-113.
119. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 1-2. - М., 1995.
120. Хомский Н. Язык и мышление. Пер. с англ. - М., 1972.
121. Падучева Е. В. Принцип композиционности в неформальной семантике// Вопросы языкознания - 1999. - №5. - С. 3-24.
122. Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. - Львов, 1997.
123. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Глагол. Т. IV. Вып. 2. - М., 1977.
124. Русанівський В. М. Дієслово - рух, дія, образ. - К., 1977.
125. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. - К., 1988.
126. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. - К., 1982.
127. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. - К., 1988.
128. Рахманкулова И.-Е. Модели предложения и семантика глагола в диахронии// Вопросы языкознания. - 1999. - № 5. - С. 56-64.
129. Чаннон Р. О новом подходе к анализу грамматических отношений// Вопросы языкознания. - 1994. - № 1. - С. 5-20.

130. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова. – К., 1990.
131. Рязанина И. П. Проблема коннотации в стилистике языка и речи // Статус стилистики в современном языкознании. – Пермь, 1990.- С. 142-144.
132. Блумфильд Л. Язык. - М., 1968.
133. Бабенко Л. Г. Лексические средства обеспечения эмоций. – Свердловск, 1989.
134. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М., 1986.
135. Говердовский В. И. Опыт функционально-типологического описания коннотации/ Автореф. на соискание ученой степени канд. филол. наук. - М., 1977.
136. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова. – Харьков, 1989.
137. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации: Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике// Вопросы языкознания. – 1985. – № 2.
138. Сергеева Л. А. Коннотативное значение как объект лингвистического анализа// Исследования по семантике. - Уфа, 1983.- С. 114-118.
139. Кацнельсон С. Д. Содержание слова, значение и обозначение. – М., 1965.
140. Кацнельсон С. Д. О категории субъекта предложения// Универсалии и типологические исследования. Мещаниновские чтения. – М., 1974.
141. Степанов Ю. С. К универсальной классификации предикатов// Изв. АН СССР. Сер. лит. и языка. - Т. 89. - 1980. - № 4.
142. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика). - М., 1981.
143. Степанов Ю. С. Изменчивый "образ языка" в науке XX века/ Язык и наука конца XX века. - М., 1995.

144. Булыгина Т. В. Проблемы теории морфологических моделей. – М., 1977.
145. Сильницкий Г. Г. Семантические классы глаголов и их роль в типологической семасиологии// Структурно-семасиологическое описание современных германских языков. - М., 1966.
146. Сильницкий Г. Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов// Проблемы структурной лингвистики. 1972. -М., 1973.
147. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 1982.
148. Кильдибекова Т. А. Структура поля глаголов действия. — Уфа, 1974.
149. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке: Опыт функционально-семантического анализа. – Саратов, 1985.
150. Пешковский А. М. В чем же, наконец, сущность формальной грамматики. – М., 1956.
151. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. - М., 1988.
152. Глейбман Е. В. Аспекты глагольной семантики. - Кишинев, 1983.
153. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1935.
154. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – М., 1941.
155. Шахматов А. А. Учение о частях речи. – М., 1952.
156. Мещанинов И. И. Понятийные категории в языке. – М., 1945.
157. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. – М., 1978.
158. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). – М., 1972.
159. Виноградов В. В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического изучения// Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1975.
160. Апресян Ю. Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. - М., 1967.
161. Богуславский В. М. О сочетаемости прилагательных с оценочным значением с существительными// Сочетаемость русских слов как

- лингвистическая и методологическая проблема: Материалы для преподавателя. - М., 1983.
162. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 10: Лингвистическая семантика. –М., 1981. – С. 350-369.
163. Рождественский Ю. В. Введение в общую филологию. - М., 1979.
164. Гришина О. Н. Уровни коммуникации и информационная структура высказывания// Коммуникативные единицы языка и принципы их описания. Вып. 312. - М., 1988. – с. 39-50.
165. Греймас А. Ж. Русская народная сказка. Функциональный анализ. – М., 1965.
166. Greimas A. J. Elements pour une theorie de l'interpretation du reat mythique / L`analyse structurale du recit. – Seuil, Paris, 1966. – p. 28-79.
167. Greimas A. J. Semantique structurale. Recherche de methode. – Paris, 1966.
168. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. - М., 1989.
169. Волков Р. М. Сказка. Разыскания по сюжетосложению народной сказки. Т. 1. Сказка великорусская, русская, белорусская. - Одесса, 1924.
170. Никифоров А. И. К вопросу о морфологическом изучении народной сказки // Сборник статей в честь академика А. И. Соболевского. – Л., 1928. – С. 172-178.
171. Перетц В. Н. Нова методика вивчати казки// Етнографічний вісник. - № 9 - Киев, 1930 - С. 187-195.
172. Борковський В. И. Синтаксис сказок. – М., 1981.
173. Новиков Н. В. Образы восточнославянской волшебной сказки. -Л., 1974.
174. Сегал Д. М. Опыт структурного описания мифа// Труды по знаковым системам. - Вып. 11 - Тарту. – С. 150-158.
175. Сегал Д. М. О связи семантики текста с его формальной структурой// Поэтика - Вып. 11. - Варшава, 1966 - С. 15-44.

176. Мелетинский Е. М., Неклюдов С. Ю., Новик Е. С., Сегал Д. М. К построению модели волшебной сказки// Тезисы докладов в Третей летней школе по вторичным моделирующим системам. -Тарту, 1968 - С.165-177.
177. Мелетинский Е. М., Неклюдов С. Ю., Новик Е. С., Сегал Д. М. Проблемы структурного описания волшебной сказки// сб. Труды по знаковым системам. - Т. IV.- Тарту, 1969.
178. Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н. К реконструкции праславянского текста. Вып. Славянское языкознание// V Международный съезд славистов. Доклады советской делегации. -М., 1963-С. 88-158.
179. Славянские языковые моделирующие семиотические системы. - М., 1965.
180. Gremond C. Le logique des possibles narratives// Communications. – 1969.- №8.-р. 60-76.
181. Armstrong R. Content analysis in Folkloristics// Trends in Content Analysis. – Urbana, 1959. – p. 151-170.
182. Мелетинский Е. М. Структурно-типологическое изучение сказки/ В кн. В. Я. Пропп. Морфология сказки. – М., 1969. – С. 134-166.
183. Dundes A. The Morphology of North American Indian Folktales// FF Communications, vol LXXXI, № 195. – Helsinki, 1964.
184. Рошияну Н. Традиционные формулы сказки// Автореф. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. - М., 1967.
185. Кретов А. Сказки рекурсивной структуры// Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение, I. – Тарту, 1994. – С. 204-214.
186. Пospelов М. Г., Семенова Е. Т. Машинное творчество// Новости искусственного интеллекта. – № 4. – 1992.
187. Ревзин И. И. К общесемиотическому истолкованию трех постулатов В. Проппа: анализ сказки и теория связности текста// Типологические исследования по фольклору. – М., 1975. – С. 77-91.

188. Рафаева А. В. Методы В. Проппа в современной науке/ В кн. В. Я. Пропп. Собрание трудов. Т. 2. – М., 1998. – С. 467-485.
189. Cohen J. Structure du langage poétique. – Paris, 1966.
190. Добжинская Т. Метафора в сказке/ В кн. Теория метафоры. -М., 1990.
191. Огибенин Б. Наблюдения над диалогом в литовской сказке. - Тарту, 1972. -С. 136-146.
192. Формановская Н. И. О коммуникативно-семантических группах и функционально-семантических полях// Русский язык за рубежом. - 1986. -№3.
193. Белявская Е. Г. Актуализация лексического значения: формирование коммуникативных вариантов слова в тексте// Сб. Коммуникативные единицы языка. - Вып. 252. - М., 1985.- С. 80-95.
194. Рождественский Ю. В., Волков А. А., Марчук Ю. Н. Введение в прикладную филологию. - М.: МГУ, 1988.
195. Феллер М. Д. Текст і зображення як модель комунікативного акту. - К., 1998.